

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ: ΜΕΘΟΔΟΙ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ

**Συσχετισμοί κρατικών παρεμβάσεων και ΜΚΟ στην
Κοινωνική Πολιτική: Το παράδειγμα των αστέγων**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Δοσοπούλου Μαγδαληνή

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:

Παπαδοπούλου Δέσποινα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Επιβλέπουσα

Κουζής Ιωάννης, Πρωτοβάθμιος Καθηγητής

Καλτσώνης Δημήτριος, Αναπληρωτής Καθηγητής

Αθήνα, Ιανουάριος 2017

Copyright © Δοσοπούλου Μαγδαληνή, 2017.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ' ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τη συγγραφέα.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τη συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

*Αφιερωμένο στη μνήμη του πατέρα μου,
την στοργική αγάπη του οποίου στερήθηκα τα τελευταία 6 χρόνια
και στις χιλιάδες ψυχές που χάθηκαν στη Μεσόγειο.*

«... Ο μετέωρος άνθρωπος υποπτεύεται ήδη, ότι μόνο ένας κόσμος που ξεκινά από αυτόν και καταλήγει στον Άλλο, τους άλλους μετέωρους ανθρώπους, έχει κάποια λογική υπάρξεως ή δυνατότητα να επιβιώσει..».

Γραμματικάκης Γιώργος. Η Κόμη της Βερενίκης (2002).

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ε.Ε.: Ευρωπαϊκή Ένωση

Ε.Σ.Π.Α.: Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς

Ο.Ε.Κ. : Οργανισμός Εργατικής Κατοικίας

Ε.Κ.Κ.Α.: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης

Ε.Κ.Κ.Ε.: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

ΕΛ.ΣΤΑΤ.: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Κ.Υ.Α.Δ.Α.: Κέντρο Υποδοχής και Αλληλεγγύης Δήμου Αθηναίων

Μ.Κ.Ο.: Μη Κυβερνητική/ές Οργάνωση/εις

Μ.Μ.Ε.: Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας

Ο.Τ.Α.: Οργανισμός/οί Τοπικής Αυτοδιοίκησης

FEANTSA: European Federation of National Organizations Working with the Homeless - Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Εθνικών Οργανώσεων που εργάζονται με τους Άστεγους

ETHOS (FEANTSA): European Typology of Homelessness and housing exclusion

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 Οι έννοιες της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.....	10
1.1 Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός.....	10
1.2 Έλλειψη στέγης: Η κατανόηση του φαινομένου των αστέγων ως μορφή ακραίας φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού.....	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Διαστάσεις του προβλήματος.....	15
2.1 Ορισμός της έλλειψης στέγης και του άστεγου.....	15
2.2 Η Ευρωπαϊκή τυπολογία για την έλλειψη στέγης και τον αποκλεισμό από την κατοικία: ETHOS	18
2.3 Το φαινόμενο των αστέγων όπως εξελίσσεται στην Ελλάδα και την Ευρώπη	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Τρέχουσες Πολιτικές και Παρεμβάσεις για την επίλυση του προβλήματος.....	25
3.1 Κρατική Μέριμνα: Το ελληνικό σύστημα κοινωνικής προστασίας και οι παρεμβάσεις του για τη διαχείριση του φαινομένου της φτώχειας και της έλλειψης στέγης.....	25
3.2 Τρίτος τομέας και ΜΚΟ : Ο ρόλος τους στην ελληνική πραγματικότητα και στη διαχείριση του φαινομένου της έλλειψης στέγης	30
3.3 Πρόγραμμα «Στέγαση και Επανένταξη»: ένα παράδειγμα επιτυχούς (;) συνεργασίας κράτους και Μ.Κ.Ο.	34
Β' ΜΕΡΟΣ: ΕΜΠΕΙΡΙΚΟ ΜΕΡΟΣ – ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 Η Μεθοδολογία της Διπλωματικής.....	38
4.1 Οι υποθέσεις εργασίας.....	38
4.2 Ο σχεδιασμός και η μεθοδολογία της έρευνας πεδίου	39
4.3 Διαδικασία συλλογής δεδομένων	42
4.4 Περιορισμοί και δυσκολίες στη διεξαγωγή της έρευνας.....	43

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 Ανάλυση των δεδομένων και των αποτελεσμάτων της εμπειρικής διερεύνησης	45
5.1 Το χρονικό και η φιλοσοφία των δράσεων	45
5.1.2 Το πεδίο των δράσεων και μέθοδοι εφαρμογής τους	49
5.1.3 Πηγές χρηματοδότησης	50
5.2 Οι επιπτώσεις της κρίσης.....	51
5.3 Αλληλοεπικάλυψη υπηρεσιών και συνεργασία μεταξύ των φορέων	53
5.4 Συνομιλία με το κράτος και παρεμβάσεις.....	55
5.5 Υφιστάμενη κατάσταση, αντίληψη των Μ.Κ.Ο. για το ρόλο τους και προτάσεις για το μέλλον	58
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	62
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΗΓΕΣ.....	65
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	71

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία επιχειρεί να διερευνήσει, χρησιμοποιώντας το παράδειγμα των αστέγων, το κατά πόσο το σύστημα κρατικών παροχών πρόνοιας στη χώρα μας αντικαθίσταται ή συμπληρώνεται προοδευτικά από τις υπηρεσίες που προσφέρουν οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και ο τρίτος τομέας εν γένει. Ποιός είναι ο ρόλος του τρίτου τομέα στην επίλυση ή διαχείριση του φαινομένου των αστέγων; Περνάμε σε μια νέα μορφή διακυβέρνησης; Αυτά είναι ερωτήματα που φιλοδοξείται να απαντηθούν στις επόμενες σελίδες.

Abstract

This thesis attempts to investigate, through the example of the homeless people, whether the state social welfare system gradually is being replaced or complemented by the services offered by NGOs and the third sector in general. What is the role of the third sector in solving or managing the phenomenon of homelessness? Do we face a new state of governance? The answers to these questions will be given in the next few pages.

Λέξεις κλειδιά: κοινωνικός αποκλεισμός, φτώχεια, άστεγος, έλλειψη στέγης, ΜΚΟ, κρατική παρέμβαση, πολιτικές, συσχετισμοί, κοινωνική πολιτική, κράτος πρόνοιας

Keywords: social exclusion, poverty, homeless, homelessness, NGOs, governmental intervention, policy, correlations, social policy, welfare state

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η συγκυρία υπό την οποία η παρούσα εργασία συγγράφηκε είναι κομβικής και ιστορικής σημασίας. Βρισκόμαστε στο μεταίχμιο αλλαγών σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο. Θεμελιωδών και πιθανά αλλαγών που θα επιφέρουν δομικούς τριγμούς σε αυτά που γνωρίζουμε τα τελευταία χρόνια.

Σε περίοδο οικονομικής κρίσης και δημοσιονομικής στενότητας, όπως αυτή που περνά το τελευταίο διάστημα η χώρα μας, η αναγκαιότητα για μια ριζική αλλαγή των εφαρμοζόμενων κοινωνικών πολιτικών είναι πολύ μεγαλύτερη.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα κινδυνεύουν από την ίδια την ανθρώπινη δραστηριότητα και κοινωνική-πολιτική βούληση. Η ανισότητα βαθαίνει. Επομένως, τα ζητήματα των ανισοτήτων είναι περισσότερο επίκαιρα από ποτέ.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός αλλά και το φαινόμενο της ακραίας πλέον φτώχειας, απειλούν και θα απειλούν πολύ περισσότερες κοινωνικές ομάδες που αποτελούν ομάδες υψηλού κινδύνου, όπως είναι οι ανάπηροι πολίτες, οι άστεγοι, οι μακροχρόνια άνεργοι, οι ανασφάλιστοι, οι άποροι, οι μονογονεϊκές οικογένειες, οι ηλικιωμένοι, τα απροστάτευτα παιδιά και άλλες ομάδες πληθυσμού που, δυστυχώς, όχι κάθε μήνα, όχι κάθε χρόνο, αλλά καθημερινά διευρύνουν το πεδίο των ανθρώπων που απειλούνται απ' αυτό το αποτρόπαιο φαινόμενο που εξευτελίζει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

Πιο συγκεκριμένα, ο άστεγος πληθυσμός ήταν για χρόνια ένας «αθέατος» πληθυσμός. Προσπάθεια καταγραφής και υποστήριξης του υπήρξε τα τελευταία χρόνια, αποτέλεσμα ασυγχρόνιστων και κακοσχεδιασμένων δράσεων και πολιτικών. Οι άστεγοι είναι μια ομάδα ανθρώπων που μέσα από διαδοχικές διαδικασίες συσσωρεύουν – ο καθένας κουβαλώντας τη δική του προσωπική ιστορία – κοινωνικές μειονεξίες, καταλήγοντας στο «δρόμο» όπου κάθε μέρα είναι όλο και πιο δύσκολο να σπάσουν το αόρατο τοίχος του αποκλεισμού τους και να επανενταχθούν αρχικά στην ίδια την προηγούμενη ζωή τους και έπειτα στην κοινωνία, επανακτώντας την απωλεσθήσα δυνατότητα για άσκηση των κοινωνικών τους δικαιωμάτων.

Το φαινόμενο των αστέγων που χαρακτηρίζεται ως ένα φαινόμενο πολυδιάστατο και δυναμικό, αποτελεί ταυτόχρονα μια μορφή ακραίου κοινωνικού αποκλεισμού που χρήζει πολλαπλών και ειδικών μεταχειρίσεων για την επίλυσή του μέσα από πολιτικές ολιστικού τύπου. Ακριβώς γι' αυτό το λόγο επιλέχθηκε στην παρούσα εργασία ως παράδειγμα για τη διερεύνηση των συσχετισμών κρατικών παρεμβάσεων και Μ.Κ.Ο..

Προς διευκόλυνση της εκπόνησης η εργασία χωρίστηκε σε *δύο κύρια μέρη*: ένα *θεωρητικό*, όπου παρουσιάζεται με τη μεγαλύτερη δυνατή σαφήνεια για την κατανόηση του φαινομένου, η βιβλιογραφική ανασκόπηση και ένα *εμπειρικό*, όπου παρατίθενται κομμάτια των συνεντεύξεων της ποιοτικής έρευνας που διεξήχθη παράλληλα με σχολιασμούς που επιβεβαιώνουν ή απορρίπτουν τα όσα αναφέρθηκαν στο πρώτο μέρος.

Όσον αφορά τα επιμέρους κεφάλαια, στο *πρώτο κεφάλαιο* επιχειρείται η αποσαφήνιση όρων όπως φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός και γίνεται η σύνδεση αυτών των όρων με το φαινόμενο της έλλειψης στέγης.

Στο *δεύτερο κεφάλαιο* δίδονται οι απαραίτητοι ορισμοί του άστεγου πληθυσμού και της έλλειψης στέγης, καθώς και η τυπολογία ETHOS της FEANTSA που χρησιμοποιείται για τον διαχωρισμό των ομάδων ευαλωτότητας απέναντι στην επισφάλεια της έλλειψης στέγης, αλλά και οι εξελίξεις σε Ελλάδα και Ευρώπη όσον αφορά το φαινόμενο.

Στη συνέχεια στο *τρίτο κεφάλαιο* γίνεται μια προσπάθεια να αποτυπωθούν οι τρέχουσες πολιτικές και παρεμβάσεις στην χώρα μας, αλλά και να αποκρυσταλλωθεί εάν τρίτος τομέας και Μ.Κ.Ο. συνεργάζονται, υποκαθιστούν ή λειτουργούν επικουρικά των κρατικών πολιτικών πρόνοιας στη χώρα μας.

Στο *τέταρτο κεφάλαιο* δίδονται όλα τα μεθοδολογικά εργαλεία και η διαδικασία που ακολουθήθηκε για την ολοκλήρωση της ποιοτικής έρευνας, η οποία με τη σειρά της αποτέλεσε τη βάση του *πέμπτου κεφαλαίου* όπου δια στόματος των συνεντευξιζόμενων η θεωρητική ανασκόπηση που προηγήθηκε εμπλουτίζεται, αλλά γεννάται και ένας προβληματισμός σχετικά με τη νέα μορφή κοινωνικής πολιτικής που άτυπα προωθείται εν καιρώ κρίσης στη χώρα μας.

Τέλος, στα *συμπεράσματα*, που αποτελούν και το τελευταίο κομμάτι του παρόντος πονήματος, συνοψίζονται τα αποτελέσματα της θεωρητικής και εμπειρικής διερεύνησης που επιχειρήθηκε.

Η συνεργασία κράτους και τρίτου τομέα, εν προκειμένω Μ.Κ.Ο., σαφώς δεν αποτελεί ένα πρωτόγνωρο σχήμα, ωστόσο η συνεχής επέκτασή του από τον επικουρικό ρόλο στις πολιτικές έκτακτης ανάγκης σε παγιωμένες πολιτικές, αποτελεί ένα φαινόμενο άξιο διερεύνησης και ίσως, επιστημονικής συζήτησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 Οι έννοιες της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού

1.1 Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός

Ο κοινωνικός αποκλεισμός υποκατέστησε ως ένα βαθμό την έννοια της φτώχειας τη δεκαετία του 1990 εισάγωντας στο δημόσιο διάλογο διαστάσεις πέραν της εισοδηματικής ανισότητας, βάσει της οποίας ερμηνεύονταν κυρίως η φτώχεια μέχρι τότε¹. Αληθεύει πως σε περιόδους «κοινωνικής προόδου», η μεγάλη ένδεια και ανασφάλεια μπορεί να μειωθεί έως και να εξαλειφθεί. Ειδικότερα μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου που «οικοδομήθηκαν στιβαροί θεσμοί κοινωνικής προστασίας στον ευρωπαϊκό χώρο, η έννοια της απόλυτης φτώχειας περιέπεσε σε πλήρη αχρηστία»². Υπάρχουν όμως ουσιαστικά πάντα «θύλακες φτώχειας», δηλαδή, υπό μια έννοια, συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες που ναι μεν η διαδικασία της ανάπτυξης αισιόδοξα απορροφά, ωστόσο στην πραγματικότητα εμφανίζουν καθυστερημένη πρόσβαση σε μια πληθώρα αγαθών, γεγονός που τις αποκλείει από κοινωνικές δραστηριότητες.

Η ύφεση της δεκαετίας του '80 αφύπνισε όσους ήθελαν να ζουν και να πιστεύουν σε μια κοινωνία της αφθονίας (M. Messu 1994, σ. 195). Σήμερα το σκληρό πρόσωπο της λιτότητας που πάει «χέρι-χέρι» με τα πολύ υψηλά ποσοστά ανεργίας, δημιουργεί στρατιές φτωχών και αποκλεισμένων ανθρώπων από βασικά αγαθά και κοινωνικές δραστηριότητες όπως η στέγη, η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, η αυτοπραγμάτωση. «*Η φτώχεια γίνεται συνώνυμη της μικρότερης ενσωμάτωσης*», αναφέρει χαρακτηριστικά η Κούλα Κασιμάτη.³ Και εδώ ακριβώς εισάγεται στη συζήτηση το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού, η φύση του οποίου είναι πολυδιάστατη και δυναμική.

Αρκετά χρόνια πριν τη σημερινή κρίση, κάποιοι ειδικοί αναλυτές όπως ο **Peter Townsend** και ο **David Gordon** (2000, σ.9) είχαν επισημάνει ότι στην Ευρώπη, τις τελευταίες δύο δεκαετίες του 20ου αιώνα, «*η κοινωνική πόλωση φαίνεται να έχει*

¹ «Οι οικονομικές ανισότητες αποτιμώνται με χρηματικά μέτρα, ως επί το πλείστον με εισόδημα ή δαπάνη. Η φτώχεια είναι κατεξοχήν οικονομικό μέγεθος, δηλαδή μια μορφή οικονομικής ανισότητας, και μάλιστα η οξύτερη μορφή οικονομικής ανισότητας. Ειδικότερα η φτώχεια δηλώνει την ανεπάρκεια οικονομικών πόρων με τους οποίους μπορούν να αποκτηθούν τα υλικά μέσα για την ικανοποίηση βασικών αναγκών ή τη συμμετοχή σε κοινωνικά συνηθισμένες δραστηριότητες. Η φτώχεια είναι η οικονομική έκφραση της υλικής αποστέρησης». Αράπογλου Β. (2009), «*Μέθοδοι καταγραφής της φτώχειας, της αποστέρησης και του αποκλεισμού: σημειώσεις παραδόσεων*», Πανεπιστήμιο Κρήτης.

² ΔιαΝΕΟσις (2016), «*Η ακραία φτώχεια στην Ελλάδα*», Μάνος Ματσαγγάνης, Χρύσα Λεβέντη & Ελένη Καναβιτσά & Μαρία Φλεβοτόμου, Ιούνιος 2016, σελ. 11.

³ Βλ. Κασιμάτη Κ. (1998) στο ΚΕΚΜΟΚΟΠ, «*Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία*», σ.20-22.

επιταχυνθεί επειδή οι αποδοχές και η αγορά εργασίας απορυθμίζονται, η προοδευτική φορολογία μειώνεται, οι κοινωνικές παροχές με έλεγχο του εισοδήματος διευρύνεται, ενώ ταυτόχρονα η κοινωνική ασφάλιση αποδυναμώνεται και οι δημόσιες επιχειρήσεις, οργανισμοί και υπηρεσίες ουσιαστικά ιδιωτικοποιούνται». Ο ορισμός του Townsend (1979, σ. 31), ότι η φτώχεια καθορίζεται από έλλειψη πόρων, αγαθών, δραστηριοτήτων και υπηρεσιών που εμποδίζουν τη συμμετοχή σε συνήθεις κοινωνικές δραστηριότητες ή στο σύνηθες βιοτικό επίπεδο της κοινότητας, είναι περισσότερο επίκαιρος από ποτέ.

Είναι γεγονός πως αποδυναμώνεται το προνοιακό μοντέλο του ευρωπαϊκού νότου. Καθώς κάθε νοικοκυριό έχει πλέον έναν και δυο ανέργους, η διευρυμένη οικογένεια και τα κυκλώματα αυτοβοήθειας, που λειτουργούσαν πριν την κρίση ως ισχυρό υποκατάστατο των ελλειμματικών κρατικών κοινωνικών παροχών, χάνουν τη δυναμική τους. Όταν όλες οι εναλλακτικές λύσεις για απασχόληση έχουν εξαντληθεί, οι συντάξεις και τα επιδόματα περικόπτονται, το δίκτυο αυτοβοήθειας είναι διάτρητο. Η κοινωνική πραγματικότητα που διαγράφεται είναι σκληρή και αβέβαιη. Μέσα σε πέντε χρόνια (2010-2015) οι Έλληνες έχασαν το 1/3 της αγοραστικής τους δύναμης και το 1/4 του εισοδήματός τους.⁴

Παρά τη ρητορική έμφαση στην «ανθρωπιστική κρίση» που φέρεται να αντιμετωπίζει η χώρα, ως αποτέλεσμα των προγραμμάτων διάσωσης, η μέχρι σήμερα πολιτική των κυβερνήσεων στον τομέα αυτό παρουσιάζει χαρακτηριστικά όπως : *αργοί ρυθμοί, ανεπαρκής προετοιμασία, έλλειψη τεχνογνωσίας και χαμηλή προτεραιότητα*. Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα στοιχεία, το 2013 η φτώχεια στην Ελλάδα έπληττε το 22% του πληθυσμού της χώρας (το ποσοστό είναι 17% στην Ε.Ε.), για την ακρίβεια 2.384.000 άτομα⁵.

Ωστόσο επειδή οι ορισμοί και οι ερμηνείες για την φτώχεια ποικίλουν και στο δυτικό κόσμο η έννοια της ακραίας φτώχειας δεν χρησιμοποιούνταν ευρέως, (παρα μόνο για τις υπό ανάπτυξη χώρες), το ενδιαφέρον για την *ακραία φτώχεια* αναζωπυρώθηκε πολύ πρόσφατα υπό την επίδραση της διεθνούς οικονομικής κρίσης του 2007-2009 και της κρίσης της ευρωζώνης. Το ποσοστό του 22% που αφορά στην «ακραία» φτώχεια⁶

⁴ ΔιαΝΕΟσις (2016), «*Η ακραία φτώχεια στην Ελλάδα*», Μάνος Μανταγιάνης, Χρύσα Λεβέντη & Ελένη Καναβίτσα & Μαρία Φλεβοτόμου, Ιούνιος 2016

⁵ Βλ. ΕΛΣΤΑΤ (2015), «*Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (περίοδος αναφοράς εισοδήματος 2013): Κίνδυνος φτώχειας*». Δελτίο τύπου (8 Ιουλίου 2015). Ελληνική Στατιστική Αρχή.

⁶ Σύμφωνα με τους Μανταγιάνη Μ., Λεβέντη Χ., Καναβίτσα Ε. και Φλεβοτόμου Μ., η «απόλυτη» φτώχεια δεν υφίσταται (αφού η φτώχεια ορίζεται πάντοτε σε σχέση με τις συνθήκες που επικρατούν σε ένα συγκεκριμένο τόπο και χρόνο) και προτείνουν τον όρο «ακραία» φτώχεια.

χρησιμοποιείται για να γίνει κατανοητό πως οι άνθρωποι που τελούν σε συνθήκες κοινωνικού αποκλεισμού σήμερα στην Ελλάδα και την Ευρώπη ολοένα αυξάνουν, ενώ τα δίκτυα προστασίας και δη η κρατική παρέμβαση βαθμιαία αποσύρονται έως απουσιάζουν.

Ωστόσο, από μεθοδολογικής άποψης, η έννοια της *σχετικής φτώχειας*⁷ που ερμηνεύει τη φτώχεια ως κοινωνική μειονεξία, είναι πιο χρήσιμη και χρησιμοποιείται ad hoc στην παρούσα εργασία καθ'ότι είναι πιο κοντά στην έννοια και τις διαδικασίες του κοινωνικού αποκλεισμού. Μπορεί λοιπόν το 22% των Ελλήνων να τελεί υπό συνθήκες «ακραίας» φτώχειας σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία. Αυτό όμως δεν σημαίνει πως δεν δύνανται να επιβιώσουν, με την έννοια της αδυναμίας να αποκτήσουν βασικά αγαθά επιβίωσης, αλλά πως αδυνατούν να συμμετέχουν σε κοινωνικές δραστηριότητες σε σύγκριση με το μέσο όρο, συσσωρεύοντας μειονεξίες με αποτέλεσμα την *αναπαραγωγή κοινωνικών ανισοτήτων, την απώλεια των κοινωνικών δικαιωμάτων και τη διάρρηξη του κοινωνικού δεσμού*. Δηλαδή η μετάβαση σε μια κατάσταση αδυναμίας συμμετοχής στη σύγχρονη καθημερινή πραγματικότητα που περιβάλλει τα άτομα, οδηγεί στο μετασχηματισμό της κοινωνικής ευπάθειας και σε κοινωνικό αποκλεισμό, με συνέπεια τη μη ενσωμάτωση ατόμων και πληθυσμιακών ομάδων στο κοινωνικό σύστημα και μέσω αυτής της διαδικασίας, την ώθησή τους στα όρια του ή εκτός αυτού (Παπαδοπούλου, 2012).

Οι διαδικασίες κοινωνικού αποκλεισμού αναγνωρίζονται και καταγράφονται μέσα στο τρίπτυχο **τριών αξόνων**: *αναπαραγωγή των κοινωνικών ανισοτήτων, αδυναμία άσκησης των κοινωνικών δικαιωμάτων και διάρρηξη ή χαλάρωση του κοινωνικού δεσμού* (Παπαδοπούλου Δ., 2002). Αυτό λοιπόν που είναι ενδιαφέρον δεν είναι τα ποσοστά και οι αριθμοί, αλλά αυτοί τους οποίους αντιπροσωπεύουν και κυρίως ο τρόπος με τον οποίο βιώνεται ο τρίτος εκ των τριών αξόνων. Εφόσον επέρχεται η διάρρηξη του κοινωνικού δεσμού, το ευάλωτο άτομο ή η ευάλωτη κοινωνική ομάδα μοιάζει να σπρώχνεται εκτός του κοινωνικού σώματος και να «πέφτει» στο κενό, μιας και το δίχτυ κοινωνικής προστασίας όχι απλά είναι διάτρητο, αλλά σχεδόν εκλείπει.

⁷ Ο δείκτης που χρησιμοποιούν οι επίσημες στατιστικές είναι το ποσοστό σχετικής φτώχειας, δηλαδή η αναλογία του πληθυσμού με εισόδημα κάτω από ένα κυμαινόμενο όριο, το οποίο ορίζεται εντελώς συμβατικά σε σχέση με το μέσο εισόδημα – για την ακρίβεια: το διάμεσο εισόδημα.

1.2 Έλλειψη στέγης: Η κατανόηση του φαινομένου των αστέγων ως μορφή ακραίας φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού

Αν μπορούμε να μιλήσουμε για μια μορφή ακραίας φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού, σίγουρα η έλλειψη στέγης αποτελεί μια από αυτές. Τη στιγμή που χάνεται η στέγη, ο προσωπικός χώρος ψυχο-κοινωνικής ανάπτυξης και δραστηριότητας κάποιου, αυτόματα χάνονται και άλλα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως αυτό της εργασίας ή της εκπαίδευσης. Η αντιμετώπιση του φαινομένου της έλλειψης στέγης στην Ελλάδα ως ένα ιδιαίτερο κοινωνικό πρόβλημα είναι σχετικά πρόσφατη, παρ'όλο που το Σύνταγμα της Ελλάδας περιέχει διατάξεις για την κατοχύρωση του δικαιώματος της στέγης. Πιο συγκεκριμένα, στην παρ. 4 του άρθρου 21 ορίζεται: *«Η απόκτηση κατοικίας από αυτούς που τη στερούνται ή που στεγάζονται ανεπαρκώς αποτελεί αντικείμενο ειδικής φροντίδας του Κράτους»*. Παρ'όλα αυτά δεν έχει υπάρξει κάποιος σχεδιασμός κοινωνικής πολιτικής ειδικά εστιασμένος στο ζήτημα της έλλειψης στέγης ή στην πρόληψη αυτής.

Μείζονα διάσταση του φαινομένου των αστέγων παραμένει το γεγονός πως οι ήδη πλήττοντες από έλλειψη ασφαλούς ή μόνιμης στέγης, ζητούν την άμεση ανακούφιση των συμπτωμάτων τους και την επίλυση των προβλημάτων που τους οδήγησαν στην κατάστασή τους. Το Κράτος με τις δομές που διαθέτει, αδυνατεί να ανταποκριθεί και να δράσει άμεσα. Η ανεπάρκεια αυτή καλύπτεται κατά κύριο λόγο μέσω ιδιωτικών πρωτοβουλιών ή μέσω συλλογικής δράσης στα πλαίσια της κοινωνίας των πολιτών, όπως θα αναλυθεί και παρακάτω. Ωστόσο μια σύμπραξη ιδιωτικών και δημόσιων φορέων, με σαφή κατάτμηση καθηκόντων, πιθανότατα να είχε πιο επιτυχή αποτελέσματα.

Ο άστεγος πληθυσμός συνιστά μια ετερόκλητη ομάδα καθώς πολλοί και διαφορετικοί λόγοι μπορεί να οδηγήσουν κάποιον στην απώλεια στέγης. Ουσιαστικά κάθε ιστορία που οδηγεί στο δρόμο είναι μοναδική, παρ'ότι εμφανίζονται κοινά χαρακτηριστικά σε επιμέρους υποομάδες που αφορούν καταρχήν τη διάρρηξη οικογενειακών και διαπροσωπικών σχέσεων. Αιτίες συχνά μπορεί να είναι η χρήση ουσιών και αλκοόλ, η ύπαρξη κάποιου σοβαρού ψυχικού νοσήματος, είτε (πολύ συνηθισμένο τα τελευταία χρόνια) η απώλεια της εργασίας. Η ανεργία και το χαμηλό ή ανεπαρκές εισόδημα συνιστούν τους βασικότερους λόγους απώλειας στέγης στη χώρα μας σήμερα. Όταν χάνεται η δυνατότητα για εξασφάλιση εισοδήματος, ενδυναμώνεται το αίσθημα της μειονεξίας, ενώ η αυτοπεποίθηση για επανένταξη στην αγορά εργασίας πέφτει κατακόρυφα δημιουργώντας μεγαλύτερες πιθανότητες να οδηγηθεί κανείς στο

δρόμο. Κατ'επέκταση η αδυναμία κάλυψης στοιχειωδών αναγκών στοιχειωθεί βηματικά παραίτηση του ατόμου να προσπαθήσει να «ορθοποδήσει», αφού πιθανότατα χρήζει εξατομικευμένης βοήθειας και δεν μπορεί να βοηθηθεί επαρκώς από τις «ψευδο-υπηρεσίες» ή τις πυροσβεστικού τύπου εθελοντικές πρακτικές των ΜΚΟ.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός έχει στον πυρήνα του τον πολυδιάστατο χαρακτήρα των αποστερήσεων σε πολλαπλούς τομείς εντός της κοινωνικής ζωής, όπως για παράδειγμα οι αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης, η πρόσβαση στην εκπαίδευση, στην αγορά εργασίας, στις υπηρεσίες, στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη κλπ. (Φίλιας Β., 1979). Η συγκέντρωση αυτών σε συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες, όπως αυτή των αστέγων, σημαίνει περιθωριοποίηση, ενώ ο πολυσύνθετος και δυναμικός χαρακτήρας του αποκλεισμού που υφίστανται, καθιστά ακόμη πιο περίλοκο το σχεδιασμό μιας αποτελεσματικής και ολοκληρωμένης κοινωνικής πολιτικής που θα εστιάζει στην πρόληψη, την ανακούφιση και την επανένταξη.

Γίνεται αντιληπτό πως η πολυδιάστατη φύση του φαινομένου της έλλειψης στέγης απαιτεί μια προσέγγιση *ολιστική και παράλληλα στοχευμένη* στις επιμέρους αδυναμίες – μειονεξίες των ευπαθών ομάδων και ατόμων, στην προκειμένη περίπτωση των αστέγων.

Τελικά, καθίσταται σαφές πως ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί δομικό φαινόμενο της σύγχρονης εποχής, του ίδιου του καπιταλιστικού συστήματος και του τρόπου που αυτό δομεί τις κοινωνίες και όχι παράπλευρη απώλεια. Προκύπτει από τον διαχωρισμό της κοινωνίας σε δύο κόσμους άνισους. Σ' αυτούς που ευημερούν στα πλαίσια της ανάπτυξης και της κοινωνικής προστασίας και σε αυτούς που παλεύουν καθημερινά να επιβιώσουν (Bowring, 2000 στο Κατσικίδης, 2006 : 108-109). Μόνο που στην Ελλάδα και την Ευρώπη του σήμερα οι δεύτεροι αυξάνουν ολοένα και περισσότερο διευρύνοντας το χάσμα μεταξύ αυτών των δύο κόσμων.

Η δημιουργία όσο το δυνατόν αξιοπρεπέστερων δομών προσωρινής φιλοξενίας αστέγων και παράλληλης στήριξης -ανάλογα με τις ιδιαιτερότητές τους- προκειμένου να αποκτήσουν σταθερές στη ζωή και στην καθημερινότητά τους που θα τους επιτρέψουν την ομαλή επανένταξη αλλά και την ελαχιστοποίηση κινδύνου υποτροπής τους, αποτελεί ίσως μια γενική οπτική που θα έπρεπε να έχουν οι πολιτικές για την έλλειψη στέγης στη χώρα μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Διαστάσεις του προβλήματος

2.1 Ορισμός της έλλειψης στέγης και του άστεγου

Το να δοθεί ένας ορισμός για το τι είναι ο άστεγος αποτελεί κάτι πολύ περίπλοκο (McNaughton, 2008:4), με αποτέλεσμα διάφοροι ορισμοί να διαφέρουν μεταξύ τους, χωρίς να έχει καθιερωθεί ένας κοινά αποδεκτός από τους ειδικούς ορισμός (Ravenhill, 2008:5).

Η *Carol McNaughton* διακρίνει **4 αλληλεπικαλυπτόμενες αλλά διακριτές προσεγγίσεις στο φαινόμενο των αστέγων** ως εξής: *Πρώτον, η απόλυτη κατάσταση*, όπου οι άστεγοι δεν έχουν κανενός είδους καταφύγιο και κοιμούνται σε δημόσιους χώρους. Η κατάσταση αυτή κυριαρχεί στο κοινωνικό φαντασιακό για τους αστέγους, περιλαμβάνοντας όσους κοιμούνται σε πάρκα, επαιτούν, ή διακρίνονται από την εξάρτησή τους σε ουσίες, τα ψυχολογικά προβλήματα και τη σύνδεσή τους με την εγκληματικότητα. Όσοι ανήκουν στην εν λόγω κατηγορία αποτελούν τους «ορατούς άστεγους», οι οποίοι συχνά λαμβάνουν βοήθεια από τις κρατικές υπηρεσίες. Σε αυτήν την κατηγορία περιλαμβάνονται και άνθρωποι που στερούνται της κατοικίας εξαιτίας του πολέμου ή κάποιας φυσικής καταστροφής (McNaughton, 2008:45).

Δεύτερον, καταστάσεις που σχετίζονται με τη φύση και την ποιότητα της κατοικίας. Σε αυτήν την προσέγγιση περιλαμβάνονται οι «αόρατοι άστεγοι» με την έννοια του ότι δεν γίνονται αντιληπτοί από το κοινωνικό σύνολο και δεν λαμβάνουν κάποιου είδους κρατική βοήθεια. Άνθρωποι που ζουν σε κέντρα απεξάρτησης, φτηνά ξενοδοχεία, χώρους που δεν είναι σχεδιασμένοι για ανθρώπινη διαμονή ή φιλοξενούνται σε οικείους τους περιλαμβάνονται σε αυτή την κατηγορία. Η εν λόγω προσέγγιση είναι προβληματική όσον αφορά τον ορισμό του τι θεωρείται ως το ελάχιστο της αξιοπρεπούς διαβίωσης, το οποίο ποικίλει από κοινωνία σε κοινωνία (McNaughton, 2008:5-7).

Τρίτον, προσεγγίσεις που στο πρόβλημα ορισμού των αστέγων αναζητούν υποκειμενικά κριτήρια ώστε να ορίσουν την έννοια του σπιτιού - στέγης, αφού άστεγος στην κυριολεξία σημαίνει αυτός που στερείται το σπίτι - στέγη. Το «σπίτι» μπορεί να είναι ένας υλικός χώρος, αλλά από την άλλη για να θεωρηθεί ο οποιοσδήποτε χώρος ως «σπίτι» υπεισέρχονται μια σειρά από συναισθηματικούς, ψυχολογικούς και υποκειμενικούς παράγοντες οι οποίοι εκφράζονται με έννοιες και ιδεολογήματα όπως το καταφύγιο, η εστία, η καρδιά, η ιδιωτικότητα, η κατοίκηση, οι ρίζες και ο παράδεισος (McNaughton, 2008:7-8).

Το «σπίτι» δεν είναι απλά ένας χώρος που προσφέρει ασφάλεια, αλλά επιπλέον είναι συνδεδεμένο με την οικογένεια, λειτουργεί ως κοινωνικό κέντρο, αποτελεί τον προσωπικό χώρο όπου το άτομο ορίζει τον εαυτό του, είναι το μέσο με το οποίο οργανώνουμε τη ζωή μας και τις δραστηριότητές μας (Ravenhill, 2008:11).

Τέταρτον, προσεγγίσεις που σχετίζονται με **επίσημους νομικούς και κρατικούς προσδιορισμούς του ζητήματος**, καθώς και με την κοινωνική πρόνοια που αφορά τη στέγαση, δεδομένου του τόπου και του χρόνου. Ουσιαστικά, πρόκειται για ορισμούς των αστέγων που δίνονται από το κράτος, όχι τόσο για να περιγράψουν την κατάσταση, όσο για να χρησιμοποιηθούν ως εργαλείο για την κρατική πρόνοια. Αυτοί οι ορισμοί ορίζουν όσους δικαιούνται την κρατική μέριμνα (π.χ. ηλικιωμένοι, ανήλικοι, ψυχικά ασθενείς), εξαιρώντας συνήθως μια πολύ μεγάλη ομάδα αστέγων που απαρτίζεται από ανύπαντρους άντρες οι οποίοι διανυκτερεύουν σε δημόσιους χώρους, και οι οποίοι δεν υπολογίζονται στις κρατικές στατιστικές (Ravenhill, 2008:6).

Εκτός αυτών, ενδιαφέρον έχουν οι **ορισμοί που δίνουν οι ίδιοι οι άστεγοι** για το τι είναι «σπίτι». Η έννοια του «σπιτιού» ορίζεται από αυτούς ως ένα κοινωνικό κέντρο, ως ένας χώρος που τους δίνει το αίσθημα της ιδιοκτησίας του, ως ένας προσωπικός χώρος που αυτοί επιλέγουν το ποιος θα τον επισκεφθεί και ποιος όχι, ένας φυσικός τόπος όπου ένιωθαν ασφάλεια, σταθερότητα και εμπιστοσύνη, ένα μέρος το οποίο λειτουργώντας ως συναισθηματικό και ψυχολογικό καταφύγιο τους επιτρέπει να είναι ο εαυτός τους, και τέλος ένα μέρος όπου αποκτούν μια αίσθηση ισότητας με όσους δεν είναι άστεγοι.

Καταλαβαίνουμε λοιπόν πως η απλή στέγαση ενός ατόμου δεν αρκεί ώστε αυτό να μην νιώθει άστεγο. Αυτός είναι και ο λόγος που πολλοί άστεγοι αντιλαμβάνονται τους δημόσιους χώρους όπου ζουν ως «σπίτι» τους και συχνά αρνούνται να μετακινηθούν σε κάποιο καταφύγιο αν δεν πληρεί τις προϋποθέσεις που προαναφέρθηκαν (Ravenhill, 2008:12).

Όσον αφορά τη χώρα μας, οι άστεγοι αναγνωρίζονται ως **ευπαθής κοινωνική ομάδα**, στην οποία *παρέχεται κοινωνική προστασία*. Ως άστεγοι ορίζονται όλα τα άτομα που διαμένουν στη χώρα, τα οποία στερούνται πρόσβασης ή έχουν επισφαλή πρόσβαση σε επαρκή κατοικία, ενοικιαζόμενη ή παραχωρημένη, που πληρεί τις αναγκαίες τεχνικές προδιαγραφές και διαθέτει τις βασικές υπηρεσίες ύδρευσης και ηλεκτροδότησης. Στους αστέγους περιλαμβάνονται ιδίως αυτοί που διαβιούν στο δρόμο, σε ξενώνες, αυτοί που φιλοξενούνται από ανάγκη προσωρινά σε ιδρύματα ή άλλες κλειστές δομές, καθώς και

αυτοί που διαβιούν σε ακατάλληλα καταλύματα (N.4052/2012, ΦΕΚ Α' 41/1/3/2012, Άρθρο 29)⁸. Αποκλείονται ωστόσο οι μετανάστες χωρίς χαρτιά, γεγονός αρκετά περιοριστικό, μιας και συνιστούν ούτως ή άλλως ευάλωτη κοινωνική ομάδα και συχνά διαμένουν στο δρόμο δίχως να έχουν την επιλογή να απευθυνθούν σε κάποια κρατική δομή υποστήριξης, από φόβο μήπως απελαθούν ή συλληφθούν.

Τέλος, ένας μη επίσημος ορισμός, που ωστόσο χρησιμοποιείται ολοένα και περισσότερο από ειδικούς και φορείς που δραστηριοποιούνται στο πεδίο της έλλειψης στέγης ως ο πλέον δόκιμος, είναι ο νεοεισαχθείς όρος «νεοάστεγοι»⁹. Θεωρείται πως η σύνθεση και το προφίλ των αστέγων έχει αλλάξει τα τελευταία χρόνια. Ως νεοάστεγοι ορίζονται τα άτομα παραγωγικής ηλικίας, που μείναν σχετικά πρόσφατα άστεγοι (μετά την έναρξη της οικονομικής κρίσης στη χώρα μας), κυρίως λόγω έλλειψης εργασίας. Επίσης, ο ίδιος όρος, αναφέρεται και σε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας (50+) που έχασαν την εργασία τους λίγα χρόνια πριν συνταξιοδοτηθούν.

Σε σύγκριση με τον «παραδοσιακό πληθυσμό» των αστέγων τα άτομα αυτά έχουν μέτριο ως υψηλό μορφωτικό επίπεδο, δεν παρουσιάζουν άμεσα κάποια προβλήματα ψυχικής υγείας, ή κάποια μορφή εξάρτησης (αλκοόλ, ναρκωτικά, τζόγος) ή προβλήματα παραβατικότητας και φυσικά, σε σύγκριση με τους χρόνιους αστέγους, παρουσιάζουν μεγαλύτερη δυνατότητα για αποκατάσταση και κοινωνική επανένταξη. Η απώλεια της κατοικίας στην περίπτωση ενός «νεοαστέγου» αποτελεί ιδιαίτερο στρεσογόνο παράγοντα δεδομένου ότι οι νεοάστεγοι είχαν μέχρι πρότινος ένα ικανοποιητικό επίπεδο ζωής και στην πλειονότητά τους δεν περίμεναν ποτέ ότι θα αντιμετώπιζαν τόσο ακραία προβλήματα επιβίωσης (Θεοδωρικάκου Όλγα, 2013).

⁸ Συγκεκριμένα, το άρθρο 29 («Ορισμός αστέγου») του Ν. 4052/2012 προβλέπει τα εξής: «§1. Αναγνωρίζονται οι **άστεγοι ως ευπαθής κοινωνική ομάδα**, στην οποία παρέχεται κοινωνική προστασία. Ως άστεγοι ορίζονται όλα τα άτομα που διαμένουν νόμιμα στη χώρα, τα οποία στερούνται πρόσβασης ή έχουν επισφαλή πρόσβαση σε επαρκή ιδιόκτητη, ενοικιαζόμενη ή παραχωρημένη κατοικία που πληροί τις αναγκαίες τεχνικές προδιαγραφές και διαθέτει τις βασικές υπηρεσίες ύδρευσης και ηλεκτροδότησης. §2. Στους αστέγους περιλαμβάνονται ιδίως αυτοί που διαβιούν στο δρόμο, σε ξενώνες, αυτοί που φιλοξενούνται από ανάγκη προσωρινά σε ιδρύματα ή σε άλλες κλειστές δομές, καθώς και αυτοί που διαβιούν σε ακατάλληλα καταλύματα».

⁹ Η ΜΚΟ Κλίμακα, ήδη από το 2011, χρησιμοποιεί τον όρο «Νεοάστεγοι». Βλ. στο «Ο Τύπος του Δρόμου», (2013), Αθηναϊκός Δεκαπενθήμερος Τύπος, Τεύχος 1.

2.2 Η Ευρωπαϊκή τυπολογία για την έλλειψη στέγης και τον αποκλεισμό από την κατοικία: ETHOS

Γενικότερα, και παρά τις προσπάθειες για έναν ορισμό κοινά αποδεκτό από τα ευρωπαϊκά κράτη, κάτι τέτοιο δεν έχει καταστεί εφικτό, αφού η μακροοικονομική κατάσταση, η κοινωνική πολιτική και οι οργανισμοί που ασχολούνται με το ζήτημα των αστέγων διαφέρουν από χώρα σε χώρα (Ravenhill, 2008:8).

Όμως για πρώτη φορά η τυπολογία της *Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας των οργανώσεων που εργάζονται για τους αστέγους* αναπτύσσει μια τυπολογία πρωτοποριακή για τη μέχρι σήμερα προσέγγιση του φαινομένου που φιλοδοξεί να αλλάξει τα δεδομένα στη μελέτη και αξιοποίηση των ευρυμάτων των ερευνών που διεξάγονται. Η FEANTSA έχει αναπτύξει μια τυπολογία για την έλλειψη στέγης και τον αποκλεισμό από την κατοικία, που ονομάζεται **ETHOS**. Η τυπολογία αυτή ξεκινάει από την κατανόηση του ότι υπάρχουν τρεις παράμετροι που συνιστούν την έννοια του «σπιτιού», η έλλειψη των οποίων περιγράφει την έλλειψη στέγης:

- Το να έχει κάποιος σπίτι σημαίνει ότι έχει ένα κατάλληλο οίκημα (ή χώρο), στο οποίο το άτομο και η οικογένεια του έχουν την αποκλειστική κυριότητα (**φυσική διάσταση**)
- Το να είναι κανείς σε θέση να διαθέτει προσωπικό χώρο και να απολαμβάνει τις κοινωνικές του σχέσεις (**κοινωνική διάσταση**)
- Το να έχει κανείς έναν νόμιμο τίτλο για την ιδιοκτησία ενός χώρου (**νομική διάσταση**).

Αυτή η ανάλυση οδηγεί στις 4 κύριες διαφοροποιήσεις : **Άστεγοι στον δρόμο, Έλλειψη κατοικίας, Επισφαλής στέγη και Ανεπαρκής ή Ακατάλληλη στέγη**, οι οποίες όλες υποδηλώνουν την έλλειψη σπιτιού.

Κατά συνέπεια η *τυπολογία ETHOS* κατατάσσει τους ανθρώπους που είναι άστεγοι σύμφωνα με τις συνθήκες διαβίωσης και στέγασης : Οι 4 αυτές βασικές εννοιολογικές κατηγορίες χωρίζονται σε **13 υποκατηγορίες** σύμφωνα με επιμέρους λειτουργικούς ορισμούς, ώστε να μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την καταγραφή και την χαρτογράφηση του προβλήματος, την εξέλιξη και παρακολούθηση του φαινομένου και την αξιολόγησή του.

Κριτικές που ασκήθηκαν στην τυπολογία ETHOS, οδήγησαν στη δημιουργία μιας δεύτερης, συρρικνωμένης εκδοχής που έγινε γνωστή ως **“ETHOS light”**. Με την τυπολογία αυτή είναι εφικτή για πρώτη φορά η δυνατότητα σύγκρισης διαφορετικών μορφών έλλειψης στέγης, καθώς και η καλύτερη κατανόηση των διαστάσεων του φαινομένου. Ως εκ τούτου αποτελεί ένα πολύ σημαντικό εργαλείο στη μελέτη του, ενώ οι επιτρεπόμενες συγκρίσεις με άλλα ευρωπαϊκά κράτη ευνοεί την ανάπτυξη μιας ολοκληρωμένης εθνικής και υπερεθνικής πολιτικής αντιμετώπισής του.

Τέλος, όσον αφορά τα *αίτια* εμφάνισης του φαινομένου, κρίνεται σκόπιμο να επισημανθεί πως τα τελευταία χρόνια γίνεται μια ακαδημαϊκή προσπάθεια συγκερασμού των δύο βασικών μοντέλων αιτιών (individual και structural), σε μια ενιαία θεωρία υπό τον τίτλο *«the new orthodoxy»*, η οποία υποστηρίζει πως η κατάσταση των αστέγων προκαλείται από μια πολύπλοκη αλληλεπίδραση κοινωνικών και προσωπικών παραγόντων, που εμφανίζεται κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες σε συγκεκριμένα άτομα (Fitzpatrick, 2005:4).

2.3 Το φαινόμενο των αστέγων όπως εξελίσσεται στην Ελλάδα και την Ευρώπη

Το φαινόμενο των αστέγων αποτελεί κάτι σχετικά νέο για την Ελλάδα συγκριτικά με τις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Ο αριθμός των αστέγων στην Ελλάδα, σύμφωνα με την καταγραφή των νομαρχιακών αυτοδιοικήσεων (2009) ανέρχεται στα 7.720 άτομα, στα οποία δεν συμπεριλαμβάνονται οι παράνομοι μετανάστες, οι πολιτικοί πρόσφυγες και οι μετακινούμενοι Ρομά. Από την άλλη μεριά, το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο για την Έλλειψη Στέγης ανέβαζε τον αριθμό των αστέγων στις 20.000 (2010), εκ των οποίων περίπου οι μισοί βρίσκονται στην πόλη των Αθηνών (Ζαραφονίτου, 2012:9).

Το ζήτημα των αστέγων αναδύεται στην ευρωπαϊκή ημερήσια διάταξη με αφορμή την κρίση. Έκτοτε, σε διακηρυκτικό επίπεδο, φαίνεται να υπάρχει μια συστηματική προώθηση του ζητήματος στις νέες δράσεις κοινωνικής πολιτικής της Ε.Ε..

Η Ευρωπαϊκή Πλατφόρμα για την *Καταπολέμηση της Φτώχειας και του Κοινωνικού Αποκλεισμού* είναι μια από τις επτά εμβληματικές πρωτοβουλίες της στρατηγικής *«Ευρώπη 2020»* για μια έξυπνη και διατηρήσιμη ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς. Σκοπό έχει να βοηθήσει τις χώρες της Ε.Ε. να πετύχουν έναν σημαντικό στόχο: την έξοδο **20 εκατομμυρίων ανθρώπων από τη φτώχεια και τον κοινωνικό**

αποκλεισμό μέχρι το 2020¹⁰. Ωστόσο, η πραγματικότητα, όπως προκύπτει από τη μέχρι τώρα εφαρμογή της, είναι ασύμβατη με τους διακηρυγμένους στόχους. Οι επιπτώσεις της διεθνούς οικονομικής κρίσης, η κυριαρχία του νεοφιλελεύθερου «παραδείγματος» στις πολιτικές της Ε.Ε., οι εγγενείς ασάφειες και αντιφάσεις αναφορικά με τον τρόπο διακυβέρνησης της νέας Στρατηγικής, αλλά και η εμπειρία από τη μέχρι τώρα εφαρμογή της καθιστούν εξαιρετικά αμφίβολη, αν όχι ανέφικτη, την προοπτική ενδυνάμωσης της κοινωνικής διάστασης της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης¹¹.

Ισχύει πως η στρατηγική «Ευρώπη 2020» έθεσε κάποιους στόχους με κοινωνικές πτυχές, μεταξύ άλλων, την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, ζήτημα το οποίο βρέθηκε στο επίκεντρο της ευρωπαϊκής πολιτικής ατζέντας και θέσπισε για πρώτη φορά ποσοτικούς στόχους και κατευθυντήριες γραμμές για την καταπολέμηση τους. Παρ'όλα αυτά, στα πλαίσια της ανακολουθίας μεταξύ των στόχων και της επίτευξής τους, ήδη στα 3 χρόνια εφαρμογής της εν λόγω στρατηγικής, το 2013, ένας στους πέντε Ευρωπαίους πολίτες ή αλλιώς κοντά στα 100 εκατομμύρια ευρωπαίων πολιτών βίωναν ακραία υλική αποστέρηση. Επίσης, ένας στους τέσσερις Ευρωπαίους ή αλλιώς 123 εκατομμύρια ατόμων ζούσαν σε νοικοκυριά στο όριο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού¹².

Η υψηλή δαπάνη για κάλυψη στεγαστικών αναγκών ήταν ένα φαινόμενο που η νότια και ανατολική Ευρώπη αντιμετώπιζε πάντα. Όμως μια παρόμοια τάση φαίνεται να υπάρχει γενικότερα στην Ευρώπη καθώς τα εισοδήματα συρρικνώνονται, ενώ τα ενοίκια αυξάνονται. Σύμφωνα με το *Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο για τους αστέγους*, είναι πολύ λίγες οι χώρες που διεξάγουν έρευνες καταγραφής των αστέγων και των αναγκών τους ανά τακτά χρονικά διαστήματα και διαθέτουν οργανωμένα συστήματα ποσοτικής, αλλά και ποιοτικής καταγραφής (των κατηγοριών στις οποίες ανήκουν, αλλά και των αναγκών τους). Μεταξύ αυτών που προβαίνουν σε πιο τεκμηριωμένες ποσοτικές και ποιοτικές έρευνες συγκαταλέγονται η Δανία, η Φινλανδία, η Ιρλανδία, το Ην. Βασίλειο και η Νορβηγία, δλδ. χώρες που έχουν μια μακρά στατιστική παράδοση και ερευνητική

¹⁰ Οι στόχοι της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020»: http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/targets/index_el.htm.

¹¹ Ανδρέας Φερόνας, (2013), *Η Κοινωνική Διάσταση της «Ευρώπης 2020»: Ρητορική και Πραγματικότητα*, Κοινωνική Πολιτική, τεύχος 1.

¹² The Fund for European Aid to the Most Deprived (FEAD), (2015), «*Breaking the vicious circle of poverty and deprivation*», Publications Office of the European Union, Luxemburg.

τεχνογνωσία¹³. Αυτό σημαίνει πως έχουμε μια ενδεικτική μόνο εικόνα για την εξέλιξη του φαινομένου της έλλειψης στέγης στην Ευρώπη. Βάσει της πιο πρόσφατης έρευνας που διεξήχθη το 2015¹⁴ υπολογίζεται πως 17.000 είναι περίπου οι άστεγοι στην περιφέρεια της Αττικής και πως περισσότερα από 500.000 άτομα αντιμετωπίζουν διάφορες μορφές επισφάλειας της στέγης σύμφωνα με την τυπολογία ETHOS.

Μια ένδειξη που κρούει τον κώδωνα του κινδύνου, ειδικά για τα φτωχά νοικοκυριά, είναι το ύψος της δαπάνης για τη στέγαση. Όταν αυτό το όριο ξεπερνά το 40% του διαθέσιμου εισοδήματος του νοικοκυριού, σημαίνει πως βρίσκεται σε άμεσο κίνδυνο να εκτεθεί στον κίνδυνο έλλειψης στέγης. Βάσει στοιχείων της FEANTSA η Ελλάδα κατέχει το ρεκόρ με όλα σχεδόν τα φτωχά νοικοκυριά (93%), να δαπανούν περισσότερο από το 40% του εισοδήματός τους για τη στέγαση μια τεράστια αύξηση 28 μονάδων μεταξύ του 2008 και του 2013¹⁵. Επίσης σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία της ΕΛ.ΣΤΑΤ. που δημοσιεύτηκαν το Νοέμβρη του 2016, η σοβαρή υλική αποστέρηση αφορά στο 40% του πληθυσμού, ενώ αυτοί που ζουν στα όρια της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (κοινωνική ομάδα στην οποία συμπεριλαμβάνονται και οι άστεγοι), έφτασε το 37,5% το 2015, δλδ. 3,8 εκατομμύρια άνθρωποι.

Αυτό σημαίνει αναπόφευκτα πως συνδυαστικά με την αύξηση της φτώχειας και της ανεργίας, το ενδεχόμενο να χάσει ένας σημαντικός αριθμός ανθρώπων την κατοικία του μέσα στα επόμενα χρόνια είναι πολύ μεγάλο. Ακριβώς γι'αυτό το λόγο οι σχεδιαζόμενες κοινωνικές πολιτικές πρόληψης θα πρέπει να στραφούν προς την ενίσχυση των νοικοκυριών που τελούν υπό την απειλή έλλειψης στέγης, είτε με επιδοματική μορφή, είτε με άλλου τύπου παροχές.

Πιο συγκεκριμένα για τη χώρα μας, σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα δεδομένα που παρουσίασε ο Δήμος Αθηναίων σε συνέντευξη τύπου μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος «Καταπολέμηση της Φτώχειας και της Κοινωνικής Περιθωριοποίησης» το Μάιο του 2016, το φαινόμενο των αστέγων έχει αυξηθεί¹⁶. Στις καθημερινές επιτόπιες

¹³ Meanwell E. (2012), “*Experiencing Homelessness: A Review of Recent Literature*”, *Sociology Compass* vol. 6 (1), σελ. 76.

¹⁴ Αράπογλου Β., Γκούνης Κ., Σιατίτσα Δ., Σουλελέ Δ. (2015). «*Κοινωνική επισφάλεια και έλλειψη στέγης στην Αθήνα: Διαδρομές αποκλεισμού και ένταξης*». Παρατηρητήριο οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων – Μελέτη 39, Αθήνα: ΙΝΕ ΓΣΕΕ.

¹⁵ Report – English Version, “*An Overview of Housing Exclusion in Europe*”, (2015), FEANTSA.

¹⁶ Αποτελέσματα προγράμματος: Gr.08.01 «Καταπολέμηση της φτώχειας και της κοινωνικής περιθωριοποίησης», το οποίο πραγματοποιήθηκε από τον Κ.Υ.Α.Δ.Α. και χρηματοδοτήθηκε από τη Νορβηγική κυβέρνηση και τις υπόλοιπες χώρες του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (EEA grants).

παρεμβάσεις στο δρόμο μέσω της μεθόδου του street work, που πραγματοποιήθηκαν στα πλαίσια των δράσεων του Κ.Υ.Α.Δ.Α., καταγράφονται ολοένα και περισσότεροι Έλληνες υπήκοοι οι οποίοι κατέληξαν στο δρόμο αφού έχασαν τη δουλειά τους και δεν μπόρεσαν να συγκρατηθούν από κάποιο άλλο υποστηρικτικό δίκτυο ή κρατική δομή. Οι κοινωνικοί λειτουργοί και το προσωπικό του Κ.Υ.Α.Δ.Α. προσέγγισαν το διάστημα μεταξύ 13 Μάρτιου 2015 και 22 Μάρτιου 2016, 451 άστεγους σε όλο το κέντρο της Αθήνας. Τα ευρήματα σε ποσοστά δείξαν πως το 85% εξ'αυτών είναι άντρες, ενώ το 62% είναι ελληνικής καταγωγής. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως το 71% δήλωσε πως οδηγήθηκε στο δρόμο την *τελευταία 5ετία*, ενώ τον τελευταίο χρόνο στο δρόμο βρέθηκε το 21,7%. Τέλος, περίπου οι μισοί ερωτηθέντες (47%) *καταδεικνύουν ως αιτία της έλλειψης στέγης την απώλεια θέσης εργασίας*. Η πλειοψηφία μένει στο δρόμο, ενώ το 29% αρνείται να ζητήσει ένταξη σε ξενώνα. Ως κύριους λόγους επικαλούνται το πλήθος αλλά και το είδος των δικαιολογητικών που απαιτούνται, την κακή κατάσταση που επικρατεί σε μερικούς ξενώνες αλλά και τη συνύπαρξη με πολλά και διαφορετικά άτομα. Το 41,2% των αστεγών δηλώνουν ότι κάνουν χρήση ναρκωτικών ουσιών, το 7,3% χρήση αλκοόλ και το 2% και των δύο.

Σε τοπικό επίπεδο, σύμφωνα με μια νέα δομή διακυβέρνησης, οι τοπικές αρχές έχουν αρχίσει να γίνονται επιχειρησιακές μονάδες για πολλές κοινωνικές υπηρεσίες (ρύθμιση του δημόσιου χώρου, υποστήριξη αστεγών και οικονομικά ευάλωτων ατόμων, αναγνώριση των δικαιούχων για την παροχή βοήθειας στέγασης κ.λπ.) Ωστόσο, οι νέες διατάξεις δεν έχουν ακόμη εφαρμοστεί πλήρως, ενώ πολλά ζωτικά θέματα (οικονομικά, διοικητικά, συντονιστικού τύπου) εξακολουθούν να εκκρεμούν. Στα πλαίσια συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων από την Ε.Ε. (Ε.Σ.Π.Α.) με Θεματικό Άξονα την «Πλήρη ενσωμάτωση του Ανθρώπινου Δυναμικού σε μια κοινωνία ίσων ευκαιριών», για πρώτη φορά τοπική αυτοδιοίκηση και Μ.Κ.Ο. συμπράττουν για την δημιουργία και υποστήριξη υπηρεσιών που απευθύνονται σε άστεγους. Προς το παρόν 11 Δήμοι, σε συνεργασία με ΜΚΟ, έχουν ολοκληρωμένες προτάσεις για υπηρεσίες προς τους άστεγους και δημιουργούν Κέντρα Ημέρας ή Νυχτερινά Καταφύγια. Αν και αυτό το πρόγραμμα δεν απευθύνεται άμεσα στους άστεγους, είναι η πρώτη φορά που η τοπική αυτοδιοίκηση, έστω και έμμεσα, ασχολείται μέσω επιχειρησιακών σχεδίων με τους άστεγους. Σύμφωνα με υπουργική απόφαση, οι κατασχέσεις έχουν ενεργοποιηθεί, αλλά εξακολουθεί να υπάρχει προστασία της πρώτης κατοικίας εφόσον η αντικειμενική της

αξία δεν ξεπερνά τις 180.000. Αυτές όμως δεν αποτελούν βιώσιμες λύσεις, αλλά μάλλον είναι βραχυπρόθεσμες αντιδράσεις στην τρέχουσα περίοδο της κρίσης.

Όπως υποστηρίζεται, η κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα δεν συμπεριέλαβε ποτέ την αντιμετώπιση της έλλειψης στέγης στις προτεραιότητες της. Αυτό θα μπορούσε να ερμηνευθεί με μια σειρά λόγων (π.χ. κατά τον Ferrera αποτελεί διακριτικό γνώρισμα του «νότιου» μοντέλου κοινωνικού κράτους¹⁷) και φέρνει ως αποτέλεσμα ένα υπολειμματικό πλέγμα κοινωνικών πολιτικών για τους άστεγους με χαρακτηριστικά φιλανθρωπικού τύπου¹⁸.

Το Σεπτέμβριο του 2011 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο υιοθέτησε ψήφισμα για την εφαρμογή μίας *Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Έλλειψη Στέγης*, με μία ιδιαίτερος ισχυρή πλειοψηφία. Αυτό σε συνδυασμό, με το αίτημα αρκετών κρατών - μελών για την ανάπτυξη ενός *Σχεδίου Δράσης για την έλλειψη στέγης σε ευρωπαϊκό επίπεδο*, αποτελεί ένα ιδιαίτερος δεσμευτικό παράγοντα για την υιοθέτηση μίας πολιτικής αντιμετώπισης της έλλειψης στέγης και του αποκλεισμού από την κατοικία και από την Ελλάδα.

Το ζήτημα παραμένει ωστόσο, πάντα, το **κόστος** εφαρμογής μιας τέτοιου τύπου και βελληνεκούς κεντρικής πολιτικής και το κατά πόσο θα είναι αποτελεσματική. Ένα μοντέλο – προσέγγιση που τα τελευταία χρόνια κερδίζει έδαφος είναι η λεγόμενη *Προσέγγιση της Προτεραιότητας στη Στέγαση (Housing First)*, βασική φιλοσοφία της οποίας είναι ότι όσο πιο άμεσα στεγάζονται οι άστεγοι – αν είναι δυνατόν από την πρώτη κιόλας μέρα που καταλήγουν στο δρόμο-, τόσο μειώνεται η βλάβη λόγω της έκθεσής τους στην ακραία αυτή μορφή κοινωνικού αποκλεισμού και κατά συνέπεια και το κόστος που η μεγαλύτερη μέρα με τη μέρα επιβάρυνση συνεπάγεται. Η παροχή στεγαστικού καταλύματος διεξάγεται παράλληλα με την παροχή υποστηρικτικών κοινωνικών υπηρεσιών που επιδιώκουν την συνολική αποκατάσταση των κοινωνικών προβλημάτων του αστέγου (BuschGeertsema 2012). Το καινοτόμο στοιχείο στην εφαρμογή αυτής της προσέγγισης είναι ότι υποστηρίζει πως δεν υπάρχει ανάγκη οποιασδήποτε προετοιμασίας για την παροχή στέγης στους αστέγους (Busch-Geertsema 2013a: 17).

Επί της ουσίας αυτό που διαφοροποιεί την *Προτεραιότητα στη Στέγαση* είναι ότι η προσφορά υπηρεσιών διαχωρίζεται από το στεγαστικό κομμάτι. Η πρόσβαση και η διαμονή σε στέγη είναι ανεξάρτητη από την λήψη υπηρεσιών ή την εκπλήρωση άλλων

¹⁷ Maurizio Ferrera (1999), «*Η ανασυγκρότηση του κοινωνικού κράτους στη Νότια Ευρώπη*».

¹⁸ Κουραχάνης Ν. (2015), «*Η Κοινωνική Πολιτική για τους Άστεγους στην Ελλάδα: Ποιοτική και Κριτική Ανάλυση ενός Ακραίου Κοινωνικού Αποκλεισμού*», Διδακτορική Διατριβή, Παν/μιο Πελοποννήσου.

προϋποθέσεων. Με άλλα λόγια, η στέγη δεν αποτελεί το αποκορύφωμα μιας σειράς μέτρων επανένταξης, όπως στην Προσέγγιση με Στάδια¹⁹, αλλά, ανθρώπινο δικαίωμα. Στόχος εδώ είναι η παροχή της αίσθησης ασφάλειας στον άστεγο και με σκοπό στη συνέχεια την αξιοποίηση των κοινωνικών υπηρεσιών. Η υποστήριξη των τελευταίων λαμβάνει την μορφή ανοικτής φροντίδας, καθώς στόχος είναι η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη αυτονομία στη διαβίωση των αστέγων (Pleace and Bretherton 2013: 26-7).

Κατά τους *Pleace and Bretherton* (2012: 7) μπορούν να διακριθούν τουλάχιστον τρεις διαφορετικές μορφές υπηρεσιών με έμφαση στην προτεραιότητα στη στέγαση.

Η πρώτη είναι η πιο αντιπροσωπευτική μορφή της Αμερικάνικης εκδοχής των μονοπατιών. Εδώ συνδυάζεται η παροχή στέγης μαζί με υπηρεσίες επανένταξης.

Η δεύτερη μορφή είναι αυτή των κοινόχρηστων υπηρεσιών με έμφαση στη στέγαση (communal housing first services). Αυτές οι υπηρεσίες παρέχονται στον χώρο που διαμένουν οι άστεγοι. Η στέγαση τους παρέχεται σε αυτόνομα διαμερίσματα μεγάλων οικοδομικών συγκροτημάτων. Οι υπηρεσίες αυτές στοχεύουν στους μακροχρόνια άστεγους με τις μεγαλύτερες ανάγκες, όπως η εξάρτηση από ναρκωτικά, αλκοόλ ή η ύπαρξη ψυχικών νοσημάτων ή σοβαρών προβλημάτων υγείας.

Η τρίτη μορφή είναι οι ήπιες υπηρεσίες με προτεραιότητα στη στέγαση (Housing First Light). Πρόκειται για υπηρεσίες που ακολουθούν σε πολλές πλευρές το πρότυπο της Αμερικάνικης εκδοχής αλλά διαθέτουν μια περισσότερο χαλαρή υποστηρικτική παρακολούθηση. Στις υπηρεσίες αυτές δεν είναι απολύτως απαραίτητη η παροχή στέγης. Μπορεί δηλαδή να έχουν πρόσβαση και άτομα που κινδυνεύουν από στεγαστικό αποκλεισμό και δεν είναι ακόμη άστεγοι. Με τον τρόπο αυτό επιδιώκεται η πρόβλεψη και πολιτικών πρόληψης.

Η Προσέγγιση της Προτεραιότητας στη Στέγαση φαίνεται να είναι περισσότερο προσαρμοσμένη στο σύγχρονο περιβάλλον. Για τον λόγο αυτό θεωρείται με βάση τις σχετικές αξιολογήσεις των αρμόδιων φορέων αποτελεσματικότερη. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι επιτυγχάνεται η διατήρηση των αστέγων σε ένα ασφαλές περιβάλλον

¹⁹ Η Προσέγγιση με Στάδια θεωρείται μια πλέον παρωχημένη παραδοσιακή προσέγγιση αντιμετώπισης της έλλειψης στέγης. Υποστηρίζει πως προκειμένου να επιστρέψει ο άστεγος σε κανονική κατοικία, θα πρέπει να εκπληρώσει ορισμένες προϋποθέσεις. Αποδεχόμενη πως η έλλειψη στέγης δεν αποτελεί το μοναδικό κοινωνικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι άστεγοι, θεωρεί επιβεβλημένη την ήπια και σταδιακή επανένταξη του αστέγου με την παροχή ενός πολυσυλλεκτικού φάσματος υπηρεσιών. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού θα πρέπει, με κλιμακωτό τρόπο, ο άστεγος να περάσει από διάφορα επίπεδα κοινωνικής υποστήριξης με τελικό προορισμό την στεγαστική του επανένταξη. Θεωρήθηκε αναποτελεσματική, κοστοβόρα και εγκαταλείφθηκε δίνοντας τη θέση της στην Προσέγγιση της Προτεραιότητας στη Στέγαση.

αυτόνομης διαβίωσης που κάνει την επανένταξη τους ευκολότερη και με μικρότερο οικονομικό κόστος (FEANTSA 2012b). Γεγονός από κάθε άποψη αποτελεσματικότερο²⁰.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Τρέχουσες Πολιτικές και Παρεμβάσεις για την επίλυση του προβλήματος

3.1 Κρατική Μέριμνα: Το ελληνικό σύστημα κοινωνικής προστασίας και οι παρεμβάσεις του για τη διαχείριση του φαινομένου της φτώχειας και της έλλειψης στέγης²¹

Κατά τα τελευταία χρόνια η φτώχεια στην Ελλάδα έχει αυξηθεί όχι μόνο επειδή η κρίση είναι βαθιά και παρατεταμένη, αλλά και διότι το σύστημα κοινωνικής προστασίας απέτυχε να ενεργοποιήσει μηχανισμούς στήριξης του εισοδήματος των φτωχών και των ανέργων, οδηγώντας μεγάλη μερίδα του πληθυσμού σε προβλήματα έλλειψης στέγης ή αστεγίας.

Το πρόβλημα δεν είναι καινούριο: ο παραδοσιακός υποβιβασμός της πρόνοιας σε «φτωχό συγγενή» του κοινωνικού κράτους και ο συνακόλουθος μαρασμός του κοινωνικού δικτύου ασφαλείας (δηλαδή του πλέγματος επιδομάτων και υπηρεσιών που παρέχονται στα άτομα και στις οικογένειες με χαμηλό εισόδημα) αποτελούν μόνιμα χαρακτηριστικά του ελληνικού συστήματος κοινωνικής προστασίας.

Η κρίση δεν δημιούργησε τα κενά προστασίας, απλώς ανέδειξε τις τραγικές συνέπειές τους. Βέβαια, οι συνθήκες των τελευταίων ετών έκαναν επιτακτική την ανάγκη ανάληψης πρωτοβουλιών δημόσιας πολιτικής για την κάλυψη των κενών αυτών. Κάτι τέτοιο δεν συνέβη: η αναγκαία αναβάθμιση της πολιτικής κατά της φτώχειας παραμελήθηκε, ενώ ο χειρισμός των δημοσιονομικών πιέσεων που άσκησαν τα μέτρα λιτότητας στο σύστημα κοινωνικής προστασίας προσέθεσε επιπλέον προβλήματα.

Το φαινόμενο της διόγκωσης του αριθμού των φτωχών ανέργων που δεν λαμβάνουν εισοδηματική στήριξη από το σύστημα κοινωνικής προστασίας είναι το «νέο κοινωνικό ζήτημα». Η κρισιμότητά του δεν μπορεί - και δεν πρέπει - να υποτιμάται άλλο: **υπονομεύει την κοινωνική συνοχή, την πολιτική σταθερότητα, καθώς και τη**

²⁰ Κουραχάνης Ν. (2015), «Η Κοινωνική Πολιτική για τους Άστεγους στην Ελλάδα: Ποιοτική και Κριτική Ανάλυση ενός Ακραίου Κοινωνικού Αποκλεισμού», Διδακτορική Διατριβή, Παν/μιο Πελοποννήσου.

²¹ Το παρόν κεφάλαιο έχει βασιστεί κυρίως στα πιο πρόσφατα στοιχεία που παραθέτουν σχετικά με την στεγαστική πολιτική οι Μάνος Ματσαγγάνης, Χρύσα Λεβέντη, Ελένη Καναβιτσά & Μαρία Φλεβοτόμου στην έκθεση της έρευνάς τους: «Μια Αποδοτικότερη Πολιτική για την Καταπολέμηση της Ακραίας Φτώχειας».

βιωσιμότητα της ανάκαμψης. Μέχρι τα τέλη της προηγούμενης δεκαετίας, η στεγαστική πολιτική στην Ελλάδα ήταν σταθερά προσανατολισμένη προς την ενθάρρυνση της *ιδιοκατοίκησης*. Τα κύρια εργαλεία πολιτικής ήταν τα εξής: α) η οικοδόμηση και η παράδοση δωρεάν ή χαμηλού κόστους κατοικιών από τον *Οργανισμό Εργατικής Κατοικίας (ΟΕΚ)*, β) η παροχή στεγαστικών δανείων με επιδοτούμενο επιτόκιο (από το Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων για υπαλλήλους του Δημοσίου και από τον ΟΕΚ για υπαλλήλους του ιδιωτικού τομέα) και γ) η ευνοϊκή φορολογική μεταχείριση των τόκων στεγαστικού δανείου²².

Η πολιτική αυτή μπορούσε να χαρακτηριστεί ως επιτυχής, με την έννοια ότι πράγματι συνέβαλε στην επίτευξη του στόχου της εξάπλωσης της ιδιοκατοίκησης. Σύμφωνα με στοιχεία της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, στα τέλη της περασμένης δεκαετίας η ακίνητη περιουσία στην Ελλάδα ήταν λιγότερο άνισα κατανομημένη από ό,τι σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ενώ το ποσοστό ιδιοκατοίκησης (72%) ήταν από τα υψηλότερα στην Ευρώπη²³.

Η βασικότερη παρενέργεια της εμμονής με την ιδιοκατοίκηση ήταν η «αντίστροφα προοδευτική» διανεμητική της επίπτωση: με την πιθανή εξαίρεση της χορήγησης κατοικιών σε δικαιούχους του ΟΕΚ, ευνοούσε περισσότερο τα νοικοκυριά υψηλού εισοδήματος. Οι φτωχές οικογένειες είτε δεν αγόραζαν καθόλου δικό τους σπίτι είτε (όταν το έκαναν) ωφελούνταν λιγότερο από την επιδότηση επιτοκίου και τη φορολογική απαλλαγή τόκων στεγαστικού δανείου.

Πράγματι, η δυνατότητα σχεδιασμού και υλοποίησης μιας δημόσιας πολιτικής για την «κοινωνική κατοικία» που να βασίζεται στην κατασκευή κατοικιών επιδοτούμενου ενοικίου για νοικοκυριά χαμηλού εισοδήματος (όπως συνέβαινε σε άλλες χώρες της Ευρώπης) έμεινε αναξιοποίητη. Βέβαια πλέον προωθούνται ενέργειες ενός άλλου τύπου «κοινωνικής κατοικίας» που έχει προσλάβει ωστόσο τα χαρακτηριστικά της ‘φιλάνθρωπιας’ περισσότερο και λιγότερο τη μορφή πολιτικής. Ήδη από το 2014-15 σε Δήμους ανά την επικράτεια, σε σύμπραξη με ΜΚΟ, παραχωρούνται κατοικίες με εισοδηματικά και κοινωνικά κριτήρια. Οι Δήμοι αναλαμβάνουν, όπου είναι απαραίτητο, την ανακαίνιση ή τον εξοπλισμό της κατοικίας και την πληρωμή του ενοικίου και των

²² Μάνος Μασσαγγάνης, Χρύσα Λεβέντη & Ελένη Καναβιτσά & Μαρία Φλεβοτόμου (2016), «Μια Αποδοτικότερη Πολιτική για την Καταπολέμηση της Ακραίας Φτώχειας», διαΝΕΟσις.

²³ Βλ. ECB (2013), «The Eurosystem Household Finance and Consumption Survey», Frankfurt: European Central Bank.

Δ.Ε.Κ.Ο.. Οι συνεργαζόμενες με τους Δήμους Μ.Κ.Ο. αναλαμβάνουν συχνά το κομμάτι της ενημέρωσης σχετικά με το πρόγραμμα και της βοήθειας για τη συλλογή των δικαιολογητικών, καθώς επίσης και την παροχή κάποιων τροφίμων και ειδών πρώτης ανάγκης, την εξασφάλιση δωρεών και πόρων, ενώ πολύ συχνά τα ακίνητα προς διάθεση προέρχονται και ανακαινίζονται μέσω και των δικών τους πρωτοβουλιών. Το εκάστοτε νοικοκυριό (συνήθως επιλέγονται πολυμελείς οικογένειες, ΑΜΕΑ, άνεργοι, μονογονεϊκές οικογένειες και άτομα που απειλούνται άμεσα με έλλειψη στέγης), προσκομίζει στις υπηρεσίες του Δήμου μια πληθώρα δικαιολογητικών, μεταξύ άλλων και ιατρικές εξετάσεις και εφόσον πληρούνται τα κριτήρια, μπαίνουν σε μια λίστα αναμονής για παροχή στέγης. Συνήθως κατ'ανώτατο όριο ορίζεται η διαμονή μέχρι και 6 μήνες. Ωστόσο, επειδή συχνά η διαδικασία επανένταξης καθυστερεί λόγω των δυσμενών συνθηκών που επικρατούν, δίδεται παράταση μέχρι οι ωφελούμενοι να ενδυναμωθούν και να μπορέσουν να ανεξαρτητοποιηθούν πλήρως για να πάρουν τη θέση τους άλλοι.

Η επιδότηση ενοικίου ήταν ένα από τα πρώτα θύματα της οικονομικής κρίσης. Το 2010 η διοίκηση του ΟΕΚ (επικαλούμενη αφενός τη μείωση των εσόδων από ασφαλιστικές εισφορές και αφετέρου την υπόνοια ότι η παροχή κατέληγε να ωφελεί ανθρώπους που δεν τη δικαιούνταν) αποφάσισε να αναστείλει την επιδότηση ενοικίου, αφήνοντας εν μέσω της κρίσης χωρίς ενίσχυση πολλές χιλιάδες οικογένειες χαμηλού εισοδήματος, που είχαν κάθε δικαίωμα να τη λάβουν. Το 2012, με την κατάργηση του ΟΕΚ, έπαψε οριστικά η επιδότηση ενοικίου, παρότι η παροχή παρόμοιου νέου επιδόματος (αυτή τη φορά από τον ΟΑΕΔ) υπήρξε δέσμευση της προηγούμενης κυβέρνησης²⁴.

Η κατάργηση του ΟΕΚ έθεσε τέλος και στις υπόλοιπες δράσεις στεγαστικής πολιτικής (π.χ. το πρόγραμμα ανέγερσης επιδοτούμενων κατοικιών). Ταυτόχρονα, οι δημοσιονομικοί περιορισμοί των τελευταίων ετών οδήγησαν αρχικά στη μείωση και τελικά στην κατάργηση της φορολογικής απαλλαγής τόκων στεγαστικού δανείου. Το ίδιο συνέβη και με την επιδότηση επιτοκίου στεγαστικών δανείων, η οποία συνέπεσε με την προϊούσα έλλειψη ενδιαφέροντος σε συνθήκες οικονομικής στενότητας των

²⁴ Το σχετικό χρονικό έχει ως εξής: 2010: Η καταβολή του επιδόματος ενοικίου αναστέλλεται από τον ΟΕΚ «λόγω ατασθαλιών». Φεβρουάριος 2011: «Θέλουμε να διασφαλίσουμε να μη λάβει το επίδομα κανείς που δεν το δικαιούται» (δήλωση υφυπουργού Εργασίας). Νοέμβριος 2012: Ο ΟΕΚ καταργείται. «Θα καταβληθεί νέο επίδομα ενοικίου από τον ΟΑΕΔ» (δήλωση υπουργού Εργασίας). Μάιος 2013: «Το νέο επίδομα ενοικίου θα καταβληθεί όταν το επιτρέψει η οικονομική κατάσταση της χώρας» (δήλωση διοικητή ΟΑΕΔ).

νοικοκυριών, αρνητικής πιστωτικής επέκτασης των τραπεζών και υποχώρησης των τιμών στην αγορά κατοικίας.

Πράγματι, σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος, για το γ' τρίμηνο του 2015, η τιμή του δείκτη τιμών κατοικιών ήταν κατά 42% χαμηλότερη από ό,τι το αντίστοιχο τρίμηνο του 2008 (ενώ είχε αυξηθεί κατά 90% την περίοδο 2000 - 2008)²⁵.

Η υποχώρηση της δημόσιας πολιτικής για την κατοικία μετά την κρίση, σε συνδυασμό με την οικονομική δυσπραγία πολλών νοικοκυριών, δημιούργησε ασφυκτικές δυσκολίες. Η μόνη ουσιαστική αντίδραση της Πολιτείας ήταν η ψήφιση του **N. 3869/2010** για τα μη εξυπηρετούμενα στεγαστικά (και άλλα) δάνεια. Ο νόμος αυτός, (ευρέως γνωστός ως Νόμος Κατσέλη) προστάτευε το δανειολήπτη, περιορίζοντας σημαντικά το δικαίωμα του πιστωτή να του κάνει έξωση, ώστε στη συνέχεια να εκποιήσει σε πλειστηριασμό την κατοικία και τα υπόλοιπα περιουσιακά στοιχεία. Ωστόσο, με το **N. 4336/2015** («*τρίτο μνημόνιο*»), η προστασία της πρώτης κατοικίας θα παρέχεται στο εξής με εισοδηματικά κριτήρια²⁶.

Εν τω μεταξύ, πολλά φτωχά νοικοκυριά συνέχισαν να αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα ανταπόκρισης στα στεγαστικά έξοδα, σε συνθήκες μείωσης των εισοδημάτων τους. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία της **Eurostat**, το ποσοστό του πληθυσμού με απλήρωτα ενοίκια ή δόσεις στεγαστικού δανείου ήταν 14,6% το 2014 (έναντι 8,6% το 2009), ενώ στο φτωχότερο 20% του πληθυσμού έφτανε το 27,1% το 2014 (έναντι 13,8% το 2009)²⁷.

Η αύξηση του ειδικού φόρου κατανάλωσης για το πετρέλαιο θέρμανσης, η αύξηση των φόρων ακίνητης περιουσίας και η πρόβλεψη για πληρωμή μέσω των λογαριασμών της ΔΕΗ του «*Εκτακτου Ειδικού Τέλους Ηλεκτροδοτούμενων Δομημένων Χώρων*» (το 2011 και το 2012) επέτειναν τα σχετικά προβλήματα. Σύμφωνα και πάλι με τα στοιχεία της **Eurostat**, το ποσοστό του πληθυσμού με απλήρωτους λογαριασμούς το

²⁵ Βλ. ΤτΕ (2015), «*Δείκτες Τιμών Οικιστικών Ακινήτων (ιστορικές σειρές)*», Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.

²⁶ Συγκεκριμένα, ο **N. 4336/2015** εισάγει το κριτήριο των «*εύλογων δαπανών διαβίωσης*». Το ποσό που θα πρέπει να καταβάλλει κάθε μήνα ο οφειλέτης στους πιστωτές του καθορίζεται, αφού προηγουμένως αφαιρεθούν από το μηνιαίο οικογενειακό του εισόδημα οι εύλογες δαπάνες διαβίωσης του οφειλέτη και της οικογένειάς του. Οι τελευταίες καθορίζονται σε μηνιαία βάση ως εξής: α) για έναν ενήλικα €537 έως €682, β) για δύο ενήλικες €906 έως €1.160, γ) για έναν ενήλικα με ένα παιδί €758 έως 962, δ) για δύο ενήλικες με ένα παιδί €1.126 έως €1.440, ε) για δύο ενήλικες με δύο παιδιά €1.347 έως €1.720 και στ) για δύο ενήλικες με τρία παιδιά €1.568 έως €2.000.

²⁷ Βλ. Eurostat (2016), «*Arrears on mortgage or rent payments*» [silc _ mdes06] (last update: 21 January 2016).

2014 είχε αυξηθεί σε 29,3% (από 14,4% το 2009), ενώ είχε φτάσει σε δραματικά επίπεδα στο φτωχότερο ένα πέμπτο του πληθυσμού (65,4% το 2014 έναντι 37,1% το 2009)²⁸. Τα δύο από τα τρία «μέτρα αντιμετώπισης της ανθρωπιστικής κρίσης» της νέας κυβέρνησης αφορούν ακριβώς τα προβλήματα αυτά (δωρεάν επανασύνδεση και παροχή ηλεκτρικού ρεύματος και επίδομα ενοικίου).

Προφανώς, η οξύτερη μορφή στεγαστικής ανασφάλειας εκδηλώνεται στην περίπτωση των αστέγων. Η *Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Εθνικών Οργανώσεων που ασχολούνται με τους Αστέγους (FEANTSA)* εκτιμά ότι ο αριθμός των αστέγων στην Ελλάδα αυξήθηκε κατά 25% μεταξύ του 2009 και του 2011, και πλέον υπερβαίνει τις 20.000²⁹. Επίσης, πρόσφατη έρευνα του Πανεπιστημίου Κρήτης εκτιμά ότι 9.100 άτομα υπήρξαν άστεγοι κατά τη διάρκεια του 2013 στην ευρύτερη περιοχή της Αθήνας και των προαστίων³⁰.

Η συνδρομή των αστέγων μέχρι πρόσφατα περιοριζόταν ως επί το πλείστον σε δράσεις του Δήμου Αθηναίων και άλλων δημοτικών αρχών, της Εκκλησίας και Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων. Με το **N. 4052/2012** (εφαρμογή του «δεύτερου μνημονίου»), η κυβέρνηση συμπεριλαμβάνει τους αστέγους στις «ευπαθείς ομάδες» και τους ορίζει με περιοριστικό τρόπο (αποκλείοντας τους μετανάστες χωρίς χαρτιά)³¹, ενώ τους εντάσσει σε προτάσεις χρηματοδότησης από τα ευρωπαϊκά ταμεία.

Αξίζει, τέλος, να αναφερθεί ότι η έρευνα³² του Πανεπιστημίου Κρήτης ανέλυσε 30 προγράμματα στεγαστικής συνδρομής που βρίσκονταν σε λειτουργία το 2013 στην περιοχή της Αττικής, με τη συνεργασία του Δήμου Αθηναίων, της Εκκλησίας, ΜΚΟ και ιδιωτικών φορέων, συχνά με την υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (π.χ. μέσω του

²⁸ Βλ. Eurostat (2015), «*Arrears on utility bills*» [sile_mdcs07] (last update: 15 November 2015).

²⁹ Βλ. FEANTSA (2014), «*Country fiche: Greece*», European Federation of National Organizations working with the Homeless.

³⁰ Βλ. Arapoglou V. & Gounis K. (2015), «*Poverty and homelessness in Athens: governance and the rise of an emergency model of social crisis management*». GreeSE Paper No.90. Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe. London School of Economics.

³¹ Συγκεκριμένα, το **άρθρο 29** («*Ορισμός αστέγου*») του **N. 4052/2012** προβλέπει τα εξής: «§1. Αναγνωρίζονται οι άστεγοι ως ευπαθής κοινωνική ομάδα, στην οποία παρέχεται κοινωνική προστασία. Ως άστεγοι ορίζονται όλα τα άτομα που διαμένουν νόμιμα στη χώρα, τα οποία στερούνται πρόσβασης ή έχουν επισφαλή πρόσβαση σε επαρκή ιδιόκτητη, ενοικιαζόμενη ή παραχωρημένη κατοικία που πληροί τις αναγκαίες τεχνικές προδιαγραφές και διαθέτει τις βασικές υπηρεσίες ύδρευσης και ηλεκτροδότησης. §2. Στους αστέγους περιλαμβάνονται ιδίως αυτοί που διαβιούν στο δρόμο, σε ξενώνες, αυτοί που φιλοξενούνται από ανάγκη προσωρινά σε ιδρύματα ή σε άλλες κλειστές δομές, καθώς και αυτοί που διαβιούν σε ακατάλληλα καταλύματα».

³² Βλ. επίσης Arapoglou V. & Gounis K. (2014), «*Caring for the homeless and the poor in Greece: implications for the future of social protection and social inclusion*», Final project report. University of Crete.

*European Refugee Fund*³³, που χορήγησε χρηματοδοτήσεις συνολικού ύψους €22 εκατ. την περίοδο 2008-2013).

Συγκεκριμένα, τα προγράμματα αυτά παρείχαν «επείγουσα στέγη» σε 604 «παροδικούς αστέγους», «μεταβατική στέγη» σε 1.156 γυναίκες, παιδιά, πρόσφυγες και σε «χρόνιους αστέγους», «υποστηριζόμενη στέγη» σε 306 γυναίκες και πρόσφυγες σε ειδικά διαμερίσματα (ή παρέπεμπαν σε ειδικά ιδρύματα σε άτομα με ψυχικά προβλήματα υγείας), καθώς και επίδομα στέγασης σε 4.546 οικογένειες (80% των οποίων ήταν Έλληνες πολίτες που συμμετείχαν σε πιλοτικό πρόγραμμα εισοδηματικής στήριξης και εξατομικευμένης παρακολούθησης).

Από τα παραπάνω γίνεται σαφές πως τα προβλήματα στέγασης βρίσκονταν ήδη στην επικαιρότητα λόγω της κρίσης, όμως λόγω του προσφυγικού ζητήματος το καλοκαίρι 2015 έγινε αντιληπτό πόσο ανεπαρκής είναι η στεγαστική πολιτική στην Ελλάδα. Η οργανωμένη υποδοχή των ανθρώπων που ζητούν άσυλο και το ευρύτερο ζήτημα της ενσωμάτωσης των μεταναστών, θέτουν σοβαρά ερωτήματα για το σχεδιασμό της δημόσιας πολιτικής και δεν μπορούν να εξαιρεθούν από τη θεματολογία μιας αποτελεσματικής πολιτικής κατά της φτώχειας. Όλη αυτή η αιφνίδια εισροή του κύματος προσφύγων ήρθε να πατήσει πάνω σε ημιδομημένες πολιτικές για τη στέγαση, με τη διαφορά όμως πως τα δικά τους αιτήματα ήταν επείγοντα και ογκώδη, καθώς χρύζαν άμεσης αντιμετώπισης.

3.2 Τρίτος τομέας και ΜΚΟ : Ο ρόλος τους στην ελληνική πραγματικότητα και στη διαχείριση του φαινομένου της έλλειψης στέγης

Είναι σαφές πως συντελείται μια μετατόπιση από την πολιτική δράση που βασίζεται στους μόνιμους δεσμούς μιας σταθερής κοινότητας, προς προσωρινές ή συμπτωματικές συμμαχίες που βασίζονται σε συγκεκριμένες τομές μεταξύ διαφορετικών εμπειρικών κόσμων. Εκεί όπου η καθολική κοινωνική πολιτική εκλείπει, δεν μπορούν να προκύψουν κοινοί τόποι για πολιτική δράση. Οι εμπειρικοί κόσμοι διάφορων ατόμων συμπίπτουν μερικά αλλά όχι ολοκληρωτικά, αφήνοντας περιθώρια δράσης στον τρίτο τομέα. Ο τρίτος τομέας αποτελεί ένα σύνολο πρακτικών οργάνωσης της κοινωνικής και οικονομικής ζωής που δεν μπορούν αυστηρά να ενταχθούν ούτε στο δημόσιο ούτε στον ιδιωτικό

³³ Το **European Refugee Fund** αντικαταστάθηκε για την περίοδο 2014-2020 από το **Asylum, Migration and Integration Fund**, το οποίο έχει κατανείμει στην Ελλάδα συνολικό ποσό €259 εκατομμυρίων.

τομέα, όπως οι συνεταιρισμοί, οι μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, οι κοινωνίες αλληλοβοήθειας και πρόσφατα οι κοινωνικές επιχειρήσεις (Αδάμ Σ. & Παπαθεοδώρου Χ., 2010).

Οι κοινωνικές πολιτικές σήμερα σχεδιάζονται, υπό την οπτική των νεοφιλελεύθερων προσεγγίσεων, ως υπολειμματικές παρεμβάσεις προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι αποτυχίες της αγοράς ή να βοηθηθούν όσοι επηρεάζονται δυσμενέστερα από την κρίση και δεν έχουν τη δυνατότητα να στηριχτούν σε οικογενειακά ή άλλα δίκτυα. Οι διπλές πιέσεις που δέχεται σήμερα το κράτος πρόνοιας – από τη μια πλευρά λόγω της αποτυχίας της αγοράς και από την άλλη λόγω των αυστηρών δημοσιονομικών περιορισμών- συμπυκνώνουν ένα οριακό σημείο, εφόσον το κράτος διαθέτει ελάχιστα μέσα για να απαντήσει τόσο σε διαχρονικές όσο και σε νέες κοινωνικές ανάγκες (Taylor-Gooby, 2004).

Το πρόβλημα δεν είναι καινούριο: ο παραδοσιακός υποβιβασμός της πρόνοιας σε «φτωχό συγγενή» του κοινωνικού κράτους και ο συνακόλουθος μαρασμός του κοινωνικού δικτύου ασφαλείας (δηλαδή του πλέγματος επιδομάτων και υπηρεσιών που παρέχονται στα άτομα και στις οικογένειες με χαμηλό εισόδημα) αποτελούν μόνιμα χαρακτηριστικά του ελληνικού συστήματος κοινωνικής προστασίας. Εδώ ακριβώς έγκειται και η υποτιθέμενη καινοτομία του τρίτου τομέα, δηλαδή, στη δυνατότητα να φέρνει στην επιφάνεια νέες κοινωνικές ανάγκες που δεν καλύπτονται επαρκώς από το κράτος και να τις μετασχηματίζει σε παρεχόμενες υπηρεσίες (Young, 1999· Lloyd, 2007· Vaillancourt, 2009).

Η αυξανόμενη σημασία των ΜΚΟ στη διαχείριση των κοινωνικών προβλημάτων, αντικατοπτρίζει την ολοένα και πιο συχνή παρέμβαση τυπικά ιδιωτικών οργανώσεων σε πολιτικές διαδικασίες σε διεθνές και εθνικό επίπεδο.

Η ύπαρξη αυτών των οργανώσεων δεν είναι κάτι καινούργιο, αλλά καινούργιες είναι οι μορφές και οι λειτουργίες που παίρνουν. Κατά κάποιο τρόπο, οι ΜΚΟ καταδεικνύουν το πώς οργανώσεις που μέχρι πρότινος ήταν ιδιωτικές, προσλαμβάνουν κρατικά χαρακτηριστικά ή το πώς όργανα του κράτους «ιδιωτικοποιούνται». Το «μη» στο ακρωνύμιό τους είναι, ένας αμφίσημος όρος μάλλον, παρά μια καθαρή περιγραφή της θέσης των ΜΚΟ στις δομές του κράτους και της κοινωνίας εν γένει και σε σχέση με το κράτος και τους κρατικούς οργανισμούς σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Η πρόσφατη κρίση είναι η αλήθεια, δεν δημιούργησε τα κενά προστασίας, απλώς ανέδειξε τις τραγικές συνέπειές τους. Βέβαια, οι συνθήκες των τελευταίων ετών έκαναν επιτακτική την ανάγκη ανάληψης πρωτοβουλιών δημόσιας πολιτικής για την κάλυψη των κενών αυτών. Ωστόσο κάτι τέτοιο δεν συνέβη: η αναγκαία αναβάθμιση της πολιτικής κατά της φτώχειας παραμελήθηκε, ενώ ο χειρισμός των δημοσιονομικών πιέσεων που άσκησαν τα μέτρα λιτότητας στο σύστημα κοινωνικής προστασίας προσέθεσε επιπλέον προβλήματα.

Πιο συγκεκριμένα, οι δημόσιες πολιτικές κοινωνικής ένταξης των αστεγών εμφανίζονται υπολειμματικές στην Ελλάδα. Δεν προβλέπονται ειδικά προγράμματα εισοδηματικής στήριξης των αστεγών, ούτε ειδικά μέτρα κατάρτισης και προώθησης της απασχόλησής τους. Την κατάσταση περιπλέκουν ακόμη περισσότερο τα διαφορετικά Υπουργεία που είναι συναρμόδια για τις πολλαπλές όψεις του στεγαστικού ζητήματος: έτσι, για θέματα στέγασης αρμόδιο είναι το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, για θέματα κοινωνικής πολιτικής αρμόδιο είναι το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης & Κοινωνικής Αλληλεγγύης, για ζητήματα ρύθμισης της αγοράς κατοικίας το Υπουργείο Οικονομίας και Ανάπτυξης, ενώ για τα μεταναστευτικά κύματα αρμόδιο είναι το Υπουργείο Εσωτερικών.

Μείζον στοιχείο των αλλαγών που συντελέστηκαν κατά την περίοδο της κρίσης –ως αποτέλεσμα της φτωχοποίησης των νοικοκυριών και της δραματικής συρρίκνωσης του κράτους πρόνοιας– είναι η μερική **υποκατάσταση** των δημόσιων υπηρεσιών από εθελοντικές ή φιλανθρωπικές δράσεις με έμφαση στην πρόσκαιρη ανακούφιση των φτωχών και των αστεγών. Η ανθρωπιστική κρίση που πλήττει όλο και περισσότερες κοινωνικές ομάδες έχει προσανατολίσει τις εθελοντικές οργανώσεις, ΜΚΟ κυρίως, σε μια *λογική διαχείρισης της κατάστασης* σύμφωνα με ένα **μοντέλο έκτακτης ανάγκης**. Τα άμεσα, πιεστικά αιτήματα για στοιχειώδεις μορφές συνδρομής αναπαράγουν ένα «σύστημα» διαρκούς περιπλάνησης των εξυπηρετούμενων, από πρόγραμμα σε πρόγραμμα – εδώ για ιατρική φροντίδα, εκεί για ιατρικές εξετάσεις, παραπέρα για τρόφιμα ή ρούχα, και πάει λέγοντας³⁴. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί πως, κατά κανόνα, η στήριξη που παρέχουν αυτές οι οργανώσεις και υπηρεσίες είναι *βοήθεια σε είδος*: σε πολύ λίγες περιπτώσεις παίρνει τη μορφή στεγαστικού ή άλλου χρηματικού επιδόματος.

³⁴ Αράπογλου Β., Γκούνης Κ., Σιατίτσα Δ., Σουλελέ Δ. (2015), «Κοινωνική επισφάλεια και έλλειψη στέγης στην Αθήνα: Διαδρομές αποκλεισμού και ένταξης», ΙΝΕ ΓΣΕΕ.

Η λογική της **έκτακτης ανάγκης** η οποία κυριαρχεί στις θεσμικές προσεγγίσεις, είτε δημόσιων είτε ιδιωτικών φορέων, που παρέχουν υπηρεσίες ανακούφισης και στήριξης των φτωχών και των αστέγων συνεπάγεται, τόσο από πλευράς του προσωπικού των υπηρεσιών όσο και από τους ίδιους τους οφελούμενους, μια αδυναμία να θεωρήσουν ως βιώσιμες και να επεξεργαστούν καινοτόμες και εναλλακτικές προοπτικές εξόδου από την κατάσταση στεγαστικής αποστέρησης.

Κάθε μέρα στο δρόμο είναι μια μέρα που απομακρύνει τον άστεγο πληθυσμό όλο και περισσότερο από την προοπτική της επιστροφής σε ένα υγιές και βιώσιμο κοινωνικό περιβάλλον, λόγω της βλάβης και σοβαρής επιβάρυνσης που υφίσταται. Έτσι, η καθιερωμένη αντίληψη για ένα «συνεχές φροντίδας», σύμφωνα με το οποίο ο εξυπηρετούμενος «προετοιμάζεται» σταδιακά ώστε να κατακτήσει την «ετοιμότητα στέγασης» γίνεται μονόδρομος. Στις περισσότερες περιπτώσεις αυτή η αντίληψη εκφράζεται σε παρωχημένες και αναποτελεσματικές μορφές στήριξης με αδιαφάνεια στην επιλογή των εξυπηρετούμενων. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις όπου η ποιότητα των υπηρεσιών στήριξης είναι ικανοποιητική και η διαμονή στους ξενώνες προσφέρει, εκτός από μια ανάσα, κρίσιμες δυνάμεις και δεξιότητες για την κοινωνική τους επανένταξη (Αράπογλου Β., Γκούνης Κ., Σιατίτσα Δ., Σουλελέ Δ., 2015).

Η φτώχεια στην Ελλάδα έχει αυξηθεί όχι μόνο επειδή η κρίση είναι βαθιά και παρατεταμένη, αλλά και διότι το σύστημα κοινωνικής προστασίας απέτυχε να ενεργοποιήσει μηχανισμούς στήριξης του εισοδήματος των φτωχών και των ανέργων. Στο **Ν. 4320/2015**, τον οποίο θεσμοθέτησε η κυβέρνηση που ανέλαβε μετά τις εκλογές του Ιανουαρίου του 2015, συμπεριλαμβάνονται τρία «άμεσα μέτρα για την αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης»: α) δωρεάν επανασύνδεση και παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, β) επίδομα ενοικίου και γ) κάρτα σίτισης. Το επίδομα ενοικίου αφορά νέες μισθώσεις ή ανανεώσεις προηγούμενων μισθώσεων. Η μηνιαία αξία του επιδόματος είναι €70 συν €30 για κάθε πρόσθετο μέλος του νοικοκυριού (με ανώτατο όριο τα €220). Το επίδομα καταβάλλεται στον ιδιοκτήτη. Μέχρι σήμερα έχουν επιδοτηθεί 20.243 οικογένειες³⁵.

Ωστόσο ακόμα και αυτά τα μέτρα δεν φαίνεται να επιτυγχάνουν μιας και τα στατιστικά στοιχεία που παρατέθηκαν πιο πάνω δείχνουν πως το πρόβλημα της φτώχειας και της έλλειψης στέγης εντείνεται χρόνο με το χρόνο, παρά μειώνεται.

³⁵ Βλ. Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, «Κάρτα σίτισης – επιδότηση ενοικίου», (Δελτίο Τύπου-26 Ιανουαρίου 2016).

Γι' αυτό το λόγο παρατηρείται, δικαιολογημένα ίσως, μια ολοένα αυξανόμενη παρουσία των ΜΚΟ στη διαχείριση των κοινωνικών προβλημάτων που προκύπτουν από την κρίση. Οι περισσότερες από τις οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στον τομέα της κοινωνικής αλληλεγγύης ενέταξαν τα τελευταία χρόνια στις δράσεις τους και προγράμματα που σχετίζονται με τους άστεγους ή τους εν δυνάμει άστεγους και την ενδυνάμωση των ευάλωτων ομάδων³⁶. Κάπως έτσι προκύπτει ένας προβληματισμός, άξιος ίσως διερεύνησης: Μήπως εν τέλει μπαίνουμε σε μια νέα εποχή όπου κρατικοί μηχανισμοί και τρίτος τομέας συμπράτουν και αλληλοστηρίζονται; Συνεργάζονται και λογοδοτούν ο ένας στον άλλο;

3.3 Πρόγραμμα «Στέγαση και Επανεένταξη»: ένα παράδειγμα επιτυχούς (;) συνεργασίας κράτους και Μ.Κ.Ο.

Οι προνοιακές πολιτικές στην Ελλάδα προωθούνται από φορείς του δημόσιου, ιδιωτικού και μη κερδοσκοπικού / εθελοντικού τομέα. Οι φορείς του δημόσιου τομέα σχεδιάζουν και υλοποιούν προγράμματα εισοδηματικής ενίσχυσης και κοινωνικής φροντίδας των ευπαθών ομάδων του πληθυσμού, στο πλαίσιο της προστασίας δικαιωμάτων που προβλέπονται στο Σύνταγμα και εξειδικεύονται από τη νομοθεσία³⁷. Οι ιδιωτικές επιχειρήσεις λειτουργούν με αντικείμενο την παροχή υπηρεσιών φροντίδας προς άτομα που ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της αγοράς (καταβολή ανταλλάγματος για τη λήψη των υπηρεσιών) και δεν επιθυμούν (ή αδυνατούν) για διάφορους λόγους να ενταχθούν στο δημόσιο σύστημα, ενώ οι μη κερδοσκοπικοί και εθελοντικοί φορείς δραστηριοποιούνται για την προώθηση συλλογικών αιτημάτων των μελών τους ή για την κάλυψη των κενών προστασίας που συνεπάγεται συχνά είτε η επιλεκτική στόχευση των δημόσιων πολιτικών είτε η απουσία εξειδικευμένων προγραμμάτων κάλυψης κινδύνων.

Η ανάπτυξη του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας στην Ελλάδα παρουσιάζει ιστορικά σοβαρές αδυναμίες και στρεβλώσεις, οι οποίες κατά κύριο λόγο εντοπίζονται στην έλλειψη στοχευμένων στρατηγικών προστασίας των ατόμων σε κατάσταση ανάγκης και στην απουσία ολοκληρωμένων ενεργητικών δράσεων εργασιακής και κοινωνικής ένταξης των ευπαθών ομάδων του πληθυσμού, που είτε εγκλωβίζονται στην

³⁶ Αποτελέσματα καταγραφής των ΜΚΟ (2015) στα πλαίσια του προγράμματος «Θαλής» βλ.: <https://greekcivilsocietynetwork.wordpress.com/>
<http://www.kathimerini.gr/838879/article/epikairothta/ellada/o-xarths-twn-mko-sthn-ellada>.

³⁷ Γ. Αμίτσης, (2001), «Αρχές οργάνωσης και λειτουργίας του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας» – Το Ελληνικό μοντέλο κοινωνικών υπηρεσιών και η Ευρωπαϊκή εμπειρία.

περιστασιακή λήψη επιδοματικών παροχών χωρίς προοπτικές απεξάρτησης από τη δημόσια συνδρομή, είτε παραπέμπονται σε αναχρονιστικές μορφές ιδρυματικής περίθαλψης με κίνδυνο «υψηλού στιγματισμού».

Η έλλειψη στέγης διαμορφώνεται από ευρύτερες παραμέτρους, όπως η γενική δομή και τα χαρακτηριστικά των καθεστώτων ευημερίας, αλλά όχι απόλυτα. Η αλληλεπίδραση αυτή δεν είναι γραμμική. Σημαντικό ρόλο παίζουν και άλλοι παράγοντες, όπως οι κυρίαρχες αξίες και η πολιτική κουλτούρα κάθε κοινωνίας. Χαρακτηριστική είναι περίπτωση της κοινωνικής πολιτικής για τους άστεγους (με προβλήματα αλκοολισμού για παράδειγμα) του Σοσιαλδημοκρατικού μοντέλου που δεν διέπεται από την ίδια γενναιοδωρία συγκριτικά με το υπόλοιπο πλέγμα κοινωνικών παροχών του.

Σε επίπεδο πολιτικών οι κοινωνικές υπηρεσίες διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο στην πρόληψη, την διαχείριση και την επανένταξη των αστέγων. Τα πρόσφατα εγχειρήματα αντιστοίχισης των κοινωνικών υπηρεσιών με τις μορφές στεγαστικού αποκλεισμού μπορούν να δημιουργήσουν διοικητικούς μηχανισμούς με καλύτερα κοινωνικά αντανακλαστικά.

Εξίσου σημαντικό είναι ότι οι κοινωνικές υπηρεσίες αναπτύσσουν ένα ευρύ φάσμα παρεμβάσεων που δεν αρκούνται σε μια μονοδιάστατη στέγαση των αστέγων. Αντίθετα, η παροχή υπηρεσιών κατάρτισης, συμβουλευτικής και ψυχολογικής υποστήριξης μπορούν να βελτιώσουν τις επαγγελματικές και κοινωνικές δεξιότητες τους, αμβλύνοντας σημαντικά τα αίτια που προκάλεσαν την απώλεια στέγης.

Σε επίπεδο προσεγγίσεων των κοινωνικών υπηρεσιών η επικράτηση θεωρητικά ως πιο αποτελεσματικής της «*Προτεραιότητας στη Στέγαση*» από αυτή των «*Σταδίων*» κατά τα τελευταία χρόνια, φαίνεται να συνοδεύεται από καλύτερους όρους οικονομικής και κοινωνικής αποτελεσματικότητας.

Αντί όμως οι διοικητικές μεταρρυθμίσεις να λάβουν υπόψιν, ειδικά εν μέσω ανάδυσης ακραίων κοινωνικών φαινομένων, την ήδη κεκτημένη γνώση και εμπειρία άλλων χωρών και τις επιστημονικές επιστημονικής κοινότητας σχετικά με το ποια κατεύθυνση πρέπει να ακολουθήσουν, επιμένουν στις μακρές, χρονοβόρες και ελάχιστα αποτελεσματικές γραφειοκρατικές διαδικασίες και υπηρεσίες, αφήνοντας τις ΜΚΟ να παρέχουν παυσίπονες υπηρεσίες, που δεν επιλύουν, αλλά ίσως συντηρούν την επιβαρυνόμενη κατάσταση.

Στην Ελλάδα, δυστυχώς, οι μέχρι σήμερα δράσεις και οι πολιτικές εστίαζαν κυρίως στη δημιουργία υπηρεσιών για την κάλυψη και ανακούφιση των βασικών αναγκών των αστέγων (υπνωτήρια / κέντρα ημέρας / τρόφιμα, ρούχα κλπ.) που εφαρμόζονταν από το Κ.Υ.Α.Δ.Α., το Ε.Κ.Κ.Α. ή Δήμους, εκκλησιαστικά ιδρύματα και Μ.Κ.Ο. και είχαν βραχυπρόθεσμη ή φιλανθρωπικού τύπου μορφή. Η συζήτηση πρόσφατα μετατοπίστηκε σταδιακά στην ανάγκη για πιο μακροπρόθεσμες πολιτικές στέγασης.

Πιο συγκεκριμένα, το πρόγραμμα «*Στέγαση και Επανάταξη*» προκυρήχθηκε και σχεδιάστηκε από το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης τον Σεπτέμβριο του 2014 και αποφασίστηκε να υλοποιηθεί από Περιφέρειες, Δήμους, ΜΚΟ και εκκλησιαστικούς φορείς. Άρχισε να πραγματοποιείται πιλοτικά τον Ιούλιο του 2015 για 12 μήνες. Πρόκειται για ένα μέτρο παρέμβασης που απορρέει από την αναγνώριση των αστέγων ως Ευάλωτης Κοινωνικά Ομάδας με το Ν. 4052/2012 Αρ. 29. Είναι ένα πρόγραμμα που φαίνεται να απέδωσε καρπούς καθώς τον Ιούλιο του 2016 κλήθηκαν Δήμοι, Νομαρχίες και Μ.Κ.Ο. να συμμετάσχουν εκ νέου, καθότι αποφασίστηκε επέκτασή του για δεύτερη συνεχή χρονιά, μέχρι και 31.12.2017, σύμφωνα με το άρθρο 71, του Ν.4445 (Α' 236). Ωστόσο, εν τέλει και ενώ η πιλοτική του φάση αναμενόταν να ολοκληρωθεί τον Ιούλιο του 2016, αποφασίστηκε να παραταθεί μέχρι και το Δεκέμβριο του 2016.

Πρόκειται για ένα πρόγραμμα ισχύος ενός έτους και οι υπηρεσίες που παρέχονται, κατά περίπτωση, στους ωφελούμενους είναι η απόκτηση κατάλληλης στέγης (κάλυψη ενοικίου, επισκευής υφιστάμενης οικίας, κάλυψη δαπανών για την προσωρινή αναδοχή ενήλικα αστέγου), η κάλυψη ειδών πρώτης ανάγκης, ένδυσης και υπόδησης, η παροχή εξειδικευμένων υπηρεσιών συμβουλευτικής (ψυχοκοινωνική, εργασιακή, νομική, λογιστική υποστήριξη όπως η διαχείριση υφισταμένων χρεών), η επανάταξη στην αγορά εργασίας μέσω της απόκτησης εργασιακής εμπειρίας σε επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα, της χρηματοδότησης για τη δημιουργία μικρής επιχείρησης αλλά και τη διασύνδεση με τις αρμόδιες υπηρεσίες για την αξιοποίηση προγραμμάτων που θα μπορούσε να ενταχθεί ο ωφελούμενος³⁸.

Αρκετοί είναι εκείνοι που έχουν βοηθηθεί ήδη με την ολοκλήρωση της πιλοτικής του φάσης. Περίπου 1.031 άτομα και οικογένειες που ήταν άστεγοι ή απειλούνταν με

³⁸ «Στέγαση και Επανάταξη»: ΕΘΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ & ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ <http://www.stegasi-epanentaxi.gr/>.

απώλεια στέγης μετέβησαν σε αυτόνομες κατοικίες. Παράλληλα 323 άτομα επωφελήθηκαν από τα προγράμματα εργασιακής επανένταξης. Ουσιαστικά το πρόγραμμα σχεδιάστηκε με τέτοιο τρόπο ώστε να καλύπτεται η άμεση ανάγκη για αυτόνομη στέγη (Πυλώνας της Στέγασης) και ταυτόχρονα να προωθείται η ενδυνάμωση των ωφελούμενων (Πυλώνας Επανένταξης).

Ωστόσο το βεληνεκές του προγράμματος είναι μικρό και βραχυπρόθεσμο για να επιτευχθεί πλήρης αποκατάσταση και επανένταξη των ωφελούμενων και παρόλο που αποτελεί μια πρώτη θετική ανταπόκριση στα προβλήματα της έλλειψης στέγης, δεν είναι πολιτική βάση, δηλ ένα μέτρο που να μπορεί να στηρίξει τον αυξανόμενο αριθμό αιτημάτων. Σαφώς αποτελεί μια δαπανηρή πολιτική, καθώς καλύπτει εξ'ολοκλήρου τις ανάγκες των άστεγων (κάτι το οποίο είναι αποθαρρυντικό ειδικά λόγω της δημοσιονομικής στενότητας), ωστόσο θα μπορούσε να εφαρμοστεί με έναν τρόπο που να περιλαμβάνει συλλογικές κατοικίες που κατασκευάζονται από άστεγους, όπως συμβαίνει σε χώρες της Ευρώπης.

Σίγουρα είναι ενθαρρυντικό το γεγονός πως ακόμα και έτσι γίνονται κάποια βήματα καίρια για την αντιμετώπιση του φαινομένου της έλλειψης στέγης. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα είναι αρκετά ριζοσπαστικό για τα ελληνικά δεδομένα, ενώ η παράλληλη στήριξη του άστεγου πληθυσμού (Πυλώνας της Επανένταξης) αποτελεί επίσης θετική διάσταση, μιας και δείχνει την μετατόπιση της λογικής των πολιτικών από τις συμπτωματικές δράσεις, στην ολιστική προσέγγιση. Παρόλα αυτά, ακόμη και σε προκληρυντικό επίπεδο, η συμβολή των ΜΚΟ κρίθηκε αναγκαία, μιας και ήταν φορείς που ήδη δραστηριοποιούνταν και γνώριζαν το πεδίο και μπορούσαν να αναλάβουν και να διεκπεραιώσουν ένα τέτοιου τύπου πρόγραμμα. Μένει να δούμε αν τα αποτελέσματα κατά την αξιολόγησή του, θετικά και αρνητικά, θα σημάνουν την αρχή για μια ενιαία κρατική πολιτική για την έλλειψη στέγης στην Ελλάδα.

B' ΜΕΡΟΣ: ΕΜΠΕΙΡΙΚΟ ΜΕΡΟΣ – ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 Η Μεθοδολογία της Διπλωματικής

4.1 Οι υποθέσεις εργασίας

Στην παρούσα εργασία βασική προβληματική αποτελεί η διερεύνηση του κατά πόσο η κρατική κοινωνική πολιτική μπορεί να ανταποκριθεί στα αιτήματα των καιρών μας. Με άλλα λόγια, η όξυνση των κοινωνικών προβλημάτων, που συνδέονται άμεσα με τον κοινωνικό αποκλεισμό, δημιουργεί στρατιές ανθρώπων που χρήζουν προστασίας καθώς καθίστανται ευπαθείς, όμως ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας των υπηρεσιών κρατικής μέριμνας και προστασίας μάλλον κρίνεται ανεπαρκής. Σε αυτήν ακριβώς την ανεπάρκεια έρχονται ο τρίτος τομέας και οι ΜΚΟ να δώσουν απαντήσεις στα επείγοντα αιτήματα των ευπαθών ομάδων, και εν προκειμένω στα αιτήματα του άστεγου ή εν δυνάμει άστεγου πληθυσμού.

Το πλαίσιο της παρούσας Διπλωματικής Εργασίας διαμορφώθηκε μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση και την αναζήτηση πληροφοριών αναφορικά με το θέμα της φτώχειας και της έλλειψης στέγης στην Ελλάδα σήμερα. Ειδικότερα εξετάστηκε το πεδίο των παρεμβάσεων που αναπτύσσονται για την υποστήριξη των αστέγων και την αντιμετώπιση των αναγκών τους. Επιλέχθηκαν κάποιοι φορείς κοινωνικής πολιτικής και κοινωνικής φροντίδας που αναπτύσσουν δράσεις και υπηρεσίες στην Αθήνα για την υποστήριξη των άστεγων ατόμων και ομάδων που διαβιούν στο δρόμο. Επίσης, επιλέχθηκαν υπηρεσίες για την υποστήριξη της υποκατηγορίας του άστεγου πληθυσμού που στερείται κατοικίας, δηλαδή, για τους ανθρώπους που διαμένουν σε ξενώνες που εστιασμένα εξυπηρετούν τις ανάγκες άστεγου πληθυσμού ή/ και παραμένουν προσωρινά εκεί ή/ και η διαμονή τους είναι υποστηριζόμενη σε μεταβατικό στάδιο, υπό τον όρο ότι θα είναι σύντομης διάρκειας παραμονή δηλαδή μικρότερη του ενός έτους. Οι υποθέσεις εργασίας σαφώς αφορούν στην παρούσα χρονική περίοδο, σε συνάρτηση με την κρίση που βιώνει η χώρα. Ως υποθέσεις της παρούσας διπλωματικής εργασίας, λοιπόν, διατυπώνονται οι ακόλουθες τέσσερις υποθέσεις. Η πρώτη υπόθεση εργασίας είναι:

A) Ποιοι είναι οι λόγοι που καθιστούν ανεπαρκές το πλαίσιο της κρατικής παρέμβασης στην διαχείριση του φαινομένου της έλλειψης στέγης στην Ελλάδα;

Η δεύτερη υπόθεση εργασίας διατυπώνεται ως εξής:

B) Υπάρχουν καθυστερημένα αντανακλαστικά στην ανάληψη πρωτοβουλιών και όπου κρίνεται απαραίτητο, θεσμικών μεταρρυθμίσεων, από το κράτος; Και αν ναι, γιατί;

Η τρίτη υπόθεση εργασίας αποτυπώνεται ως εξής:

Γ) Κατά πόσο ο τρίτος τομέας και οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις δρουν επικουρικά των κρατικών δομών και πολιτικών ή διαχειριστικά του φαινομένου; Η μεταβίβαση (έστω και ανεπίσημα) μεγάλου όγκου καθηκόντων στις ΜΚΟ, δημιουργούν ένα νέο πλέγμα μορφών διακυβέρνησης; Αλλάζει ο ρόλος του κράτους;

Τέλος, η τέταρτη υπόθεση εργασίας είναι:

Δ) Ποια είναι τελικά η υφιστάμενη σχέση μεταξύ κράτους και ΜΚΟ; Πως διαμορφώνεται η μεταξύ τους σχέση στην παρούσα συγκυρία και πως αυτή φαίνεται να εξελίσσεται;

Οι δύο πρώτες υποθέσεις μπορούν να θεωρηθούν αλληλοσυμπληρούμενες και ίσως ή μια προηγείται της άλλης. Σίγουρα μεγάλο κομμάτι και των δύο έχει ήδη απαντηθεί μέσα από τη θεωρητική ανασκόπηση που επιχειρήθηκε. Όσον αφορά την τρίτη υπόθεση εργασίας, η οποία προκύπτει σχεδόν αυθόρμητα από τις δύο άλλες, επιχειρήθηκε να απαντηθεί κυρίως μέσω των συνεντεύξεων που διενεργήθηκαν με εκπροσώπους κρατικών φορέων και ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται στο πεδίο της έλλειψης στέγης και του φτωχού ή/και άστεγου πληθυσμού. Τέλος, η τέταρτη υπόθεση αποτελεί ίσως το βασικό προβληματισμό που διατρέχει την παρούσα εργασία και που μερικώς απαντάται μέσω των συνεντεύξεων.

4.2 Ο σχεδιασμός και η μεθοδολογία της έρευνας πεδίου

Για τις ανάγκες της εργασίας διενεργήθηκαν επτά (7) συνεντεύξεις με τη βοήθεια ενός Οδηγού με ημι-δομημένες ερωτήσεις ανοικτού τύπου. Κάθε μια από τις συνεντεύξεις διήρκησε κατά μέσο όρο 60 λεπτά. Οι βασικοί άξονες του οδηγού συνέντευξης ήταν τέσσερις:

A) Σύντομη περιγραφή του ιστορικού κάθε φορέα

Σ' αυτό το στάδιο ζητήθηκε από τον εκπρόσωπο του φορέα στοιχεία και πληροφορίες όπως, η νομική προσωπικότητα του φορέα, το έτος ίδρυσής του, η ιστορική του εξέλιξη, τα πεδία κοινωνικής πολιτικής που παρεμβαίνει και το είδος των παρεμβάσεων, οι πηγές άντλησης οικονομικών πόρων για τις δράσεις του.

Bi) Σ' αυτόν τον άξονα (ο οποίος χωρίστηκε σε δύο σκέλη) βασικό μέλημα ήταν να αποσαφηνιστεί, εφόσον το πεδίο δράσης μετατοπίστηκε, για ποιό λόγο έγινε στροφή του φορέα προς το θέμα των αστέγων. – Πως, λοιπόν, ο φορέας μετακινήθηκε σε θέματα αστέγων και γιατί;

Bii) Ποιά είναι η εικόνα τους για το φαινόμενο των αστέγων στην Ελλάδα από τη στιγμή της δραστηριοποίησής τους σ' αυτό το πεδίο;

Οι ερωτήσεις σ' αυτόν τον άξονα αποσκοπούν στη εκμείευση πληροφοριών σε σχέση με τα μέσα και τα στάδια που ο φορέας αναπτύσσει τη δράση του. Επίσης, σε αυτή τη φάση επιθυμητό ήταν να εξακριβωθεί ο βαθμός πληροφόρησης που έχει ο φορέας και οι εργαζόμενοι του για τα χαρακτηριστικά και τις κοινωνικές ανάγκες των αστέγων στην Ελλάδα σήμερα, ενώ γίνεται προσπάθεια διαπίστωσης της ύπαρξης ή μη συντονισμού στις ενδεχόμενες συνεργασίες με άλλους φορείς (κρατικούς ή μη) και φυσικά κατά πόσο αλληλοσυμπληρώνονται ή αλληλοεπικαλύπτονται οι δράσεις τους, με στόχο πάντα τη μέγιστη δυνατή κοινωνική αποτελεσματικότητα.

Γ) Αποτίμηση αναγκών και δράσεων

Σ' αυτόν τον άξονα επιδίωξη ήταν να αποτυπωθεί η στάση του φορέα απέναντι στην όξυνση του φαινομένου και τις πιθανές κρατικές οπισθοχωρήσεις που συμβαίνουν ταυτόχρονα, ενώ ενδιαφέρον έχει μια πιθανή αυτο-αξιολόγηση και αποτίμηση της συνεισφοράς του φορέα στην ουσιαστική πρόληψη και επίλυση του φαινομένου και όχι απλά στην «πυροσβεστικού τύπου» διαχείρισή του.

Δ) Προτάσεις διαχείρισης → *Αντιλαμβανόμενοι την κοινωνικο-πολιτική ρευστότητα θεωρούν:*

- πως θα στα επόμενα χρόνια θα ενταθεί και ως εκ τούτου πρέπει να αλλάξει η λογική της προσέγγισης του φαινομένου των αστέγων;
- Ποιος θα ήταν κατά την άποψή τους ένας αποτελεσματικότερος τρόπος διαχείρισης του φαινομένου;

Είναι ένας άξονας στον οποίο οι εργαζόμενοι των φορέων που έρχονται αντιμέτωποι με το φαινόμενο των αστέγων καλούνται να εντοπίσουν τα μελανά σημεία ή τα κενά των κρατικών πολιτικών και να διατυπώσουν προτάσεις κάνοντας μια αξιολόγηση των τρεχουσών συνθηκών διαχείρισης του φαινομένου και της δικής τους συνεισφοράς σε αυτό.

Για την εκμείωση των αντιλήψεων του στελέχους της κάθε ΜΚΟ ή φορέα στα παραπάνω ερωτήματα, διεξήχθη συνέντευξη με χρήση μαγνητοφώνου (κατόπιν ενημέρωσης σχετικά με τη διαδικασία). Το εργαλείο αυτό κρίθηκε καταλληλότερο, καθώς είναι το μέσο που βοηθά στην απόσπαση ιδιαίτερων πληροφοριών, μέσα από τις οποίες εμπεριέχονται οι αξίες και οι αντιλήψεις του ερωτώμενου (Mason 2002). Μπορεί με άλλα λόγια να αναδείξει τα ποιοτικά χαρακτηριστικά που φέρει ο εκπρόσωπος του φορέα. Κατ'αυτόν τον τρόπο το εργαλείο της συνέντευξης μπορεί να οδηγήσει στην αποκρυπτογράφηση των ιδιαίτερων νοημάτων που κρύβονται στο λόγο του φορέα (Van Maanen 1983).

Ο συγκεκριμένος τύπος συνέντευξης, στα πλαίσια της ποιοτικής έρευνας, δεν αποσκοπεί στον έλεγχο μιας θεωρίας, αλλά στην ανάδειξη οπτικών μέσα από την παραγωγή και την ανάλυση δεδομένων που ανακύπτουν από τη συλλογή των ποιοτικών στοιχείων μέσα σε ένα πλαίσιο διαδραστικής επικοινωνίας μεταξύ συνεντευκτή και συνεντευξιαζόμενου, ενώ σημειώνεται ακόμη πως, *«το ανοικτό, μη τυποποιημένο, ευέλικτο σχήμα της συνέντευξης είναι πιο κατάλληλο, εφόσον δεν υπάρχουν συγκεκριμένες εμπειρικές υποθέσεις που προσδιορίζουν το περιεχόμενο των ερωτήσεων»* (Κυριαζή, 2005: 123).

Σκοπός της διπλωματικής εργασίας είναι μέσα από την έρευνα στο πεδίο να αναδειχτούν ζητήματα που αφορούν στην ερμηνεία των χειρισμών αντιμετώπισης του κοινωνικού αποκλεισμού και της κοινωνικής ενσωμάτωσης των αστέγων στην Ελλάδα σήμερα, καθώς επίσης, πορίσματα αναφορικά με την αποτίμηση της αποτελεσματικότητας των υφιστάμενων παρεμβάσεων των εξειδικευμένων κοινωνικών υπηρεσιών στον τομέα της κοινωνικής φροντίδας που αναπτύσσονται, σύμφωνα πάντοτε με τις ιδιαίτερες ανάγκες και τα αιτήματα της συγκεκριμένης πληθυσμιακής ομάδας. Προηγήθηκε βιβλιογραφική ανασκόπηση και μελέτη, καθώς επίσης, εκτενής έρευνα στο διαδίκτυο, προκειμένου να διαμορφωθεί το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας με τον εντοπισμό και την ανάδειξη των σημείων που αφορούν στις υποθέσεις της ερευνητικής μελέτης που προαναφέρονται ως άνω.

Ως τόπος διεξαγωγής της έρευνας στο πεδίο έχει γίνει επιλογή της περιοχής της Αθήνας καθ'ότι ήταν πιο εύκολο να προσεγγιστούν οι φορείς και να πραγματοποιηθούν άμεσα οι συνεντεύξεις. Οι φορείς που εν τέλει απάντησαν στο αίτημα για συνέντευξη είναι οι παρακάτω: η **ΜΚΟ «Κλίμακα»**, η **ΜΚΟ «Praksis»**, η **ΜΚΟ «Emfasis**

Foundation», το *E.K.K.A.*, το περιοδικό δρόμου «*ΣΧΕΔΙΑ*», η *ΜΚΟ «Ανθρώπινοι Ανθρωποι»* και η *ΜΚΟ «Γέφυρα»*.

Αναφορικά με το σχεδιασμό και τη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε είναι απαραίτητο να αναφερθεί ότι για την πραγματοποίηση των συνεντεύξεων προσκομίστηκε, κατά την περίοδο της προσέγγισης των φορέων, επιστολή της επιβλέπουσας της διπλωματικής εργασίας που διαβεβαίωνε πως η έρευνα που διεξάγεται υπακούει στην τήρηση των κανόνων δεοντολογίας της *Διεθνούς Κοινωνιολογικής Εταιρίας*.

4.3 Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Έπειτα από βιβλιογραφική ανασκόπηση και έρευνα στο διαδίκτυο για τη συλλογή στοιχειώδους ενημερωτικού υλικού και πληροφοριών αναφορικά με τις υπηρεσίες που δραστηριοποιούνται στο πεδίο της έλλειψης στέγης και της υποστήριξης των φτωχών και των αστέγων, στάλθηκαν κάποια e-mails που προετοιμάζαν τους εκπροσώπους των φορέων σχετικά με το αίτημα για συνέντευξη. Σε αυτά, πέραν του αιτήματος για συνέντευξη, δίνονταν βασικές πληροφορίες σχετικά με τους σκοπούς που επιτελεί η συγκεκριμένη εργασία και επισυνάπτονταν παράλληλα η επιστολή της επιβλέπουσας που επιβεβαίωνε την ορθή επιστημονικά χρήση των δεδομένων που θα εκμαιεύονταν.

Όσοι φορείς επιβεβαίωναν με e-mail την πρόθεσή τους για συνεργασία συνήθως ζητούσαν και μια περιγραφή των αξόνων στις οποίες θα κινούνταν η συνέντευξη προκειμένου να επιλέξουν τον κατάλληλο εκπρόσωπο που θα μπορούσε να ανταποκριθεί στη ζητούμενη πληροφορία που ζητήθηκε να δοθεί. Όσοι δεν επιβεβαίωναν με e-mail την πρόθεσή τους για συνεργασία επιδιώχθηκε τηλεφωνική επικοινωνία μαζί τους και κατόπιν αυτού κλεινόταν ραντεβού.

Οι φορείς που ανταποκρίθηκαν και με τους οποίους πραγματοποιήθηκαν στη συνέχεια οι συνεντεύξεις, παρέπεμψαν για συνέντευξη σε επαγγελματίες οι οποίοι εργάζονται είτε στο επίπεδο παρέμβασης στο πεδίο, δηλαδή, επιστήμονες στην πρώτη γραμμή της εκάστοτε υπηρεσίας όπως πχ. κοινωνικοί λειτουργοί και κοινωνικοί επιστήμονες άλλων ειδικοτήτων, είτε επαγγελματίες που αναλαμβάνουν καθήκοντα και αρμοδιότητες αναφορικά με το σχεδιασμό και την παρακολούθηση των παρεμβάσεων και των υπηρεσιών όπως πχ. διοικητικά στελέχη.

Ο αριθμός των συνεντεύξεων που εν τέλει διεξήχθησαν, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, είναι σε σύνολο επτά (7) και πραγματοποιήθηκαν με εργαζόμενους από τις ακόλουθες υπηρεσίες και φορείς: *ΜΚΟ «ΚΑΙΜΑΚΑ»*, *ΜΚΟ «Emfasis Foundation»*, *Ε.Κ.Κ.Α.*, *περιοδικό δρόμου «Σχεδία»*, *ΜΚΟ «Ανθρώπινοι Άνθρωποι»*, *ΜΚΟ «Praksis»*, *ΜΚΟ «Γέφυρα»*.

Στη συνέχεια, προγραμματίστηκε συνάντηση «πρόσωπο με πρόσωπο» για τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων με τους επαγγελματίες για την παραγωγή των δεδομένων (Mason, 2003:85). Οι συναντήσεις πραγματοποιήθηκαν ως επι το πλείστον στο χώρο εργασίας των συνεντευξιαζόμενων, δηλαδή, στο χώρο της εκάστοτε υπηρεσίας που έχει επιλεγεί και αφορά σε παρεμβάσεις για τους άστεγους. Εξάιρεση αποτελούν δύο περιπτώσεις στις οποίες η συνέντευξη πραγματοποιήθηκε σε χώρο απέναντι από τη Βαρβάκειο Αγορά, που παραχωρεί ο Δήμος Αθηναίων στις οργανώσεις, για την πραγματοποίηση των δράσεών τους.

Εδώ σημειώνεται ότι ορισμένα βασικά σημεία στις ποιοτικές μεθόδους και ευρύτερα στη διεξαγωγή της έρευνας, τόσο κατά τη συλλογή των δεδομένων όσο και κατά την ανάλυση τους, είναι τα ακόλουθα: η μελέτη μέσα από την προοπτική, «*μέσα από τα μάτια*», των ίδιων των υποκειμένων της έρευνας για την κατανόηση του νοήματος που δίνουν σχετικά με την περιβάλλουσα κοινωνική πραγματικότητα, η αναλυτική περιγραφή των αποτελεσμάτων και η έμφαση στο περιεχόμενό τους για επεξηγήσεις με σκοπό την κατανόηση του κοινωνικού περιβάλλοντος που μελετάται. Ακόμη, αναφέρεται πως βασικό σημείο είναι η έμφαση στη διαδικασία διαμόρφωσης της κοινωνικής πραγματικότητας, καθώς και η απαραίτητη ευελιξία για την όσο το δυνατόν πληρέστερη κατανόησή της, ενώ οι έννοιες και οι θεωρίες παράγονται και προκύπτουν από τα δεδομένα που συλλέγονται (Bryman 2001: σ. 276-281).

4.4 Περιορισμοί και δυσκολίες στη διεξαγωγή της έρευνας

Παρά τη σχετικά επιτυχή διεξαγωγή της έρευνας και την ολοκλήρωση της εργασίας εν τέλει, αναφέρεται ότι έλαβαν χώρα ορισμένοι περιορισμοί που δυσκόλεψαν, είτε σε μικρότερο είτε σε μεγαλύτερο βαθμό, την έκβαση της παρούσας μελέτης. Μια βασική δυσκολία που συναντήθηκε σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις, είχε να κάνει με το φόρτο εργασίας των συνεντευξιαζόμενων. Επικαλούμενοι πολλές φορές μεγάλο όγκο εργασίας, συχνά ανέβαλλαν το προγραμματισμένο ραντεβού, μεταθέτοντάς το σε κάποια άλλη χρονική στιγμή. Αυτό συχνά καθυστερούσε αρκετά τη συλλογή των δεδομένων.

Κάποιοι φορείς (ευτυχώς ελάχιστες περιπτώσεις) που προσεγγίστηκαν αρνήθηκαν τη συνεργασία, επικαλούμενοι πως ο εκπρόσωπός τους που ασχολείται με το επικοινωνιακό κομμάτι δεν είναι διαθέσιμος ή λείπει εκτός Αθηνών. Ωστόσο αξίζει να αναφερθεί πως οι επαγγελματίες που τελικά δέχθηκαν να μιλήσουν ήταν άκρως κατατοπιστικοί και συνεργάσιμοι, βοηθώντας αρκετά και δίνοντας πολλές φορές επιπλέον βοηθητικό υλικό, πέραν της συνέντευξης.

Συνήθως ο χώρος που λάμβανε χώρα η συνέντευξη ήταν ήσυχος και η διαδικασία ολοκληρωνόταν αβίαστα, ωστόσο σε δύο περιπτώσεις οι συνεντευξιαζόμενοι ήταν φανερά πιεσμένοι χρονικά και στο χώρο επικρατούσε μικρή αναστάτωση, αρκετή για να επηρεάσει τη ροή της συνέντευξης, με αποτέλεσμα να χρειαστεί να διακοπεί και να συνεχιστεί αρκετές φορές. Αυτό ίσως αποτελεί ένα στοιχείο που επηρεάζει την ποιότητα των δεδομένων και πληροφοριών που εκμαιεύτηκαν. Σε μια συνέντευξη αποτελεί βασική παράμετρο ο συνεντευξιαζόμενος να είναι ήρεμος και συγκεντρωμένος.

Σε γενικές γραμμές είναι γνωστό πως το ζήτημα των αστέγων στην Ελλάδα αποτελεί καινούριο τρόπο επιστημονικής διερεύνησης. Αυτό σημαίνει πως η συλλογή βιβλιογραφικών δεδομένων και δεδομένων από μελέτες ήταν αρκετά περιοριστικός. Επίσης οι στατιστικές μελέτες, λόγω του ότι δεν πραγματοποιούνται συστηματικά σε όλες τις χώρες της Ευρώπης, καθιστούν τα δεδομένα μη συγκρίσιμα. Παρόλες τις δυσκολίες, και με τη βοήθεια όσων στοιχείων βρέθηκαν στην ελληνική βιβλιογραφία, της ξενόγλωσσης βιβλιογραφίας αλλά και του διαδικτύου η παρούσα εργασία ολοκληρώθηκε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 Ανάλυση των δεδομένων και των αποτελεσμάτων της εμπειρικής διερεύνησης

Το παρόν αποτελεί το κατεξοχήν κεφάλαιο ανάλυσης της συλλογιστικής τούτης της διπλωματικής εργασίας που θέλει να αποσαφηνίσει τα δυσδιάκριτα όρια μεταξύ κρατικής προνοιακής πολιτικής και τρίτου τομέα. Πού υποχωρεί η πρώτη και που υπεισέρχεται ο δεύτερος και υπό ποιά συνθήκη; Για το σκοπό αυτό παρατίθενται, παράλληλα με λογικές διαπιστώσεις που γίναν ήδη μέσω της θεωρητικής διερεύνησης, αποσπάσματα των συνεντεύξεων, με σκοπό να τεκμηριωθεί η άποψη σχετικά με την υποκατάσταση κρατικών παροχών από δράσεις των Μ.Κ.Ο.. Λαμβάνοντας υπόψιν τον Οδηγό Συνέντευξης που χρησιμοποιήθηκε, το κεφάλαιο κινείται στην ίδια λογική και οι υποενότητες χωρίζονται νοηματικά βάσει του Οδηγού.

5.1 Το χρονικό και η φιλοσοφία των δράσεων

Οι περισσότεροι φορείς, σωματεία, Μ.Κ.Ο. και κρατικές δομές, δραστηριοποιούνται μεταξύ άλλων, στο χώρο της παροχής υπηρεσιών σε άστεγους την τελευταία δεκαετία κατά μέσο όρο, με εξαίρεση το Ε.Κ.Κ.Α. και την Μ.Κ.Ο. ΚΛΙΜΑΚΑ που είχαν συσταθεί ήδη και δραστηριοποιούνταν και προς αυτή την κατεύθυνση από το 2001. Το φαινόμενο των αστέγων έγινε άλλωστε αισθητό με την έναρξη της κρίσης στην Ελλάδα. Έτσι, όπως είναι φυσικό, πολλές δράσεις που είχαν αναπτυχθεί τα προηγούμενα χρόνια με κατεύθυνση την αρωγή των φτωχών ή την υποστήριξη των μεταναστευτικών ρευμάτων, μετατοπίστηκαν προς τους αστέγους πιο στοχευμένα.

Συγκεκριμένα αναφέρεται:

*«Εμείς παρακολουθούμε το φαινόμενο από το 2001 όταν ακόμα επικρατούσε στην Ελλάδα η λογική ότι οι άστεγοι είναι από επιλογή στο δρόμο, ότι είναι κλοσάρ. Ειδικά τη δεκαετία του '90 υπήρχε η πεποίθηση πως αφορούσε αποκλειστικά τους μετανάστες. Γιατί όντως υπήρχαν προβλήματα στεγαστικά, αλλά μετά είδαν ότι αφορούσε και Έλληνες. Και από το 2008-2009 με τις πρώτες επιπτώσεις της κρίσης άρχισαν να εμφανίζονται οι νεοάστεγοι. Είδαμε ότι όντως εμφανίζονταν κάποια διαφορετικά χαρακτηριστικά. **Ποιοτικά** χαρακτηριστικά κυρίως, **όχι ποσοτικά**. Είδαμε πως δεν αυξήθηκαν απλά οι άστεγοι, άλλαξε το προφίλ αυτών των ανθρώπων». (Συνέντευξη 2: Επιστημονικά υπεύθυνη προγράμματος για τους άστεγους – Εκπρόσωπος ΜΚΟ)*

Επίσης:

«Το 2007 μιλούσαμε για άστεγους και μας κοιτούσαν σαν να μιλάμε για εξωγήινους. Δεν υπήρχε καν το φαινόμενο. Υπήρχε στο ελληνικό λεξικό σαν λήμμα, αλλά από το 2010 και μετά εμφανίστηκε σαν κοινωνικό φαινόμενο. Ορατό. Ο αριθμός και τα νούμερα έχουν αλλάξει. Και το προφίλ. Συνέπεια προσωπικών επιλογών αρχικά, οι νεοάστεγοι είναι θύματα της κρίσης σήμερα. Μια ζωή που διαλύθηκε. Νοικοκυραίοι που το νοικοκυριό τους χάθηκε». (Συνέντευξη 4: Εκπρόσωπος ΜΚΟ – Υπεύθυνος Κυκλοφορίας Περιοδικού Δρόμου)

Και:

«Το 2001 οι άστεγοι ήταν πολύ συγκεκριμένοι στην Ελλάδα, στην Αθήνα. Στο Σύνταγμα, περιθωριακά και γραφικά λίγο θα έλεγα». (Συνέντευξη 7: Εκπρόσωποι ΜΚΟ – street workers)

Οι συνεντευξιαζόμενοι θέλοντας να μιλήσουν σχετικά με την προσέγγιση των φορέων για τους οποίους εργάζονται, αναφέρθηκαν στη βασική φιλοσοφία η οποία απ'ότι φαίνεται διέπει τα προγράμματα και τις δράσεις τους. Η φιλοσοφία τους λοιπόν έχει να κάνει με την ‘ολιστική’ προσέγγιση, το να αγκαλιάσουν δλδ. το πρόβλημα που βιώνουν οι ωφελούμενοι από κάθε δυνατή πλευρά.

«..πάντα η λογική είναι για όλα τα προγράμματα της ΜΚΟ ότι εξυπηρετεί ευάλωτους πληθυσμούς με μια ολιστική προσέγγιση που σε κάθε περίπτωση συνδυάζει το ιατρικό και κοινωνιολογικό κομμάτι. Αυτή είναι η γενικότερη φιλοσοφία που ισχύει μέχρι σήμερα». (Συνέντευξη 1: Υπεύθυνος Κέντρου Ημέρας - Κοιν. Λειτουργός ΜΚΟ)

Και :

«Αντιμετωπίζουμε τα κοινωνικά προβλήματα όλα μαζί. Δλδ. υπάρχει μια συναντίληψη και μια ολοκληρωμένη προσέγγιση. Είναι ένας φαύλος κύκλος που τα ανατροφοδοτεί. Γι'αυτό θέλουμε να στηρίζουμε τις ευπαθείς ομάδες σε όλα. Ώστε να σταθούν στα πόδια τους. Και η φιλοσοφία του ξενώνα πριν τον κλείσουμε ήταν τέτοια. Ολιστική. Είσαι φιλοξενούμενος μέχρι να ανασυγκροτηθείς. Να μάθεις να συμβιώνεις με άλλους, να βοηθηθείς. Θα σε βοηθήσουμε να φύγεις από εδώ. Δεν ήταν πάντα εύκολο. Και η πολλή στήριξη τους αδρανοποιεί από την προσπάθεια να κάνουν πράγματα. Γι'αυτό όλα γίνονται υπό αυτό το πρίσμα. Μιας δέσμης υπηρεσιών με τις οποίες προσπαθούμε να καλύπτουμε όλες τις βαθμίδες φροντίδας, δλδ. από την πρόληψη μέχρι την αποκατάσταση». (Συνέντευξη 2: Επιστημονικά υπεύθυνη προγράμματος για τους αστέγους – Εκπρόσωπος ΜΚΟ)

Φανερά η καθυστέρηση της αναγνώρισης του φαινομένου των αστέγων ως φαινομένου που χρήζει άμεσης, επιτακτικής και ιδιαίτερης μεταχείρισης, καθυστέρησε και την

ανάπτυξη δράσεων που να αφορούν στην πρόληψή του. Όσον αφορά την **πρόληψη** λοιπόν, εντοπίζονται σοβαρά κενά στις πολιτικές τέτοιου τύπου στη χώρα μας. Μάλλον οι τρέχουσες πολιτικές επικεντρώνονται περισσότερο στο κομμάτι της απλής διαχείρισης και πολύ λιγότερο στο κομμάτι της πρόληψης.

«Στην Ελλάδα μέχρι σήμερα δεν υπάρχει μια πολιτική με δράσεις πρόληψης, αποκατάστασης, επανένταξης». (Συνέντευξη 6: Ιδρυτικό στέλεχος ΜΚΟ – ψυχολόγος)

Επίσης εκτός από την πρόληψη αναφέρεται και το κομμάτι της αποκατάστασης και επανένταξης, στα πλαίσια πάντα της ολιστικής προσέγγισης που προσπαθούν οι οργανώσεις και οι φορείς να ακολουθούν, η οποία εν τέλει καθορίζει και την αποτελεσματικότητα των πολιτικών και των δράσεων:

«...το κομμάτι της αποκατάστασης και της επανένταξης δεν λειτουργεί. Και δεν λειτουργεί γιατί δεν είναι στοχευμένες και οι ενέργειες. Αφού είναι πολυδιάστατο το πρόβλημα πρέπει να είναι πολυδιάστατη και η λύση. Και σίγουρα εξατομικευμένη. Ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν βαραίνει μόνο τα θύματά του. Βαραίνει και την κοινωνία στο σύνολό της. Όλοι αυτοί είναι άνθρωποι οι οποίοι βρίσκονται εκτός της παραγωγικής διαδικασίας και εν τέλει καταναλώνουν πόρους μέσω υπηρεσιών. Πρέπει να αλλάξει η οπτική». (Συνέντευξη 2: Επιστημονικά υπεύθυνη προγράμματος για τους αστέγους – Εκπρόσωπος ΜΚΟ)

Αυτό πιθανά να έχει να κάνει με την επικρατούσα αντίληψη σχετικά με τα υποστηρικτικά οικογενειακά δίκτυα που άτυπα στον ευρωπαϊκό νότο -και παραδοσιακά- ασκούσαν μια μορφή κοινωνικής πολιτικής και συγκρατούσαν τα προβληματικά φαινόμενα.

«Υπάρχει ο θεσμός της οικογένειας, της πυρηνικής οικογένειας, στην κουλτούρα της Νότιας Ευρώπης, κάτι το οποίο είναι διαφορετικό απ'οτι σε χώρες της Βόρειας Ευρώπης. Το υποστηρικτικό δίκτυο είναι πολύ σημαντικό γιατί κατά κάποιο τρόπο επηρεάζει το αν θα οδηγηθεί κανείς τελικά στην έλλειψη στέγης, το χρόνο που θα παραμείνει σε αυτή την κατάσταση και τι θα γίνει μετά». (Συνέντευξη 5: Κοινωνικός Λειτουργός – Υπεύθυνος Κοινωνικού Ξενώνα Αστέγων - Ε.Κ.Κ.Α.)

Γενικότερα όμως εντοπίζεται μια προσέγγιση περισσότερο *φιλανθρωπικού τύπου* με τη μορφή της πυρόσβεσης των προβλημάτων από τις Μ.Κ.Ο. αλλά και από το κράτος. Εξού και υπάρχει υπερπροσφορά ειδών πρώτης ανάγκης και λιγότερο υπηρεσιών :

«Στην Ελλάδα σήμερα παρότι υπάρχουν περισσότερες υπηρεσίες κινούνται δυστυχώς με αυτή τη στόχευση και με αυτή τη λογική της φιλανθρωπίας. Της πυρόσβεσης των προβλημάτων. Και γι' αυτό μιλάνε για συσσίτια, κοινωνικά παντοπωλεία. Βεβαίως έχουν οι άνθρωποι την ανάγκη να λύσουν βασικές ανάγκες επιβίωσης. Αλλά ένα μεγάλο ποσοστό αυτών των ανθρώπων, και όχι μόνο των αστέγων, άλλοι που είναι σε επισφαλείς συνθήκες στέγασης, άτομα που είναι σε παραγωγική ηλικία, είναι λειτουργικά, είχαν πριν έναν οργανωμένο τρόπο ζωής. Οπότε μπορούν να μπουν στη διαδικασία της εργασίας και της αποκατάστασης. Δεν τους δίνεται όμως η δυνατότητα. Είναι και η συγκυρία αυτή που υπάρχει στην Ελλάδα, αλλά προϋπήρχε αυτό το μοντέλο ούτως ή άλλως. Κινούνται σε αυτή τη λογική. Της φιλανθρωπίας». (Συνέντευξη 2: Επιστημονικά υπεύθυνη προγράμματος για τους αστέγους – Εκπρόσωπος ΜΚΟ)

Σχεδόν όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι φαίνεται να συμφωνούν με το γεγονός πως τίθεται ένα σοβαρό ζήτημα όσον αφορά τον ορισμό της έλλειψης στέγης και του άστεγου πληθυσμού στη χώρα μας. Πώς λοιπόν να υπάρξουν στοχευμένες πολιτικές ή σχεδιασμοί πολιτικών από την Πολιτεία, όταν υπάρχει παραπληροφόρηση, ελλιπής γνώση ή παραπλάνηση από τα Μ.Μ.Ε. για το ποιος είναι ο άστεγος πληθυσμός και εν τέλει ο πληθυσμός αναφοράς;

«.. Εδώ πρέπει να διευκρινιστεί κάτι: Ο άνθρωπος σε κατάσταση δρόμου είναι **και ο άνθρωπος που κάθεται εδώ έξω στην κερκίδα από το πρωί μέχρι το βράδυ – μέχρι τα μεσάνυχτα – γιατί δεν έχει κάπου συγκεκριμένα να πάει. Υπάρχει μια στέγη πάνω από το κεφάλι του. Μπορεί να φιλοξενηθεί, μπορεί τέλος πάντων να μοιράζεται έναν χώρο. Αλλά δεν είναι σε μια επιθυμητή κατάσταση σπιτιού. Άρα είναι ο άνθρωπος που είναι σε κατάσταση δρόμου, γιατί είναι πάνω από 18 ώρες στο δρόμο. Είναι η 'μη ορατή αστεγία'». (Συνέντευξη 3: Ιδρυτικό στέλεχος ΜΚΟ & street worker)**

Και:

«Πολλές φορές και η επιστημονική κοινότητα έχει μια πολύ θεωρητική οπτική για το ζήτημα. Μπορεί να είναι έξοχοι θεωρητικοί. Να γνωρίζουν πραγματικά τα άπαντα για τους αστέγους. Ποιά είναι όμως η πραγματική επαφή τους με το ζήτημα; Έχουν δει άστεγο από κοντά; Του έχουν μιλήσει; Ξέρουν τις πραγματικές ανάγκες του; Δεν χρειάζεται ούτε βέβαια κανείς να είναι ακτιβιστής και να κρεμέται από τα μπαλκόνια. Μια μέση οδό πρέπει να ακολουθήσει αυτή η χώρα. Ακόμα και συνάδελφοι επαγγελματίες στο χώρο δεν είναι ενημερωμένοι επαρκώς». (Συνέντευξη 2: Επιστημονικά υπεύθυνη προγράμματος για τους άστεγους - Εκπρόσωπος ΜΚΟ)

Οι ίδιοι οι φορείς και οι επαγγελματίες που εργάζονται στο πεδίο των αστέγων χρησιμοποιούν την τυπολογία της FEANTSA:

«..Ακολουθούμε τη διεθνή τυπολογία της FEANTSA. Οπότε άστεγος δεν είναι απλά όποιος διαβιεί στο δρόμο, αλλά και όποιος είναι σε μια ευάλωτη θέση σύμφωνα με τις κατηγορίες της τυπολογίας. Άρα αστεγία ίσον ευαλωτότητα και επικινδυνότητα. Έρχεται κάθε άνθρωπος εδώ. Βλέπουμε ποιό είναι το αίτημά του, ποιά είναι η ιστορία του ξεχωριστά».
(Συνέντευξη 1: Υπεύθυνος Κέντρου Ημέρας - Κοιν. Λειτουργός ΜΚΟ)

5.1.2 Το πεδίο των δράσεων και μέθοδοι εφαρμογής τους

Κοινή πεποίθηση αποτελεί το γεγονός πως οι επιστημονικές ομάδες των φορέων αντιλαμβάνονται σαν ξεχωριστή – μοναδική περίπτωση τη διαδρομή κάθε ανθρώπου που τους προσεγγίζει ή προσεγγίζουν εκείνοι μέσω της μεθόδου του **street work**. Το ίδιο το **street work** είναι μια μέθοδος που έχουν εντάξει στις δράσεις τους οι περισσότερες οργανώσεις και μάλιστα έχουν αναγάγει σε σπουδαίο εργαλείο της δουλειάς τους. Σχετικά:

«..Η μεθοδολογία που θέλαμε να ακολουθήσουμε ήταν η μεθοδολογία του street work γιατί επεμβαίνει θετικά σε ανθρώπους που βρίσκονται σε κατάσταση δρόμου. ... Το street work σου μαθαίνει να σέβεσαι πάνω απ'όλα αυτό που αντικρύζεις. Να το αποδέχεσαι και να μην το κρίνεις. Δεν είναι: 'α, είδα έναν ζυπόλυτο, ψάχνω για παπούτσια!' Πρέπει πάνω απ'όλα να καταλάβεις το περιβάλλον στο οποίο λες ότι θέλεις να ενεργείς». (Συνέντευξη 3: Ιδρυτικό στέλεχος ΜΚΟ & street worker)

Όσον αφορά τις ομάδες στόχους, είναι σαφές, όπως προαναφέρθηκε, πως χρησιμοποιείται ευρέως η τυπολογία ETHOS, όμως οι περισσότερες οργανώσεις έχουν εντάξει στις δράσεις τους και υποστηρικτικά προγράμματα άλλων ευάλωτων ομάδων που ενδεχόμενα – και λόγω της κοινωνικοπολιτικής συγκυρίας που βιώνει η χώρα – να βρεθούν στο περιθώριο και μάλιστα χωρίς επιστροφή. Το πεδίο της δράσης τους αφορά σε ομάδες όπως:

«... οικογένειες που κι αυτές περιφέρονται γιατί ψάχνουν το μεροκάματο ή ψάχνουν να βρουν από που θα πάρουν το επίδομα ή τα τρόφιμα, σαφέστατα όλος ο πληθυσμός που κάνει χρήση ή έχει εξαρτήσεις. Εργαζόμενα παιδιά σε κατάσταση δρόμου. Είτε είναι Ρομά, είτε τώρα με τα φαινόμενα του προσφυγικού, έχουμε και άλλα φαινόμενα παιδιών που επιδίδονται και σε άλλες δραστηριότητες. Ψυχιατρικές περιπτώσεις. Ηλικιωμένοι οι οποίοι

βρέθηκαν στο δρόμο λόγω της κρίσης και γίναν κάποιες οικογενειακές ανακατατάξεις και καταλήξαν αυτοί 'κάτω από τη γέφυρα'. Όλοι αυτοί θεωρούνται άνθρωποι σε κατάσταση δρόμου». (Συνέντευξη 3: Ιδρυτικό στέλεχος ΜΚΟ – Street Worker)

Δυστυχώς ο αντίκτυπος της κρίσης φαίνεται να βαραίνει οικογένειες και δη μονογονεϊκές ή πολυμελείς που παραδοσιακά αποτελούσαν μια ευάλωτη ομάδα, ωστόσο χωρίς τη δικλείδα ασφαλείας της κατοικίας η θέση τους καθίσταται περισσότερο δυσχερής από ποτέ. Στα προγράμματα της «Κοινωνικής Κατοικίας» αποτελούν ομάδες πληθυσμού που έχουν προτεραιότητα στην εύρεση στέγης. Είναι άλλωστε, μαζί με το πρόγραμμα «Στέγαση – Επανάταξη» η τελευταία πιο αποτελεσματική πολιτική που φαίνεται πως ενώ ξεκίνησε πιλοτικά σε κάποιους Δήμους, πλέον εξαπλώνεται πανελλαδικά και βοηθά σε ακραίες περιπτώσεις (εξώσεις, αδυναμία αποπληρωμής ενοικίων ή στεγαστικών δανείων, ενδοοικογενειακή βία) οικογένειες που κινδυνεύουν να βρεθούν στο δρόμο.

«..Είχα δύο περιπτώσεις τη μια πίσω από την άλλη. Μου λεν τον άλλο μήνα πρέπει να φύγουμε από το σπίτι γιατί μας διώχουν. Η μια κυρία διαζευγμένη με 3 παιδιά και η άλλη επίσης διαζευγμένη με 2 παιδιά. Τι κάνεις σε αυτές τις περιπτώσεις; Ευτυχώς βρήκαμε ένα διαμέρισμα και μπορέσαμε να τους βολέψουμε. Είναι βασικό να διασφαλίσουμε την ηρεμία τους. Πως έχουν μια σταθερή στέγη. Πως δεν θα επηρεαστούν τα παιδιά». (Συνέντευξη 6: Ιδρυτικό στέλεχος Μ.Κ.Ο. – Ψυχολόγος).

5.1.3 Πηγές χρηματοδότησης

Παρότι θεωρείται ένα σκιάδες θέμα, είναι σαφές πως όλες οι οργανώσεις μεγάλου βεληνεκούς – και εξυπακούεται οι κρατικές δομές – δημοσιοποιούν τις εισοδηματικές πηγές τους και κάνουν ετήσιες αναφορές δράσεων και αποτελεσμάτων. Άλλωστε αυτά είναι μερικά από τα κριτήρια που καθιστούν αξιόπιστες τις Μ.Κ.Ο.

Όσον αφορά τη χρηματοδότηση λοιπόν, συνεντευξιαζόμενοι αναφέρουν:

«.. σε μας κάθε πρόγραμμα έχει ξεχωριστούς χρηματοδότες. Είναι πάνω από 35 προγράμματα ενεργά αυτή τη στιγμή στην οργάνωσή μας. Όλα αυτά τα προγράμματα έχουν ξεχωριστή χρηματοδότηση σε κάποιες περιπτώσεις. Δλδ. χτυπάς την πόρτα ενός Ιδρύματος ή ενός Δωρητή και του λες για τους στόχους του προγράμματος και τον πληθυσμό στον οποίο στοχεύεις. Συγκεκριμένα πράγματα. Είναι, εν ολίγοις, 85% ιδιωτική η χρηματοδότηση (ιδιωτικοί πόροι, ιδρύματα, δωρητές κτλ.) και το 15% προέρχεται από ευρωπαϊκά προγράμματα – ΕΣΠΑ. Δεν υπάρχει δημόσια χρηματοδότηση, εξ' ου και ο ορισμός της

ΜΚΟ. Στο μεγαλύτερο ποσοστό λοιπόν, η χρηματοδότηση είναι από ιδιώτες – ιδρύματα». (Συνέντευξη 1: Υπεύθυνος Κέντρου Ημέρας - Κοιν. Λειτουργός ΜΚΟ)

Βέβαια άλλοι φαίνεται να προτιμούν την αυτονομία και την αυτοδιαχείριση της οργάνωσής τους:

«Πήραμε για το ξεκίνημά μας από το Νιάρχο 80.000 ευρώ. Βέβαια για να μας τα δώσουν μας κάναν 6 μήνες φύλλο και φτερό. Αλλά αυτό μας έκανε καλό γιατί αναγκαστήκαμε να οργανωθούμε. Θέλαμε να είμαστε οικονομικά ανεξάρτητοι όμως. Το είπαμε εξ' αρχής και στοχεύσαμε εκεί. Συνδρομές, διαφημίσεις, ένα περιοδικό και μεις. Πολλή προσωπική δουλειά. Έτσι μετά από 1 χρόνο αυτονομηθήκαμε». (Συνέντευξη 4: Εκπρόσωπος ΜΚΟ – Υπεύθυνος κυκλοφορίας περιοδικού δρόμου)

Κατά γενική ομολογία οι χρηματοδοτήσεις προέρχονται είτε από συνδρομές υποστηρικτών, είτε από ιδιωτικά ιδρύματα και δωρεές, είτε από καμπάνιες και διαφημίσεις, είτε από προγράμματα συγχρηματοδοτούμενα από κονδύλια ΕΣΠΑ (Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης) και κρατικές επιχορηγήσεις. Παρόλα αυτά καμία από τις οργανώσεις δεν φαίνεται να επιδιώκει «στενή» συνεργασία με το Κράτος. Άλλες επικαλούνται το γραφειοκρατικό όγκο που μια τέτοια συνεργασία απαιτεί και άλλες πως ο τρόπος με τον οποίο λειτουργούσαν εξ' αρχής και συνεχίζουν να λειτουργούν, τους προσφέρει μεγαλύτερη ευελιξία και σαφώς η μη λογοδοσία προς κάποια δημόσια αρχή, αποτελεί τεράστια εξοικονόμηση χρόνου, μιας και οι ήδη υπάρχουσες υποχρεώσεις τους είναι αυξημένες. Χαρακτηριστικά αναφέρεται:

«Πάρα πολύ μανούρα και χαρτούρα αυτά τα προγράμματα. Γι' αυτό δεν πήραμε και το πρόγραμμα 'Στέγαση Επανάταξη'. Γιατί προσπαθήσαμε να πάρουμε ένα άτομο να το τρέξει γιατί εμείς δεν προλαβαίναμε αλλά δεν υπήρχαν πόροι. Δεν λέω για τη διοικητική παρακολούθηση, τη λογιστική.. κλπ. Χάος!». (Συνέντευξη 2: Επιστημονικά υπεύθυνη προγράμματος για τους άστεγους - Εκπρόσωπος ΜΚΟ)

5.2 Οι επιπτώσεις της κρίσης

Η οικονομική κρίση των τελευταίων ετών έχει σαν αποτέλεσμα την αύξηση των αναγκών και μάλλον και την αύξηση των προγραμμάτων των φορέων και των ΜΚΟ. Ωστόσο ζήτημα παραμένει η υποστελέχωσή τους και η τεράστια προσπάθεια των εργαζομένων να ανταπεξέλθουν σε έναν εμφανώς αυξημένο όγκο αιτημάτων, χωρίς να χαθεί παράλληλα η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών.

«Λόγω της οικονομικής κρίσης είδαμε μια κατακόρυφη αύξηση της κοινωνικής ζήτησης παροχής υπηρεσιών, ειδικότερα από οικογένειες που κινδυνεύουν να χάσουν τα σπίτια τους επειδή οι γονείς είναι άνεργοι, αλλά και γενικώς από πολύ κόσμο. Άλλωστε η πλειονότητα των αστέγων ήταν και παραμένει ελληνικής καταγωγής. Σαν αποτέλεσμα έχουν αυξηθεί τα προγράμματα που «τρέχει» η οργάνωσή μας». (Συνέντευξη 1: Υπεύθυνος Κέντρου Ημέρας - Κοιν. Λειτουργός ΜΚΟ)

Και:

«... πάω στο πρόβλημα των αστέγων· ενδιάμεσο είναι να δώσεις προσωρινά στέγη ή τροφή μέσα από τα συσσίτια, μέσα από τα κοινωνικά παντοπωλεία ή ρούχα κλπ. Αυτό είναι διαχείριση του προβλήματος που δεν δίνει καμία προοπτική. Είναι ουσιαστικά φιλανθρωπικού τύπου υπηρεσίες που διαιωνίζουν το πρόβλημα. Είμαστε αντίθετοι με κάθε έννοια φιλανθρωπίας γιατί είναι μια στατική διαδικασία. Η φιλανθρωπία δίνει τη δυνατότητα σε κάποια άτομα ή κοινωνικές ομάδες να επιβιώσουν σήμερα. Το αύριο είναι επίσης ένα ερωτηματικό». (Συνέντευξη 7: Εκπρόσωποι ΜΚΟ – Street workers)

Ακριβώς εδώ γίνεται σαφές πως οι προσωρινές λύσεις λόγω του όγκου των αιτημάτων δεν είναι αρκετές ούτε στο να καλύψουν βασικές ανάγκες. Η ολοκληρωμένη πολιτική από την αρχή μέχρι το τέλος καθίσταται επιτακτική. Από την πρόληψη μέχρι την αποκατάσταση και την επανένταξη. Η απουσία ενός συγκροτημένου φάσματος πρόληψης της απώλειας στέγης παρατηρείται τη στιγμή που ο αριθμός των νοικοκυριών που ζουν σε επισφαλείς στεγαστικές συνθήκες αυξάνεται σημαντικά κατά τη διάρκεια της κρίσης, ενώ υπάρχουν παράλληλα ενδείξεις για ακόμη μεγαλύτερη αύξηση τέτοιου είδους φαινομένων στο κοντινό μέλλον.

«Το κράτος αυτή τη στιγμή δεν παρέχει τις δομές γι' αυτούς τους ανθρώπους. Επαρκείς δομές. Τι σημαίνει αυτό; Χώροι για κάθε άνθρωπο που μένει στο δρόμο. Δεν υπάρχουν ξενώνες και υπνωτήρια. Υπάρχουν κάποια αλλά δεν φτάνουν. Έχουν πολύ συγκεκριμένα κριτήρια και σε αρκετές περιπτώσεις ζητούν πάρα πολλά δικαιολογητικά. Πολύ μεγάλη γραφειοκρατία. Εμείς δεν έχουμε ξενώνες αλλά κάνουμε όλη τη διαδικασία για τα δικαιολογητικά για τους ανθρώπους. Υπάρχει πολλή αναμονή. Για να μπει ένας άνθρωπος σε ένα ξενώνα, του ζητούνται πολλές ιατρικές εξετάσεις. Εκκαθαριστικό. Οι περισσότεροι από αυτούς τους ανθρώπους είναι ανασφάλιστοι. Προσπαθείς λοιπόν να τους ασφαλίσεις δωρεάν, σε περιπτώσεις που αυτό είναι εφικτό. Προσπαθείς να τους εξασφαλίσεις δωρεάν ιατρικές εξετάσεις και όσο το δυνατόν πιο σύντομα. Γενικά είναι απαράδεκτο να βάζουν τόσα πολλά κριτήρια. Ένας άνθρωπος που δεν έχει πάνω του 2 ευρώ πως θα βρει 20 ευρώ

να δώσει σε έναν λογιστή; Αποκλείονται έτσι εξ'αρχής. Αλλά ακόμη και αν γίνουμε όλα αυτά δεν είναι σίγουρο ότι θα μπει κάποιος σε ξενώνα. Ένας άνθρωπος ο οποίος έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αποκλείεται. Δλδ. οροθετικοί, χρήστες και ψυχικά ασθενείς. Ένας άνθρωπος που είναι πολύ καιρό έξω είναι πολύ πιθανό να αναπτύξει κάποια από αυτά τα χαρακτηριστικά. Όλες αυτές οι ιδιαιτερότητες, δεν θα έπρεπε να αποτελούν κριτήρια αποκλεισμού από έναν ξενώνα, αλλά κριτήρια ευαλωτότητας, γιατί αυτοί οι άνθρωποι είναι σε ακόμη πιο δύσκολη θέση. Τελείως λάθος η οπτική. Και δεν υπάρχει βάση από κάτω. Έχουμε ανθρώπους στο δρόμο. Τι χρειαζόμαστε σε πρώτη φάση; Δομές. Τι δομές; Δομές που να δέχονται ανθρώπους με αυτά τα χαρακτηριστικά αλλά και άλλους». (Συνέντευξη 1: Υπεύθυνος Κέντρου Ημέρας - Κοιν. Λειτουργός ΜΚΟ)

Όπως είναι εμφανές από τα παραπάνω, σε ερώτηση σχετικά με τους λόγους για τους οποίους πολλοί από τους άστεγους δεν καταφέρνουν να φιλοξενηθούν σε ξενώνες ή υπνωτήρια (πολλές φορές δεν το επιλέγουν εν γνώσει τους), οι απαντήσεις εστιάζουν στη λειτουργία των κρατικών δομών και την παροχή υπηρεσιών που είναι χρονοβόρα και βραδυκίνητη.

5.3 Αλληλοεπικάλυψη υπηρεσιών και συνεργασία μεταξύ των φορέων

Η γραφειοκρατία είναι αποθαρρυντική για μια μεγάλη μερίδα αστέγων, αποκλείοντάς τους εξ'αρχής, καθώς δεν λαμβάνονται υπόψιν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους.

«Δεν γίνεται οι άνθρωποι να είναι μπαλάκι μεταξύ υπηρεσιών. Έρχονται σε εμάς. Προσπαθούμε να τους κρατήσουμε σε ένα προστατευμένο περιβάλλον, όπου θα πάρουν καθαρά ρούχα, θα φαν κάτι. Θα πάρουν δυνάμεις. Οκ, δεν είναι η στέγη που θέλουν, αλλά σίγουρα είναι καλύτερο αυτό από το να μην τους παρέχονται και αυτά. Προσπαθούμε να δώσουμε μια εναλλακτική. Όσο το κράτος δεν παίρνει μια πρωτοβουλία και δεν δημιουργεί επαρκείς δομές, δεν πρόκειται να υπάρξει λύση. Οι ΜΚΟ θα πρέπει να δρουν επικουρικά των πολιτικών του κράτους και όχι αντί γι'αυτές». (Συνέντευξη 1: Υπεύθυνος Κέντρου Ημέρας - Κοιν. Λειτουργός ΜΚΟ)

Και:

«Συνεργαζόμαστε σε μεγάλο βαθμό με τις πολυκλινικές που διατηρούν άλλες οργανώσεις, με οργανώσεις πρόληψης του HIV, με το πρόγραμμα της Κοινωνικής Κατοικίας που ωστόσο οι δικοί μας έχουν τεράστιο πρόβλημα να συμμετέχουν λόγω των πολλών δικαιολογητικών που απαιτούνται. Τεράστια γραφειοκρατία». (Συνέντευξη 3: Ιδρυτικό στέλεχος ΜΚΟ – Street Worker)

Πολλοί από τους άστεγους είναι άτομα που έχουν συσσωρεύσει πολλαπλές μειονεξίες και η διαχείριση των προβλημάτων τους -και ακόμη περισσότερο η επίλυσή τους- είναι μια ολόκληρη διαδικασία – ο δρόμος προς την επανένταξη είναι μακρύς και δύσκολος:

«Παγκοσμίως ο Π.Ο.Υ., η FEANTSA, όλη η επιστημονική κοινότητα που ασχολείται με μέτρα κοινωνικής πολιτικής για το θέμα των αστέγων, έχουν διαπιστώσει πως το μεγαλύτερο μέρος των ορατών αστέγων, είναι άτομα με ψυχιατρικά προβλήματα ή εξαρτήσεις. Η διπλή διάγνωση που λέμε. Η έλλειψη στέγης είναι αποτέλεσμα συνδυασμού παραγόντων». (Συνέντευξη 2: Επιστημονικά υπεύθυνη προγράμματος για τους άστεγους - Εκπρόσωπος ΜΚΟ)

Όμως πέραν της αποθαρρυντικής γραφειοκρατίας συχνά άστεγοι αποκλείονται από δομές λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που έχουν σωρεύσει:

«Στην Ελλάδα επικρατεί και το εξής παράλογο: ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό των αστέγων του δρόμου εμφανίζουν ψυχιατρικά νοσήματα, είναι ακριβώς αυτοί που αποκλείονται από δομές φιλοξενίας μιας και τους ζητούν ψυχιατρική γνωμάτευση προκειμένου να μπουν». (Συνέντευξη 3: Ιδρυτικό στέλεχος ΜΚΟ – Street Worker)

Και:

«Στην Ελλάδα μέχρι σήμερα δεν υπάρχει μια ολοκληρωμένη πολιτική με δράσεις πρόληψης, αποκατάστασης, επανένταξης. Δεν έχει γίνει τίποτα. Είχε πει κάποια στιγμή το Υπουργείο Υγείας ότι θα κάνει εξειδικευμένες δομές για ψυχιατρικούς ασθενείς που είναι άστεγοι. Η για χρήστες. Ακόμα περιμένουμε». (Συνέντευξη 2: : Επιστημονικά υπεύθυνη προγράμματος για τους άστεγους - Εκπρόσωπος ΜΚΟ)

Όσον αφορά στην αλληλοεπικάλυψη των παροχών, χαρακτηριστικά αναφέρεται:

«Οι υπηρεσίες συχνά αλληλοεπικαλύπτονται. Ο ωφελούμενος την ίδια μέρα θα πρέπει να δώσουν ιστορικό 100 φορές. Κι αυτό μεταφράζεται σε κόστος σε ανθρωπόωρες. Χάσιμο χρόνου. Από το Υπουργείο Υγείας θα έπρεπε να πούνε σε όλους τους φορείς να κάνουν μια ηλεκτρονική πλατφόρμα. Επίσης έχουμε προτείνει κάθε ένας επωφελούμενος να έχει μια ηλεκτρονική κάρτα, έτσι ώστε αν πάει σε ένα νοσοκομείο, πες έκτακτο περιστατικό, να μπορεί να δει κάποιος ποιο είναι το ιστορικό του, από τι πάσχει. Να είναι δική του κάρτα. Ατομική με προσωπικά στοιχεία, αλλά να μπορεί να τα δει μια υπηρεσία υγείας ή κοινωνική υπηρεσία. Αυτά είναι βέβαια επιστημονική φαντασία στην Ελλάδα». (Συνέντευξη 2: Επιστημονικά υπεύθυνη προγράμματος για τους άστεγους - Εκπρόσωπος ΜΚΟ)

Η συνεργασία μεταξύ των φορέων φαίνεται να είναι εύρυθμη και σχετικά αποτελεσματική, με παραπομπές και ανταλλαγή ιστορικών των ωφελούμενων:

«Υπάρχει συνεργασία με ΜΚΟ. Και στα πλαίσια της καλής επικοινωνίας φροντίζουν να ενημερώνουν για δράσεις και τι τρέχει ή τι υπάρχει. Πολλά αιτήματα φτάνουν μέσω των ΜΚΟ σε μας». (Συνέντευξη 5: Κοινωνικός Λειτουργός – Υπεύθυνος Κοινωνικού Ξενώνα Αστέγων - Ε.Κ.Κ.Α.)

Επίσης:

«Μεταξύ μας επικοινωνούμε για τις παραπομπές κυρίως. Ζητάμε ιστορικά, δίνουμε. Και καλό είναι να γνωρίζομαστε μεταξύ μας δηλαδή. Αλλά δεν είναι όλα παραμυθένια. Και το διακύβευμα δεν είναι ποιός θα πάρει το πρόγραμμα ή μια χρηματοδότηση. Αλλά ποιος είναι ο καλύτερος. Βεβαίως υπάρχει συνεργασία, αλλά υπάρχουν και χτυπήματα κάτω από το τραπέζι». (Συνέντευξη 7: Εκπρόσωποι ΜΚΟ – street workers)

5.4 Συνομιλία με το κράτος και παρεμβάσεις

Πέραν όμως του τρόπου προσέγγισης που έχουν οι εργαζόμενοι απέναντι στο φαινόμενο των αστέγων και την κατακόρυφη αύξηση της ζήτησης των κοινωνικών υπηρεσιών που προσφέρουν, υπάρχει και μια *άρρητη συνομιλία με το κράτος*, σε ένα επίπεδο πολύ συγκεκριμένο που αφορά την παροχή πληροφοριών σχετικά με το μέγεθος των αναγκών, αλλά και προτάσεις στα αρμόδια Υπουργεία.

«..Υπάρχει επικοινωνία σε ένα επίπεδο. Γιατί πλέον οι ΜΚΟ υποκαθιστούν αυτό το οποίο θα έπρεπε να κάνει το κράτος. Και πατάνε πάνω στα κενά που υπάρχουν. Όταν στο προσφυγικό, ας πούμε, τα hot-spots και όλα αυτά στηθήκανε από διάφορες ΜΚΟ, κάτι δείχνει αυτό το πράγμα. Και στην τελική είναι όλοι ευχαριστημένοι». (Συνέντευξη 1: Υπεύθυνος Κέντρου Ημέρας - Κοιν. Λειτουργός ΜΚΟ)

Σε αυτό το επίπεδο των συνομιλιών πολύ συχνά οι ΜΚΟ κάνουν παρεμβάσεις, στέλνοντας έγγραφες προτάσεις στα αρμόδια Υπουργεία, προσφέροντας την τεχνογνωσία τους και δίνοντας τη δυνατότητα να ακολουθηθεί μια διαφορετική πολιτική. Ενδιαφέρον ωστόσο έχει η αιτιολόγηση που δίνεται σχετικά με την άποψη περί υποκατάστασης του κράτους όσον αφορά τις παροχές κοινωνικών υπηρεσιών:

«Το κράτος καλύπτει ένα κενό το οποίο μπορεί να υπάρχει – ιατροφαρμακευτική περίθαλψη στους πρόσφυγες για παράδειγμα στα νησιά – υπάρχει αυτή η ανάγκη. Ποιος θα το κάνει; Θα το κάνουν οι ΜΚΟ. Για ποιο λόγο; Γιατί έχουν τεχνογνωσία, γιατί είναι πιο

αξιόπιστες και μπορούν να το στήσουν γρήγορα. Είναι αξιόπιστες στο κομμάτι ότι δεν θα πάρουν ένα κονδύλι και θα υπάρχει αξιοπιστία στη χρηματοδότηση. Γιατί όταν ουσιαστικά σου λέει η Ύπατη Αρμοσθεία τώρα ότι εγώ έχω 10 εκατομμύρια ευρώ για παράδειγμα, φέρτε μου προτάσεις. Κατεβαίνουν οι προτάσεις. Υπάρχουν συγκεκριμένα χρονοδιαγράμματα που πρέπει να τα τηρήσουμε. Κάτι που το ελληνικό κράτος δεν τηρεί ποτέ. Υπάρχουν τεράστιες καθυστερήσεις. Καλώς ή κακώς η κοινωνική πρόνοια και οι κρατικές παροχές στην Ελλάδα έχουν μείνει πίσω γιατί οι περισσότεροι που δουλεύουν είναι μεσόκοποι και κουρασμένοι γύρω στα 50-55. Ποιος θα τους το στήσει αυτό το πράγμα; Οι ΜΚΟ έχουν ένα πολύ πιο στοχευμένο ρόλο πάνω σε αυτό και μια μεγαλύτερη εμπειρία. Και επίσης μπορούν να εγγυηθούν ότι παίρνεις αυτά τα λεφτά σε πρώτη φάση, θα υπάρχει ένας έλεγχος στο τι γίνεται και στη συνέχεια προχωράμε. Όλο αυτό όταν έχει και το χαρακτήρα ότι πρέπει να στηθεί ΤΩΡΑ, άμεσα είναι μια καλή λύση. Οι ΜΚΟ δουλεύουνε, καλύπτουν το κενό και λειτουργούν σαν μαξιλάρι. Το θέμα είναι ότι αυτό δεν γίνεται να συνεχιστεί άλλο. Με την άποψη ότι είναι πράγματα τα οποία θα έπρεπε να παρέχει το κράτος και συμπληρωματικά, επικουρικά να έρχονται οι ΜΚΟ από δίπλα. Η ιστορία έχει αποδείξει σε αυτή τη φάση ότι έτσι λειτουργεί». (Συνέντευξη 1: Υπεύθυνος Κέντρου Ημέρας - Κοιν. Λειτουργός ΜΚΟ)

Και σε μια άλλη περίπτωση:

«Κάναμε μια ανοιχτή επιστολή προς τη Βουλή, να μας δώσουν ένα αστυνομικό τμήμα που να βρίσκεται στο κέντρο. Το κράτος χάνει χρήματα διότι ξαναβοηθάει και ξαναεπιδοτεί ανθρώπους οι οποίοι παίρνουνε κάποιο επίδομα ανεργίας, απορίας ή αναπηρίας. Και τους λέμε δώστε μας ένα αστυνομικό τμήμα ώστε να ερχόμαστε εκεί και να μην πληρώνουμε παράβολα. Όχι. Η επικοινωνία με το κράτος δεν είναι γόνιμη. Με το κράτος τι συμβαίνει, υπάρχει αυτό που λέμε *acknowledgement*. Δλδ. στέλνεις κάτι. Σου λένε το έχω λάβει. Δεν υπάρχει η μέριμνα, η συνέπεια και λείπει το να πάρει κάποιος την πρωτοβουλία και υπευθυνότητα να διεκπεραιώσει το αίτημά μου. Αντιμετωπίζουμε συνεχώς αυτό το πρόσωπο. Αυτό το ότι κρύβομαι πίσω από μια δημόσια υπηρεσία, πίσω από τη γενικότερη έννοια του κράτους και αρχίζει ένα γαϊτανάκι αποποίησης ευθυνών. Δεν μπορώ, δεν είμαι εγώ υπεύθυνη να μιλήσω. Κανένας δεν είναι υπόλογος. Για να κάνεις συμπληρωματική δουλειά πρέπει να υπάρχει κάτι από πίσω. Ζούμε και μεις σε μεγάλο βαθμό την ματαιότητα της κατάστασης. Και αυτό μπορεί να σε 'κάψει' ψυχολογικά». (Συνέντευξη 3: Ιδρυτικό στέλεχος ΜΚΟ & street worker)

Ασκείται ξεκάθαρα μια οξεία κριτική όσον αφορά τη λειτουργία των κρατικών δομών και τη διαχείριση κρίσεων ή καταστάσεων εκτάκτου ανάγκης. Η μη λήψη πρωτοβουλιών από τις υπηρεσίες των δήμων ή των υπουργείων, δυσχεραίνει το έργο των οργανώσεων,

αποτελώντας τροχοπέδη στην ανάπτυξη βιώσιμων πολιτικών μεγάλου βεληνεκούς. Ωστόσο πολύ σημαντικό είναι το κομμάτι της αναφοράς στο προσφυγικό ζήτημα που έζησε η χώρα μας το προηγούμενο διάστημα. Είναι σαφές πως ο τρόπος αποκατάστασης αυτών των ανθρώπων επιδιώχθηκε να γίνει με όρους «πυρόσβεσης» και «απορρόφησης» ενός τεράστιου κραδασμού που δεν ήταν έτοιμη η χώρα να βιώσει. Εν απουσία ολοκληρωμένου σχεδιασμού, κλήθηκαν και πάλι οι μεγάλες ΜΚΟ να δημιουργήσουν συνθήκες βιώσιμες (έστω για το πρώτο διάστημα) για τους πρόσφυγες. Πέραν όμως των οργανώσεων, ήταν μεγάλη και η προσφορά του κόσμου που έσπευσε να προσφέρει, με όποιον τρόπο μπορούσε, σε όλη αυτή τη λαίλαπα.

Η σύγκριση της προσφυγικής κρίσης που βιώνει η χώρα μας τα τελευταία χρόνια δεν προσομοιάζεται τυχαία με το φαινόμενο των αστέγων. Τα hot-spots πάτησαν πάνω στην πολιτική για τους αστέγους. Παρόλα αυτά η ιδιωτική πρωτοβουλία ήταν αυτή που έδωσε για άλλη μια φορά την άμεση λύση, ειδικά σε περιοχές της μεθορίου. Επομένως είναι ολοφάνερη η άποψη περί αναποτελεσματικότητας της κρατικής διαχείρισης και στο φαινόμενο των αστέγων που εξετάζεται εδώ.

«Πολλά αιτήματα για τους αιτούντες άσυλο περνάν μέσα από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, δλδ. έρχονται οι άνθρωποι εδώ και κάνουμε το αίτημα στέγασης ηλεκτρονικά, το τι θα γίνει από κει και πέρα είναι θέμα του ΕΚΚΑ, το οποίο αυτή τη στιγμή έχει «μπουκώσει» όσο δεν πάει άλλο». (Συνέντευξη 1: Υπεύθυνος Κέντρου Ημέρας - Κοιν. Λειτουργός ΜΚΟ)

Και:

«Παρατηρήσαμε τραγική αύξηση των αστέγων. Και το βιώνουμε και με όλη αυτή την τραγική εισροή των προσφύγων πλέον. Αναγνωρισμένων, που έχουν ακριβώς τα ίδια δικαιώματα και την ίδια πρόσβαση στους χώρους στέγασης. Αύξηση αιτημάτων, ελάχιστοι οι χώροι, οι δομές που να μπορούν να φιλοξενούν τόσο μεγάλο όγκο αιτημάτων. Με αποτέλεσμα να αυξάνεται ο χρόνος αναμονής. Μην έχοντας άμεση αποκατάσταση τα άτομα, αυξάνεται ο χρόνος που ουσιαστικά θα μείνουν στον ξενώνα και αυτό μπλοκάρει τη διαθεσιμότητα για να δεχθεί αιτήματα. (Συνέντευξη 5: Κοινωνικός Λειτουργός – Υπεύθυνος Κοινωνικού Ξενώνα Αστέγων - Ε.Κ.Κ.Α.)

Η άποψη των συνεντευξιζόμενων είναι ενδεικτική της στάσης του κράτους απέναντι στο φαινόμενο των αστέγων και το προσφυγικό ζήτημα. Η απουσία μιας δέσμης μέτρων με σκοπό την επανένταξη είναι ένα σημαντικό κενό που χαρακτηρίζει την υφιστάμενη

κατάσταση. Απουσία η οποία αποτυπώνει ανάγλυφα τις περιορισμένες προοπτικές επιστροφής στον κοινωνικό ιστό όσων ανθρώπων πέφτουν στη δίνη της έλλειψης στέγης.

5.5 Υφιστάμενη κατάσταση, αντίληψη των Μ.Κ.Ο. για το ρόλο τους και προτάσεις για το μέλλον

Καθώς το μέλλον των πολιτικών πρόνοιας στη χώρα μας προμηνύεται μάλλον φτωχό λόγω των περικοπών στις πολιτικές ανθρωπιστικού προσανατολισμού, ο τρίτος τομέας έρχεται να δώσει απαντήσεις με τη συνεχή παρουσία του και την ενίσχυσή της. Παρόλα αυτά οι ίδιοι οι εργαζόμενοι και κοινωνικοί επιστήμονες των Μ.Κ.Ο. αναγνωρίζουν ως αναγκαία την κρατική παρέμβαση σε ακραία φαινόμενα, όπως αυτό των αστέγων.

«..Οι πολίτες δεν θέλουν φιλανθρωπία, αλληλεγγύη θέλουν. Η φιλανθρωπία είναι κατακόρυφη, από πάνω προς τα κάτω, ενώ η αλληλεγγύη οριζόντια, σέβεται τον άλλον».
(Συνέντευξη 3: Ιδρυτικό στέλεχος ΜΚΟ & street worker)

Και:

«Όλοι είμαστε 2 μηνιάτικα μακριά από το να βρεθούμε στο δρόμο. Καταλαβαίνουμε το πρόβλημα, αλλά τις λύσεις οφείλει να τις δώσει η πολιτεία. Έχουμε να διανύσουμε πολύ δρόμο ακόμα για μια πιο δίκαιη κοινωνία. Το ότι πρέπει να δώσουν τη λύση δεν σημαίνει ότι πρέπει να καθόμαστε και να περιμένουμε. Είναι πρόβλημα ΚΑΙ δικό μας. Ο εθελοντισμός παραμένει μια παρεξηγημένη έννοια στην Ελλάδα. Μην περιμένεις όμως την πολιτεία. Δεν τους περιμένω για να προχωρήσω τη ζωή μου. Να προχωρήσει η ζωή όλων μας. Να αναλάβουν τις ευθύνες τους επιτέλους». (Συνέντευξη 4: Εκπρόσωπος ΜΚΟ – Υπεύθυνος κυκλοφορίας περιοδικού δρόμου)

Επίσης:

«Σε πολλές περιπτώσεις δεν μπορούμε να κάνουμε πράγματα γιατί δεν το επιτρέπει το βεληνεκές του φορέα. Θα πρέπει να βγούμε από τη διαδικασία του fixer, του ευκαιριακού επιδιορθωτή. Δεν σημαίνει ότι κάθε φορά η παρουσία μας προϋποθέτει να δούμε το πρόβλημα, και να το φτιάξουμε. Δεν έχουμε τέτοιες ιδιότητες, Κανένας δεν τις έχει».
(Συνέντευξη 7: Εκπρόσωποι ΜΚΟ – Street workers)

Οι ίδιοι οι εργαζόμενοι και κοινωνικοί επιστήμονες των φορέων αναγνωρίζουν τον εαυτό τους και την υπόσταση του φορέα τους ως «κυματοθραύστη» και «πυροσβέστη» απέναντι στην αύξηση των κοινωνικών αιτημάτων και την οργή των πολιτών και των ωφελούμενων.

«Το κίνητρό μου είναι να κλείσω αν γίνεται αύριο τη ΜΚΟ. Να αυτοκαταργηθώ. Ξυπνάω και κοιμάμαι με αυτή την επιθυμία. Να μην χρειάζεται όλο αυτό. Να μην χρειάζονται τα βανάκια, να μην χρειάζονται οι μονάδες. Να μην χρειάζεται τίποτα. Ναι έχουμε περισσότερες παραπομπές, περισσότερες οργανώσεις οι οποίες προσπαθούν κι αυτές να προσφέρουν. Αλλά την ουσιαστική λύση δεν την έχουμε. Εμείς είτε υπάρξει είτε όχι κρατική κοινωνική πολιτική απορροφούμε έναν τεράστιο κοινωνικό κραδασμό». (Συνέντευξη 3: Ιδρυτικό στέλεχος ΜΚΟ & street worker)

Καθώς επίσης:

«Κυριαρχεί η οργή και η ένταση. Καθημερινά γινόμαστε «κυματοθραύστες», αλλά δεν έχουμε τις απαντήσεις. Δυστυχώς ο όγκος των αιτημάτων είναι πολλαπλάσιος των χώρων που μπορούν να βοηθήσουν». (Συνέντευξη 5: Κοινωνικός Λειτουργός – Υπεύθυνος Κοινωνικού Ξενώνα Αστέγων - Ε.Κ.Κ.Α.)

Η αλλαγή του στάτους και των κοινωνικών δυναμικών επιβαρύνει επίσης την ήδη τεταμένη κατάσταση που επικρατεί. Είναι δεδομένο πως όλοι οι μηχανισμοί στήριξης βρέθηκαν σε πρωτόγνωρες καταστάσεις και οι διαστάσεις που πήραν τα κοινωνικά προβλήματα γίναν ανεξέλεγκτες.

«Ζούμε σε μια χώρα που πίστευε πάρα πολύ και στηριζόταν στην οικογένεια. Όλο αυτό είναι καινούργιο για όλους. Είτε για τους επαγγελματίες, είτε για τις πολιτικές, είτε για το κράτος. Δεν φανταζόταν κανείς τις διαστάσεις. Με αποτέλεσμα να είναι πιο αργές οι αντιδράσεις. Μοιάζει με μούδιασμα της κοινωνίας. ΣΟΚ. Πως, από που να το πιάσει κανείς αυτό; Έχει αυξηθεί ο όγκος των αιτημάτων. Κάπως, εκεί που πήγαινε να οργανωθεί, ερχόμενο το κομμάτι των προσφύγων το αποδιοργάνωσε. Έχουμε αντιδράσεις. Ακόμει συχνά: ‘Μα καλά δεν βοηθάτε τους έλληνες και βοηθάτε τους ξένους;’ Προκαταλήψεις. Ένταση και θυμός». (Συνέντευξη 5: Κοινωνικός Λειτουργός – Υπεύθυνος Κοινωνικού Ξενώνα Αστέγων - Ε.Κ.Κ.Α.)

Ακόμη και οι υπάρχουσες δομές αδυνατούν να ανταποκριθούν στα αυξανόμενα αιτήματα των υποψήφιων ωφελούμενων -είναι άλλωστε επιβαρυνμένη η κατάσταση και λόγω του προσφυγικού ζητήματος- ωστόσο εμφανώς συντελείται μια αλλαγή στη μορφή άσκησης κοινωνικής πολιτικής με σύμπραξη του τρίτου τομέα που υποκαθιστά σε αυτό το σχήμα τη λειτουργία της οικογένειας η οποία μεταλλάσσεται και δεν αποτελεί το παραδοσιακό δίκτυο προστασίας. Η μετατόπιση σε αυτό το νέο σχήμα διακυβέρνησης και αντιμετώπισης των επειγουσών κρίσεων φαίνεται να είναι καλοδεχούμενη.

«Βιώνουμε πολλά σχήματα.. και θα βιώσουμε στο μέλλον. Σαν συνθήκη μας κινητοποίησε στο να μπορέσουμε να έχουμε μια καλή συνεργασία, αφήνοντας απ'έξω αυτό το αυστηρό σκεπτικό σύγκρισης Δημόσιος φορέας – ΜΚΟ. Συνεργασία, παραπομπές, πληροφόρηση γιατί ουσιαστικά το αντικείμενο είναι κοινό. Πως αντιμετωπίζουμε αυτό το κομμάτι των αστέγων. Και ήταν καλό, πολύ καλό που έγινε έτσι. Χωρίς να θέλω να πω πως είναι ειδυλλιακό». (Συνέντευξη 5: Κοινωνικός Λειτουργός – Υπεύθυνος Κοινωνικού Ξενώνα Αστέγων - Ε.Κ.Κ.Α.)

Σχετικά με τις μελλοντικές εξελίξεις και το πως διαισθητικά θα κινηθούν οι φορείς φαίνεται πως βαρύτητα δίνεται στο κομμάτι της πρόληψης. Είναι το μόνο άλλωστε που μπορεί ίσως να εξομαλύνει τις ανισότητες που ολοένα βαθαίνουν λόγω της κρίσης.

«Το κομμάτι της νεότητας 16-22 ήταν κάπως παραμελημένο διότι δίνεται βαρύτητα σε οικογένειες, παιδιά ή ηλικιωμένους. Έχουμε πάρα πολλούς νέους σε κατάσταση δρόμου. Οι οποίοι έχουν σπίτι κανονικά, ωστόσο δεν γυρνάνε σπίτι. Πολλές απουσίες από το σχολείο. Σε επίπεδο πρόληψης λοιπόν θέλουμε να ασχοληθούμε με αυτό το κομμάτι γιατί εκκολάπεται η επόμενη γενιά αστέγων. Και αν δεν υποστηρίζουν κάποιες προδιαγραφές στη ζωή τους δεν θα βρουν δουλειά δεν δεν δεν . Η οικογένεια είναι ήδη σε τραγική οικονομική κατάσταση. Φεύγουν. Όταν φεύγουν μπορεί να μπλέξουν και να μπουκ στην χρήση. Αν μπουκ στην χρήση δεν υπάρχει περίπτωση να γυρίσουν στην οικογενειακή εστία. Αν δεν μπουκ στην χρήση προκειμένου να επιβιώσουν θα έχουν παραβατικές συμπεριφορές. Πάμε πιλοτικά σε περιοχές που γνωρίζουμε τον πληθυσμό να φτιάξουμε έναν χώρο που να απευθύνεται σε αυτά τα παιδιά. Και εκεί η συνεργασία με άλλες οργανώσεις θα παίζει καίριο ρόλο. Η γειτονιά πρέπει να ξανασμίξει». (Συνέντευξη 3: Ιδρυτικό στέλεχος ΜΚΟ & street worker)

Και:

«Προσπαθούμε να μπουκ στο κομμάτι της πρόληψης. Προληπτική επέμβαση. Να το προλάβουμε. Γιατί ο οποιοσδήποτε άνθρωπος που βρίσκεται απέναντί μου και είναι σε επικείμενη αστεγία, μετακινηθεί στο δρόμο, ξεκινάω από την αρχή. Γκρεμίζονται τα πάντα. Πέφτει η αξιοπρέπειά του, πέφτει η ψυχολογία του, η διάθεσή του. Η κατάστασή του τον εμποδίζει να σκεφτεί. Ξεκινάω από το μηδέν». (Συνέντευξη 7: Εκπρόσωποι ΜΚΟ – Street workers)

Γίνεται αντιληπτό πως οι ανεπάρκειες μοιάζουν πλέον περιττές δικαιολογίες και στη θέση τους οφείλουν να υπάρξουν δομημένες προτάσεις λύσεων και αποτελεσματικές πολιτικές. Αναγνωρίζεται βέβαια πως γίναν κάποια βήματα προόδου, ωστόσο ακόμα η

πλειονότητα των πολιτικών και δράσεων παραμένουν αποσπασματικές και μικρού βεληνεκούς.

«Έχει καλύτερα αντανακλαστικά ο Δήμος πλέον. Όμως κάθε καλοκαίρι το συσσίτιο του Δήμου έχει θέμα γιατί φεύγουν οι εθελοντές. Είναι χαοτικό όλο αυτό. Είναι αποσπασματικά τα μέτρα και οι πολιτικές. Σε σχέση με το παρελθόν σαφώς είναι καλύτερα τα πράγματα γιατί υπάρχουν περισσότερες υπηρεσίες. Αλλά το κομμάτι της αποκατάστασης και της επανένταξης δεν λειτουργεί». (Συνέντευξη 2: Επιστημονικά υπεύθυνη προγράμματος για τους άστεγους - Εκπρόσωπος ΜΚΟ)

Και:

«Ο Δήμος δεν έχει βανάκι να πάει τον άστεγο... στις δομές που είναι 15 χλμ μακριά από το μέρος που μένει. (τις μέρες με παγετό και ψύχος) Είμαστε εξοικειωμένοι σε βαθμό αναισθησίας με το φαινόμενο της ορατής αστεγίας πλέον». (Συνέντευξη 3: Ιδρυτικό στέλεχος ΜΚΟ & street worker)

Η αλλαγή της οπτικής κρίνεται αναγκαία :

«Συνεργασία, συνεννόηση και υπευθυνότητα χρειαζόμαστε. Να μην βγαίνουμε με 50 εθελοντές που κι αυτοί περνάν δύσκολα λόγω της εποχής. Έχουμε χάσει το νόημα. Συνεχώς μιλάμε για το πως θα γίνουμε πιο effective, πιο efficient. Το focus πρέπει να είναι ο άνθρωπος». (Συνέντευξη 7: Εκπρόσωποι ΜΚΟ – Street workers)

Παράλληλα λοιπόν με τις δράσεις των Μ.Κ.Ο. που ούτως ή άλλως δραστηριοποιούνται στο πεδίο της αρωγής, τα αντανακλαστικά της πολιτείας οφείλουν να είναι γρήγορα και η ίδια να αφουγκράζεται τις ανάγκες και να ενεργεί προς μια κατεύθυνση επίλυσης των προβλημάτων.

«Υπάρχει μεγάλη κινητικότητα και γνώση στο αντικείμενο. Υπάρχουν οργανισμοί τους οποίους σέβομαι απεριόριστα και πραγματικά αναγνωρίζω το έργο που προσπαθούν να κάνουν σε επίπεδο policy making, γιατί κάπως έτσι γίνεται σωστά. Όμως, ενώ γίνεται η διεργασία κάποιας κρατικής πολιτικής δεν μπορείς να απαιτείς να μούνε όλοι σε stand by. Υπάρχουνε λύσεις. Απλά χρειάζεται κάποιος να είναι υπόλογος. Ακόμα και σε πολιτικό επίπεδο. Δεν είναι πάντα οικονομικό το θέμα. Είναι θέμα κοινωνικής και πολιτικής ωρίμανσης. Που δυστυχώς, παρ'όλα τα δεινά δεν έρχεται». (Συνέντευξη 3: Ιδρυτικό στέλεχος ΜΚΟ & street worker)

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ανάλυση του φαινομένου των αστέγων και της παροχής υπηρεσιών από το κράτος και την κοινωνία των πολιτών που παρουσιάστηκε περιληπτικά στην παρούσα εργασία, δείχνει την βραδυκινήσια του κρατικού μηχανισμού δράσης, με τις ΜΚΟ να βρίσκουν πρόσφορο έδαφος στις ρωγμές που η ίδια η κρατική πολιτική δημιουργεί στην αντιμετώπισή του. Η γενική αντίληψη έχει να κάνει με την έλλειψη πρωτοβουλιών του κράτους, την αποδόμηση του κοινωνικού ιστού και τη μετάθεση μεγάλου μέρους του βάρους της διαχείρισης των κοινωνικών κρίσεων στις ΜΚΟ. Κάτι το οποίο μπορεί να αποτελεί μια προσωρινή λύση, ωστόσο σε καμία περίπτωση η έλλειψη κρατικής κοινωνικής πολιτικής για τους άστεγους δεν χρειάζεται να οδηγεί σε εναλλακτικές στρατηγικές κάλυψης αυτού του δυσαναπλήρωτου κενού μονάχα από ιδιωτικές πρωτοβουλίες.

Μελλοντικά το φαινόμενο των αστέγων προβλέπεται να ενταθεί, λόγω της αύξησης της ανεργίας, της αδυναμίας κάλυψης των βασικών αναγκών του πληθυσμού και της αδυναμίας να δοθεί άμεσα μια βιώσιμη λύση. Η αντιμετώπιση όμως των άστεγων και των αιτημάτων τους με όρους φιλανθρωπίας, αντί αυτονόητου δικαιώματος στη στέγη, οδηγεί ολοταχώς στην αναβίωση του κράτους «νυχτοφύλακα». Ενός κράτους που δεν μπορεί να κάνει και πολλά για όσους δεν στάθηκαν ‘ικανοί’ να τα καταφέρουν. Αντιθέτως, διαπνεόμενο από μια «πλουσιοπάροχη γενναιοψυχία» φροντίζει να τους δώσει τα ελάχιστα για την εξασφάλιση μιας ζωής στο όριο.

Μια νέα μορφή κοινωνικής πολιτικής έρχεται σταδιακά να δώσει τη θέση της στην κλασική κεντροκρατική κοινωνική πολιτική. Δεν αποτελεί καινούργιο σχήμα η σύμπραξη Μ.Κ.Ο. με Ο.Τ.Α. για την υλοποίηση προγραμμάτων που συγχρηματοδοτούνται από την Ε.Ε. στα πλαίσια των στρατηγικών που κάθε δεκαετία σχεδιάζονται. Όμως η πλειονότητα των οργανώσεων που βαθμιαία τα τελευταία 15 χρόνια δημιουργήθηκαν, ενέταξαν αρκετά πρόσφατα στις δράσεις τους το κομμάτι της επανένταξης και ενσωμάτωσης στον κοινωνικό ιστό αστέγων και δη ευάλωτων ατόμων που είναι νεοπληγέντες από την κρίση (μόλις την τελευταία 5ετία). Φαίνεται πως το κράτος στηρίζει πολλά στην τεχνογνωσία των Μ.Κ.Ο. για την αντιμετώπιση των μείζονων προβλημάτων που αντιμετωπίζει η ελληνική κοινωνία σήμερα και μάλλον είναι μια γενικότερη πολιτική που προωθείται από την Ε.Ε. τα τελευταία χρόνια. Θεωρούνται πιο ευέλικτες; Μπορούν να συστήνονται και να διαλύονται με τη λήξη των

προγραμμάτων; Κατέχουν την τεχνογνωσία; Διευκολύνουν τη δημιουργία πολιτικών χωρίς το γραφειοκρατικό λαβύρινθο που συνοδεύει οποιαδήποτε κρατική πρωτοβουλία; Όλα τα παραπάνω μαζί είναι πιθανά η απάντηση.

Σαφώς από μόνη της μια τέτοια μετατόπιση δεν είναι άξια κριτικής. Όμως όταν σε καιρό σοβαρής ανθρωπιστικής κρίσης οι κρατικές πολιτικές - και μετά το πέρας της εμπειρίας 8 ετών κρίσης – παραμένουν αποσπασματικές, επιφανειακές και με τη μορφή του κατεπείγοντος, αφήνοντας χώρο στο πεδίο να δράσει ο τρίτος τομέας, τότε υπάρχει ζήτημα πολιτικής βούλησης.

Τα προγράμματα «Κοινωνικής Κατοικίας» που τρέχουν Μ.Κ.Ο. σε συνεργασία με Ο.Τ.Α., μετά την κατάργηση του Ο.Ε.Κ. το 2012, μαζί με τα «Επιδόματα Ενοικίου» και το πρόγραμμα «Στέγαση και Επανεένταξη» του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης & Κοινωνικής Αλληλεγγύης, ήρθαν να υποκαταστήσουν την έλλειψη ενιαίας στεγαστικής πολιτικής στη χώρα μας. Και πάλι, παρότι σημαντικές, πρόκειται για βραδυκίνητες και με μεγάλο γραφειοκρατικό όγκο πρωτοβουλίες που συχνά αποκλείουν μεγάλο μέρος του άστεγου πληθυσμού, δίνοντας προτεραιότητα σε όσους πληρούν τα απαραίτητα κάθε φορά κριτήρια. Σίγουρα κάθε είδους προνοιακής πολιτικής οφείλει να θέτει «φίλτρα» επιλεξιμότητας, ωστόσο η ίδια η φύση του φαινομένου των αστέγων, καθότι πολυπαραγοντική και δυναμική, ζητά πιο ευέλικτες και 'ολιστικού' τύπου δράσεις.

Βασική είναι η έλλειψη χώρων φιλοξενίας, κάτι που έγινε ακόμη περισσότερο εμφανές -σχεδόν εξόφθαλμο- με την βίαιη εισροή εκατοντάδων χιλιάδων προσφύγων στη χώρα μας. Όμως το να αποκτήσουν όλοι αυτοί οι ευάλωτοι άνθρωποι απλά μια προσωρινή στέγη πάνω από το κεφάλι τους δεν αποτελεί λύση, αλλά απλή κάλυψη μιας άμεσης και επείγουσας ανάγκης τους. Παράλληλα με τη φιλοξενία τους χρειάζονται παράλληλη ψυχοκοινωνική υποστήριξη που θα τους ενδυναμώσει και θα καταστήσει βιώσιμη την επανεένταξή τους.

Παρ'όλα αυτά ακόμη και σήμερα δεν γίνονται ενέργειες προς αυτή την κατεύθυνση, παραμόνο αποσπασματικά, αν ληφθεί υπόψιν το γεγονός πως υπάρχουν κάποια Υπνωτήρια και Ξενώνες (με πολύ μικρή δυναμική φιλοξενίας ωστόσο) και προσφορά κάποιων υπηρεσιών τύπου εργασιακής συμβουλευτικής και ψυχολογικής υποστήριξης. Κυρίως όμως παρέχονται από Μ.Κ.Ο.

Δυστυχώς η έλλειψη στέγης είναι αποτέλεσμα συνδυασμού δομικών παραγόντων. Επομένως η επίλυση του προβλήματος οφείλει να ξεκινήσει από την επίλυση προβλημάτων όπως η ανεργία, που είναι και ο βασικότερος λόγος απώλειας της στέγης την τελευταία 10ετία.

Σίγουρα η χώρα μας βιώνει μια πρωτόγνωρη για τα δεδομένα της ανθρωπιστική κρίση που σε καμία περίπτωση δεν ήταν έτοιμη να αντιμετωπίσει. Σαφώς ο κρατικός μηχανισμός ήταν απροετοίμαστος να δεχθεί έναν τέτοιο όγκο αιτημάτων που προκύπτουν από τη διάτριση του κοινωνικού δικτύου προστασίας. Κανείς δεν φανταζόταν τις διαστάσεις που θα έπαιρνε η κρίση και το αρνητικό αντίκτυπο στην ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών αλλά και την ποιότητα ζωής. Είναι λογικό λοιπόν το κράτος να λειτουργήσει ασυντόνιστα και με μειωμένα αντανακλαστικά. Άλλωστε το «μούδιασμα» και η αργή κατανόηση του τι πραγματικά συμβαίνει βιώθηκε έντονα από όλους λίγο - πολύ. Η κοινωνία βρέθηκε να βιώνει ένα σοκ.

Μέσα στα χρόνια όμως που πέρασαν φάνηκε πως η αναποτελεσματικότητα των ήδη υπαρχόντων πολιτικών ήταν πιο σοβαρή απ'ότι πιστευόταν μέχρι το ξέσπασμα της κρίσης. Με την πρόσφατη εισροή των προσφυγικών κυμάτων οι φόβοι αναζωπυρώθηκαν, τα κενά των πολιτικών φάνηκαν και οι εικασίες και η ρητορική περί αναποτελεσματικότητας επιβεβαιώθηκαν.

Μέσα σε όλη αυτή τη δεδομένη πια κατάσταση, το διακύβευμα είναι ένα: ο επαναπροσδιορισμός των κοινωνικών και πολιτικών αξιών. Οι πολιτικές ίσως χρειάζεται πια να πάψουν να δίνουν ενέσεις ανακούφισης και να ληφθούν πρωτοβουλίες με επίκεντρο τον άνθρωπο. Το Κράτος οφείλει να δηλώνει την παρουσία του σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής των πολιτών του. Με ή χωρίς την αρωγή του τρίτου τομέα, μια καλά θεμελιωμένη στρατηγική για την έλλειψη στέγης στη χώρα μας είναι απαραίτητη, επείγουσα και επιτακτική.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΗΓΕΣ

Α' Νόμοι

Βουλή των Ελλήνων (2014). Μέτρα Στήριξης και Ανάπτυξης της Ελληνικής Οικονομίας στο Πλαίσιο της Εφαρμογής του Ν. 4046/2012 και Άλλες Διατάξεις. Αθήνα.

Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης - Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας. (2012). Άρθρο 29 του Ν. **4052/2012** (Φ.Ε.Κ. 41/01.03.2012, Τ. Α'). Αθήνα.

Ρυθμίσεις άμεσων Μέτρων για την αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης: Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης (2015) - Κοινή Υπουργική Απόφαση ΟΙΚ. 494 (ΦΕΚ 577Β'/9-4-2015) βάσει του Νόμου **4320/2015**. Αθήνα.

Άρθρο 33 του Ν. **4368/2016**. Μέτρα για την επιτάχυνση του κυβερνητικού έργου και άλλες διατάξεις - Υγειονομική κάλυψη ανασφάλιστων και ευάλωτων κοινωνικών ομάδων. Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης (2016), (ΦΕΚ Α' 21/21-2-2016). Αθήνα.

Ν. **3869/2010** για τα μη εξυπηρετούμενα στεγαστικά δάνεια (ΦΕΚ 130/Α/03.08.2010).

ΝΟΜΟΣ 4346/2015 Αρ.14 - Τροποποίηση διατάξεων του Ν. 3869/2010 (Α'130).

Β' Ηλεκτρονικές Πηγές

Μάνος Ματσαγγάνης, Χρύσα Λεβέντη & Ελένη Καναβιτσή & Μαρία Φλεβοτόμου - ΔιαΝΕΟσις (2016) «*Η ακραία φτώχεια στην Ελλάδα*», Ιούνιος 2016

http://www.dianeosis.org/2016/06/poverty_in_greece/ (Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 21/12/2016)

Αποτελέσματα καταγραφής των ΜΚΟ (2015) στα πλαίσια του προγράμματος «Θαλής»:

<https://greekcivilsocietynetwork.wordpress.com/> και

<http://www.kathimerini.gr/838879/article/epikairothta/ellada/o-xarths-twn-mko-sthn-ellada> (Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 15/12/2016)

Στόχοι της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020»: http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/targets/index_el.htm (Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 30/11/2016)

Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης – Γραφείο Τύπου – Δελτίο Τύπου: Πηγή: <https://www.taxheaven.gr/news/news/view/id/27398>
Κάρτα Σίτισης και Επιδότηση Ενοικίου (Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 30/11/2016)

Πρόγραμμα «Στέγαση & Επανένταξη»: ΕΘΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ & ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ :<http://www.stegasi-epanentaxi.gr/>. (Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 18/1/2017).

Βιβλιογραφία

Αδάμ Σ. & Παπαθεοδώρου Χ. (2010). *Κοινωνική οικονομία και κοινωνικός αποκλεισμός: Μια κριτική προσέγγιση*. Παρατηρητήριο οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων – Μελέτη 8, Αθήνα: ΙΝΕ ΓΣΕΕ.

Αμίτσης Γ. (2001). *Αρχές οργάνωσης και λειτουργίας του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας – Το Ελληνικό μοντέλο κοινωνικών υπηρεσιών και η Ευρωπαϊκή εμπειρία*, Αθήνα: Παπαζήσης.

Ανδριοπούλου Ειρήνη, Φώτης Παπαδόπουλος & Πάνος Τσακλόγλου (2013). *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στην Ελλάδα: Επικάλυψη και διαφοροποιήσεις*. Παρατηρητήριο οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων – Μελέτη 25, Αθήνα: ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Ανδριοπούλου Ειρήνη & Πάνος Τσακλόγλου (2010). *Δυναμική ανάλυση του φαινομένου της φτώχειας στην Ελλάδα*. Παρατηρητήριο οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων – Μελέτη 4, Αθήνα: ΙΝΕ ΓΣΕΕ.

Αράπογλου Β., Γκούνης Κ., Σιατίτσα Δ., Σουλελέ Δ. (2015). *Κοινωνική επισφάλεια και έλλειψη στέγης στην Αθήνα: Διαδρομές αποκλεισμού και ένταξης*. Παρατηρητήριο οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων – Μελέτη 39, Αθήνα: ΙΝΕ ΓΣΕΕ.

Ζαραφωνίτου Χ. κ.α. (2012). *Θυματοποίηση, ανασφάλεια και καταγραφή αναγκών των αστέγων του Δήμου Καλλιθέας*. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο - Έκθεση ερευνητικών πορισμάτων.

Κασιμάτη Κ. κ.α. (1998). *Κοινωνικός αποκλεισμός: Η Ελληνική εμπειρία*. Αθήνα: Gutenberg

Κατσαδώρας Κ., Κυράνα Ν. – Λίνου Ε. – Φουράκη Π. – Στάμου Ε. – Παπαγιάννης Β. – Μανάτου Ε. – Κλείτσα Λ. (2006). *Άστεγοι στην Ελλάδα: Ψυχοκοινωνικό Προφίλ και Συνθήκες Διαβίωσης στο Δρόμο*. Έρευνα της ΜΚΟ Κλίμακα, Αθήνα.

Κατσαδώρας Κ., Σαραντίδης Δ., Καρύδη Κ., Τούρκου Α., Σταματογιαννοπούλου Α., Αλαμάνου Α., Θεοδωρικάκου Ο. (2012). *Η Έλλειψη Στέγης στην Ελλάδα του 2012*. Έρευνα της ΜΚΟ Κλίμακα, Αθήνα.

Κουτσόπουλος Κ. (2001) *Η δημογραφική οπτική στον πολεοδομικό σχεδιασμό: η περίπτωση του Π.Σ. Πρωτεύουσας*. στο Κοτζαμάνης Β. & Παππάς Β. (επιμ.) *Οι χωρικές διαστάσεις των δημογραφικών δεδομένων*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας

Κουραχάνης Γ. Ν. (2015). *Η Κοινωνική Πολιτική για τους Άστεγους στην Ελλάδα - Ποιοτική και Κριτική Ανάλυση ενός Ακραίου Κοινωνικού Αποκλεισμού*. Διδακτορική διατριβή. Κόρινθος: Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Ματσαγγάνης Μ., Λεβέντη Χ. (2012). «*Οι διανεμητικές επιπτώσεις της κρίσης στην κατανομή του εισοδήματος*», στο Κοινωνική πολιτική και κοινωνική συνοχή στην Ελλάδα σε συνθήκες κρίσης. Αθήνα: Ίδρυμα Εκτύπωσης Τραπεζογραμματίων και Αξιών της Τράπεζας της Ελλάδος.

Οικονόμου Χ. – Φερόνας Α. (2006). *Οι εκτός των τειχών – Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες*. Αθήνα: Διόνικος.

Παπαδοπούλου Δ. (2012). *Κοινωνιολογία του Αποκλεισμού την Εποχή της Παγκοσμιοποίησης*. Αθήνα: Τόπος.

Παπαμιχαήλ Γιάννης κ.α. (2005). *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και κυρίαρχη πολιτική*., Αθήνα: The Monthly Review Imprint.

Πετμεζίδου Μ. – Παπαθεοδώρου Χρ. (2004). *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*. Αθήνα: Εξάντας.

Πετμεζίδου Μ. (1992). *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνική πολιτική*. Αθήνα: Εξάντας.

Σαπουνάκης Α. (2014). «*Το Ζήτημα της Κατοικίας στην Ελλάδα της Οικονομικής Κρίσης*». 5ο Διεθνές Συνέδριο ΕΕΚΠ, 8-10 Μαΐου Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.

Συμεωνίδου Χ. (1998). *Κράτος Πρόνοιας και οικογένεια στις χώρες της νότιας Ευρώπης. Η περίπτωση της Ελλάδας*. στο Οικογένεια, Ευρώπη, 21ος αιώνας. Όραμα και θεσμοί, Αθήνα, Ίδρυμα για το παιδί και την οικογένεια.

Τουφεξή Μ. (2013). *Χωρίς καταφύγιο. Εστιάζοντας στο φαινόμενο των αστέγων στην Ελλάδα της οικονομικής κρίσης*. Αθήνα: Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ – Διάλεξη

Τράπεζα της Ελλάδος (2016), «*Εκθεση Νομισματικής Πολιτικής 2015-2016*», Αθήνα: Διεύθυνση Οικονομικής Ανάλυσης και Μελετών - Γραμματεία, τυπώθηκε: Ίδρυμα Εκτύπωσης Τραπεζογραμματίων και Αξιών της Τράπεζας της Ελλάδος.

Φερόνας Ανδρέας. (2013). *Η Κοινωνική Διάσταση της «Ευρώπης 2020»: Ρητορική και Πραγματικότητα*, Κοινωνική Πολιτική, τεύχος 1.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Arapoglou V. P. (2002). “*Social and Spatial Dimensions of Homelessness in Athens: Welfare Networks and Practices of Care Professionals*”, Unpublished Ph.D. Thesis, London School of Economics.

Arapoglou V. P. – Gounis K. (2015). “*Poverty and Homelessness in Athens: Governance and the Rise of an Emergency Model of Social Crisis Management*”, GreeSE Paper No. 90, Hellenic Observatory Papers on Greece and Southern East Europe, LSE.

Cloke P., May J and Johnsen S. (2010). *Swept up lives: re-envisioning the homeless city*. 1st ed. Chichester, West Sussex: John Wiley & Sons.

David Gordon & Townsend Peter. (2000). *Breadline Europe: The measurement of poverty*, The Policy Press, Bristol, UK.

Edgar, B. Anderson, I., Baptista, I., Kärkäinen, S., Schoibl, H. and Sapounakis, A. (2003). *Service Provision of Homeless People in Europe: Regulation and Funding Implications for Service Development*. Brussels: FEANTSA.

FEANTSA (2014). *Country fiche: Greece*, European Federation of National Organizations working with the Homeless.

FEANTSA (2016). *Country fiche: Greece*, European Federation of National Organizations working with the Homeless.

Fitzpatrick S. (2005). *Explaining Homelessness: A Critical Realist Perspective*. *Housing, Theory and Society*, 22 (1): 1-17.

Glasser Irene & Bridgman Rae (1999). *Braving the street: The Anthropology of Homelessness*. Public Issues in Anthropological Perspective Volume 1, Berghahn Books.

Levinson D. (2004). *Encyclopedia of homelessness*. London: SAGE Publications.

Maloutas T. (2012). *The broadening and mystified margins of urban deprivation*. *European Journal of Homelessness*: 6 (2): 13-29.

Mcnaughton Carol. (2008). *Transitions through homelessness – Lives on the Edge*. New York: Palgrave Macmillan.

Meanwell Emily. (2012). *Experiencing Homelessness: A Review of Recent Literature*, *Sociology Compass*, Volume 6, Issue 1, Blackwell Publishing Ltd, UK.

Mason Jennifer (2003). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας* (επιμέλεια Νότα Κυριαζή.), Εκδόσεις Ελληνικά γράμματα, Αθήνα.

Ocobock P. (2009). *Vagrancy and homelessness in global and historical perspective*. στο Beier L. & Ocobock P. (eds.) *Cast out: Vagrancy and homelessness in global and historical perspective*. Athens: Ohio University Press.

Pleace Nicholas and Bretherton Joanne. (2013). *The Case for Housing First in the European Union: A Critical Evaluation of Concerns about Effectiveness*. Centre for Housing Policy, University of York, England

Ravenhill Megan. (2008). *The Culture of Homelessness*. Hampshire: Ashgate Publishing Limited.

Taylor-Gooby Peter (2004). *New Risks, New Welfare*. Oxford University Press.

Taylor-Gooby Peter (2004). *Making a European Welfare State?* Blackwell.

The Fund for European Aid to the Most Deprived (**FEAD**). (2015). *Breaking the vicious circle of poverty and deprivation*, Publications Office of the European Union, Luxemburg.

Townsend Peter. (1979). *Poverty in the United Kingdom: A Survey of Household Resources and Standards of Living*, Penguin Books Ltd, Middlesex, England.

Young J. (1999). *The Exclusive Society: Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity*. London; Thousand Oaks: Sage Publications.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
Παράρτημα 1
Οδηγός συνέντευξης

Άξονες και ενδεικτικές ερωτήσεις – 4 βασικοί Άξονες

1) Σύντομη περιγραφή του ιστορικού κάθε φορέα

Πιθανά Ερωτήματα: *-Πότε ιδρύθηκε ο φορέας σας;*

-Ποιός είναι ο βασικός σκοπός που επιτελεί και ποιά είναι η πηγή χρηματοδότησής σας;

Σ' αυτόν τον άξονα ζητούνται από τον εκπρόσωπο του φορέα στοιχεία και πληροφορίες όπως, η **νομική προσωπικότητα** του φορέα, το **έτος ίδρυσής** του, η **ιστορική του εξέλιξη**, τα **πεδία** κοινωνικής πολιτικής που παρεμβαίνει και το **είδος των παρεμβάσεων**, οι **πηγές άντλησης οικονομικών πόρων** για τις δράσεις του.

2.1) Αυτός είναι ο άξονας όπου διερευνάται η πιθανή στροφή του φορέα προς το θέμα των αστέγων.

Πιθανά Ερωτήματα: *-Γιατί εντάξατε στις δράσεις σας την προσφορά βοήθειας στην ομάδα των αστέγων;*

-Τι σας ώθησε σε αυτή την απόφαση;

2.2) Η εικόνα για το φαινόμενο των αστέγων στην Ελλάδα από τη στιγμή της δραστηριοποίησής τους σ' αυτό το πεδίο:

Πιθανά Ερωτήματα: *-Πώς προσεγγίζετε το πρόβλημα;*

- *Ποιές είναι οι δράσεις και οι υποδομές σας; Π.χ. (διανομές τροφίμων, βοήθεια με τη μορφή προσφοράς ειδών πρώτης ανάγκης, προσφορά υπηρεσιών, ξενώνες, κέντρα ημέρας).*
- *Πραγματοποιείτε street work σε συνδυασμό και με άλλες δράσεις; Π.χ. (πρόληψη, ενημέρωση των πολιτών, στατιστικές ή άλλου τύπου μελέτες προκειμένου να ασκηθούν πιέσεις και να διατυπωθούν προτάσεις για την εφαρμογή ευνοικότερων πολιτικών).*
- *Ενδιαφέρεστε για την καταγραφή και εξέλιξη του φαινομένου;*
- *Θεωρείτε πως μπορείτε να συμβάλλετε στον αποτελεσματικότερο έλεγχό του;*
- *Συνεργάζεστε/συνομιλείτε – έχετε βοήθεια-στήριξη με/από κρατικές δομές;*
- *Συνεργάζεστε με ΜΚΟ που πιθανόν δραστηριοποιούνται σε άλλα πεδία που αγγίζουν το φαινόμενο των αστέγων;*

Οι ερωτήσεις αποσκοπούν στη εκμείευση πληροφοριών σε σχέση με τα μέσα και τα στάδια που ο φορέας αναπτύσσει τη δράση του. Επίσης, είναι επιθυμητό να εξακριβωθεί ο βαθμός πληροφόρησης που έχει ο φορέας και οι εργαζόμενοί του για τα χαρακτηριστικά και τις κοινωνικές ανάγκες των αστέγων στην Ελλάδα σήμερα, ενώ

γίνεται προσπάθεια διαπίστωσης της ύπαρξης ή μη συντονισμού στις ενδεχόμενες συνεργασίες με άλλους φορείς (κρατικούς ή μη) και φυσικά κατά πόσο αλληλοσυμπληρώνονται ή αλληλοεπικαλύπτονται οι δράσεις τους, με στόχο πάντα τη μέγιστη δυνατή κοινωνική αποτελεσματικότητα.

3) Αποτίμηση αναγκών και δράσεων

Πιθανά Ερωτήματα: *-Πως εξελίσσεται το φαινόμενο διαχρονικά;*

-Έχουν υπάρξει και άλλες πτυχές λόγω της κρίσης που καθορίζουν την δραστηριότητά σας; (π.χ. προβλήματα με τη χρηματοδότηση, μείωση αριθμού ή βεληνεκούς προγραμμάτων, μείωση προσωπικού, ένταση του φαινομένου και αδυναμία κάλυψης ανακυπτουσών αναγκών).

-Ποια είναι τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζετε στη διεξαγωγή των προγραμμάτων;

-Ποια είναι, κατά τη γνώμη σας, η συμβολή σας στην παροχή υπηρεσιών;

-Πως αντιλαμβάνεστε το ρόλο του κράτους;

-Πιστεύετε ότι δραστηριοποιείστε καθοριστικά ως προς το φαινόμενο ή επικουρικά των πολιτικών και δράσεων του κράτους;

Σ' αυτόν τον άξονα επιδίωξη είναι να αποτυπωθεί η στάση του φορέα απέναντι στην όξυνση του φαινομένου και τις πιθανές κρατικές οπισθοχωρήσεις που συμβαίνουν ταυτόχρονα, ενώ ενδιαφέρον έχει μια πιθανή αυτό-αξιολόγηση και αποτίμηση της συνεισφοράς του φορέα στην ουσιαστική πρόληψη και επίλυση του φαινομένου και όχι απλά στην «πυροσβεστικού τύπου» διαχείρισή του.

4) Προτάσεις διαχείρισης

Πιθανά Ερωτήματα: *-Αντιλαμβανόμενοι την κοινωνικο-πολιτική ρευστότητα θεωρείτε πως θα στα επόμενα χρόνια θα ενταθεί και ως εκ τούτου πρέπει να αλλάξει η λογική της προσέγγισης του φαινομένου των αστέγων;*

-Ποιος θα ήταν κατά την άποψή σας ένας αποτελεσματικότερος τρόπος διαχείρισης του φαινομένου;

Είναι ένας άξονας στον οποίο οι εργαζόμενοι που αντιμετωπίζουν πτυχές του φαινομένου καλούνται να εντοπίσουν τα μελανά σημεία των πολιτικών και να διατυπώσουν προτάσεις ή να κάνουν μια αξιολόγηση των τρεχουσών συνθηκών διαχείρισης του φαινομένου.

Παράρτημα 2

European Typology of Homelessness and housing exclusion-ETHOS (FEANTSA)

Εννοιολογική Κατηγορία	Λειτουργικός ορισμός	Συνθήκες Διαβίωσης	Προσδιορισμοί Όρων Κατοικίας
ΑΣΤΕΓΟΙ ΣΤΟ ΔΡΟΜΟ	Άνθρωποι που ζουν στο δρόμο και σε χώρους για επείγουσες περιπτώσεις	Διαμονή σε δημόσιους χώρους ή εξωτερικούς χώρους, Διανυκτέρευση σε ξενώνες ύπνου	Άνθρωποι χωρίς σταθερό τόπο διαμονής, που χρησιμοποιούν για διανυκτέρευση υποβαθμισμένα καταλύματα. Διαμονή στο δρόμο ή σε δημόσιους χώρους, χωρίς το κατάλυμα να μπορεί να θεωρηθεί τόπος κατοικίας.
ΣΤΕΡΟΥΜΕΝΟΙ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ	Διαμονή σε ξενώνες για αστέγους. Φιλοξενία σε ξενώνες Γυναικών. Διαμονή σε κέντρα για μετανάστες πρόσφυγες. Πρόσωπα που φεύγουν από Ιδρύματα. Πρόσωπα που λαμβάνουν μακροχρόνια υποστήριξη.	1. Διαμονή σε ξενώνα για άστεγους Προσωρινή παραμονή σε ξενώνα για άστεγους. Υποστηριζόμενη διαμονή σε μεταβατικό στάδιο*. 2. Διαμονή σε ξενώνες για γυναίκες 3. Προσωρινή φιλοξενία σε κέντρα υποδοχής για αιτούντες Άσυλο. Προσωρινή φιλοξενία για μετανάστες. 4. Εξιτήριο από σωφρονιστικά καταστήματα – Αποφυλακίζόμενοι. Εξιτήριο από Ψυχιατρεία και άλλα Νοσοκομεία. Λήξη φιλοξενίας σε Ιδρύματα Παιδικής Προστασίας /στέγες ανηλίκων.	1. Ο χρόνος παραμονής ορίζεται να είναι σύντομος* 2. Σύντομη φιλοξενία γυναικών, που έχουν βιώσει ενδο- οικογενειακή βία. 3. Βραχυχρόνια φιλοξενία σε χώρους υποδοχής λόγω νομικής εκκρεμότητας. 4. Δεν υπάρχει άλλη κατοικία πριν την αποφυλάκιση. 5. Παράταση της νοσηλείας λόγω της έλλειψης στέγης. 6. Δεν πιστοποιείται η ύπαρξη κατοικίας (με την συμπλήρωση των 18 χρόνων). 7. Διαμονή μακράς διάρκειας* και παροχή φροντίδας για πρώην αστέγους.

		5. Στεγαστική φροντίδα για ηλικιωμένους αστέγους. Υποστηριζόμενη διαμονή για πρώην αστέγους	
ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΠΟΥ ΖΟΥΝ ΣΕ ΕΠΙΣΦΑΛΕΙΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΣΤΕΓΑΣΗΣ	Άνθρωποι που ζουν σε επισφαλή κατοικία. Άνθρωποι που ζουν υπό την απειλή έξωσης. Πρόσωπα που ζουν υπό την απειλή βίας.	Προσωρινή φιλοξενία σε συγγενείς ή φίλους (από ανάγκη). Διαμονή σε καθεστώς παράνομης ή παράτυπης υπενοικίασης. Παράνομη καταπάτηση γης (για στεγαστικό σκοπό). Αναγκαστική έξωση με δικαστική εντολή από ενοικιαζόμενη Κατοικία. Εντολή κατάσχεσης ιδιόκτητης κατοικίας. Διαμονή στην οικογενειακή εστία με καταγραμμένα από την αστυνομία περιστατικά βίας	Προσωρινή διαμονή σε συμβατική κατοικία αλλά όχι σε κανονική και μόνιμη λόγω έλλειψης στέγης. Διαμονή χωρίς νόμιμη ενοικίαση – παράνομη κατάληψη. Καταπάτηση γης χωρίς νόμιμα δικαιώματα. Όπου εντολές για έξωση είναι σε ισχύ. Όπου υπάρχει δικαστική εντολή για κατάσχεση. Όταν η αστυνομία λαμβάνει μέτρα για να εξασφαλίσει ασφαλή διαμονή σε θύματα ενδοοικογενειακής βίας.
ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΠΟΥ ΔΙΑΒΙΟΥΝ ΣΕ ΑΝΕΠΑΡΚΗ – ΑΚΑΤΑΛΛΗΛΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ	Άνθρωποι που ζουν σε προσωρινά ή πρόχειρα καταλύματα. Άνθρωποι που ζουν σε ακατάλληλα καταλύματα. Διαμονή υπερβολικά μεγάλου αριθμού ανθρώπων στον ίδιο χώρο.	Τροχόσπιτα – Αυτοκίνητα Μη συμβατικές κατασκευές Προσωρινές κατασκευές. Κατειλημμένα κτίρια ακατάλληλα για κατοίκηση. Υπέρβαση του ανώτατου επιτρεπτού ορίου συνωστισμού σε Κατοικία.	Δεν προορίζονται για μόνιμη διαμονή. Αυτοσχέδιες κατασκευές, παραπήγματα ή παράγκες. Ημι-μόνιμες κατασκευές, λυόμενα ή containers. Χώροι που θεωρούνται ακατάλληλοι για κατοίκηση σύμφωνα με την υπάρχουσα νομοθεσία. Υπέρβαση του ανώτατου επιτρεπτού εθνικού ορίου ανθρώπων ανά χρησιμοποιούμενο δωμάτιο ή επιφάνεια κατοικίας ανά άτομο.

Πηγή: http://www.eicad.gr/publications/docs/%CE%A4%CF%85%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1_ETHOS.pdf.

